

HELMOND

BROUWHUIS

van boeren tot burgers

Stichting wijkblad

DE CORRIDOR

BROUWHUIS

door de jaren zéér gewild!

Vanaf het prille begin, verkopen wij
in geheel Brouwhuis
vele nieuwe en bestaande woningen
aan tevreden nieuwe inwoners.

Heeft u plannen uw huis
deskundig en snel te verkopen,
neem dan vrijblijvend contact op
met uw Brouwhuis makelaar.

Tevens specialisten op het
gebied van hypotheek en
subsidie eigen woning-
vraagstukken.

MAKELAARSKANTOOR b.v.

Mierloseweg 3, 5707 AA Helmond
Tel. 04920 - 49055

**Uitgave van Heemkundekring
Helmond - Peelland**

Opgericht 24 mei 1948

3-Maandelijks tijdschrift

Abonnementen:

**M. van Alphen
Jonkvrouwe Van der
Brugghenstraat 29
5708 CA Helmond
Tel. 04920 - 3 80 93**

Redactie:

**Jeroen v.d. Heijden
Gabriël van Neerven
Sanne Vonk**

Redactieadres:

**Basstraat 48
5702 SH Helmond
Tel. 04920 - 5 18 47**

Druk: Erwin Vane

Kringlidmaatschap

incl. abonnement:

f 35,- per jaar.

**Abonnement zonder
lidmaatschap:**

f 30,- per jaar.

Penningmeester:

**M. Wijnhof
Van Deutekomplein 80
5706 TJ Helmond
Postgiro 26 410 99**

HELMONDS HEEM

1994 nummer 3

twintigste jaargang

Redactioneel 135

Het landschap van Brouwhuis en Rijpelberg

J. Senders 137

Bruheze, Brouhees, Brouwis en Brouwhuis

S. Vonk 134

De hoendervangers van Bruheze

Jac. Heeren † 154

Een vechtpartij, een lijk en een brand uit jaloezie

P. Koolen 163

Eigenaren en gebruikers van onroerend goed
onder Bakels Brouwhuis

S. Vonk 171

Stichting en groei van het missiehuis Christus Koning

G. van Neerven 191

Brouwhuis' ontwikkeling tot een hechte kern

P. van Stiphout 201

Stabilisering en opbouw na annexatie en roerig begin

J. van der Heijden 267

DE REDACTIE is niet aansprakelijk voor de inhoud van geplaatste artikelen en behoudt zich wel het recht voor stukken in te korten of aan te passen. Kopij bij voorkeur aanleveren op floppydisk in Ascii-formaat, zonder opmaakcodes, voet- of eindnoten.

REDACTIONEEL

Dit Helmonds Heem is een gezamenlijke uitgave van Heemkundekring Helmond-Peelland en stichting Wijkblad de Corridor, het wijkblad van Brouwhuis.

De aanleiding tot het maken van dit boek is het tienjarig jubileum van het maandblad de Corridor. Het boek is geschreven met als doel het verleden van Brouwhuis toegankelijk te maken voor de oude inwoners van Brouwhuis en al de mensen die zich nieuw in Brouwhuis gevestigd hebben. Sinds de annexatie door Helmond is Brouwhuis een stadswijk geworden. Maar een bijzondere wijk. Een beschrijving van wat eens was, helpt begrijpen waarom Brouwhuis nog steeds een hechte gemeenschap is waar veel activiteiten plaatsvinden. De bevolking van enkele generaties geleden, wier kinderen vaak in Brouwhuis zijn gebleven, heeft definitief haar stempel kunnen drukken op een gebied, dat tot de annexatie verdeeld lag over drie gemeenten.

Voor leden van Heemkundekring Helmond is dit boek het derde nummer van 1994. Het bevat een bewerking en compilatie van eerder (elders) gepubliceerde artikelen met aanvullingen en verhalen van een aantal mensen, die hun jeugd of leven in Brouwhuis hebben doorgebracht. Hun verhalen zijn daarmee in een historisch perspectief geplaatst.

In dit boek vindt u allerlei aspecten van de geschiedenis van Brouwhuis. Vanaf het prille begin, als de eerste bewoners zich 'ten Bruhese' vestigen, tot en met het opgaan in Helmond. Nog niet zo erg lang geleden was Brouwhuis een puur agrarische gemeenschap; nog niet eens een kerkdorp. Daarna zijn de ontwikkelingen steeds sneller gegaan tot de huizenzee van 1994. Vandaar dat we gekozen hebben voor de titel 'Brouwhuis van boeren tot

burgers'. Het beschrijft de ontstaansgeschiedenis van het kerkdorp, het dagelijkse leven vanaf eind vorige eeuw en eindigt met de annexatie en de uitbreiding van Brouwhuis als groeistadwijk.

Dit werk is tot stand gekomen door de gezamenlijke inzet van de redactie van de Heemkundekring Helmond-Peelland (Jeroen van der Heijden, Gabriël van Neerven en Sanne Vonk) en de voorzitter en eindredacteur van de Corridor, Peter van Stiphout met medewerking van Jos Senders. Daarnaast zijn tal van mensen uit Brouwhuis betrokken geweest bij het verzamelen van de informatie.

Een woord van dank aan allen die meegewerkt hebben aan het tot stand komen van dit boek is dan ook op de plaats. Met name aan José Besier, de zussen Ciska, Anna en Marie van Gerwen, Gerard Goossens, Jan de Groot, mevrouw Van de Mortel, Anna Nooyen en Wilhelmiën Scheepers.

De redactie

HET LANDSCHAP VAN BROUWHUIS EN RIJPELBERG

Door Jos Senders

Wanneer we tegenwoordig het gebied Brouwhuis/Rijpelberg bekijken zien we een echt stadslandschap. Maar ten oosten van de S-210, de weg naar Asten, en naar het zuiden, richting Vlierden, zien we nog gedeeltelijk het landschap van voor de verstedelijking. In Brouwhuis zien we dicht bij elkaar geschoven huizen omzoomd met stoepen en plantsoenen. Bereikbaar via asfaltwegen, waarlangs parkeerstroken voor auto's zijn aangelegd. Een winkelcentrum, scholen, sporthallen. Van west naar oost ligt de verhoogde spoorlijn met lange perrons. Op enige afstand ligt de doorgaande weg waarover het verkeer zich spoedt.

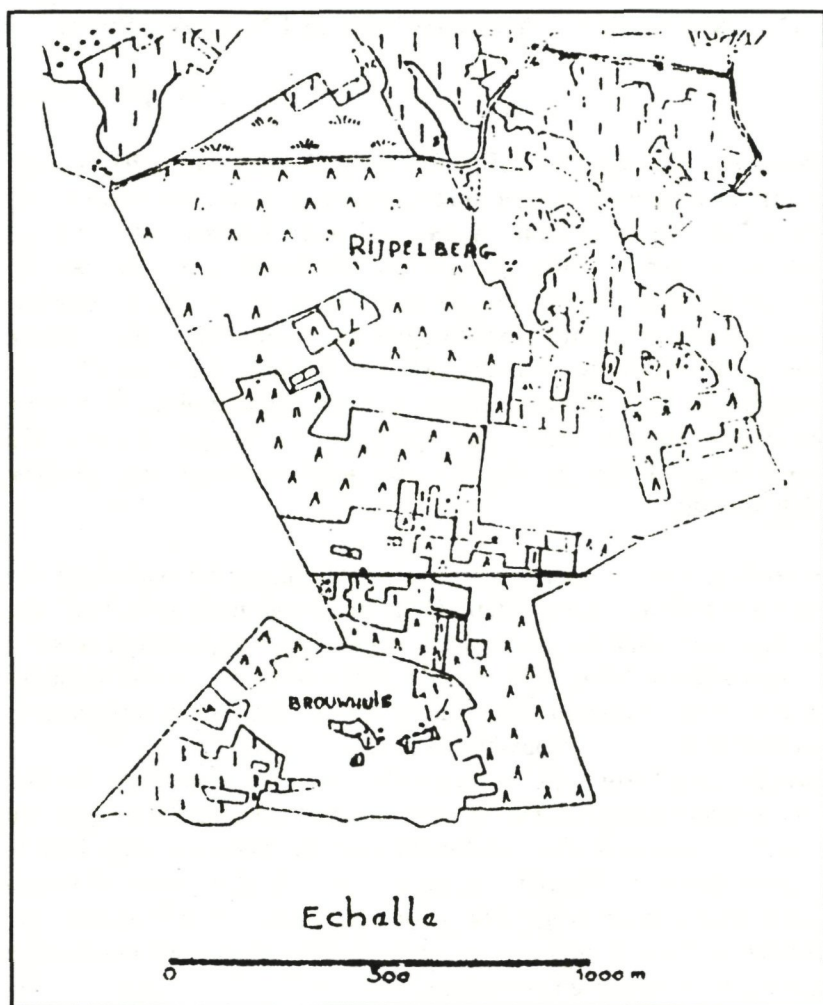
Hoevelen zouden beseffen dat deze verbindingen het oude land van Bruheze radicaal doorsnijden? Oude archieven maken duidelijk dat de heer van Bruheze ook bezitter van de hoeve Rijpelbergh was.

Hoogtekaarten laten zien dat de Rijpelberg, met twintig meter boven NAP ongeveer drie meter hoger dan Helmond-centrum, onderdeel is van de Brouwhuisse heide.

Brouwhuis strekte zich uit langs de oostelijke oever van de Aa. Dit riviertje brengt overtollig water uit het Peelgebied via Asten en dan noordwestelijk door Helmond naar de Maas bij Den Bosch. Tussen Asten en Helmond zocht de Aa zich al kronkelend tussen zandmassa's haar weg. Elk voor- en najaar overstroonden de oevers en bleven slib en leem achter. Daardoor ontstonden natte gebieden; beemden en rietvelden.

Vanaf het hoger gelegen Deurne kwam een stroompje uit in de Aa, de Weyerloop. Dit beekje stroomt nog steeds van oost naar west door Brouwhuis-dorp en mondt tegenwoordig uit in het nieuwe kanaal.

Ooit moet dit land een machtig bosgebied zijn geweest met stoere eiken en -op natte plekken- buigzame wilgen. Maar Brouwhuis was ook vroeger meer dan alleen een heidegebied. De streek bleef

► De agrarische grond in Rijpelberg en Bakels Brouwhuis in 1947. (F. Dussart 1947) Blanco = bouwland; ||| = weilanden; ^^ = naaldbout; °°° = loofhout; \\/ = heide.

niet onbewoond. Ongeveer 2500 jaar geleden vestigden zich mensen op de zandruggen, aangetrokken door de vruchtbare leemlaag die het beekwater achterliet. Stukken bos werden platgebrand en

kleine akkers werden aangelegd. Looppaden ontstonden waarover later ook Romeinse soldaten hun weg gezocht hebben. Of zij ook Brouwhuis tot woonplaats hadden is een nog niet te beantwoorden vraag.

Wel veranderde een deel van het bos blijvend in akker- en weiland, vooral nabij de waterlopen. De rest van het bos werd heide, waarop schapen graasden en plaggen werden gestoken om de koeienstallen te vullen. In het voorjaar werden de plaggen, vermengd met dierenmest, over de akkers verspreid. Zo werden de akkers niet alleen vruchtbaarder maar ook steeds wat hoger.

Oude Brouwhuizenaren spreken bijvoorbeeld nog steeds over Den Bult als het gaat om de plaats waar nu het IJsselplein ligt.

Brouwhuis viel onder de gemeenschap Bakel. Vanaf het midden van de zeventiende eeuw tot circa 1830 stijgt het aantal huizen in de gemeente Bakel met ongeveer vijftien procent. Vooral Brouwhuis wordt groter als gevolg van de verbrokkeling van de grote bezittingen waaruit ze oorspronkelijk zijn ontstaan.¹

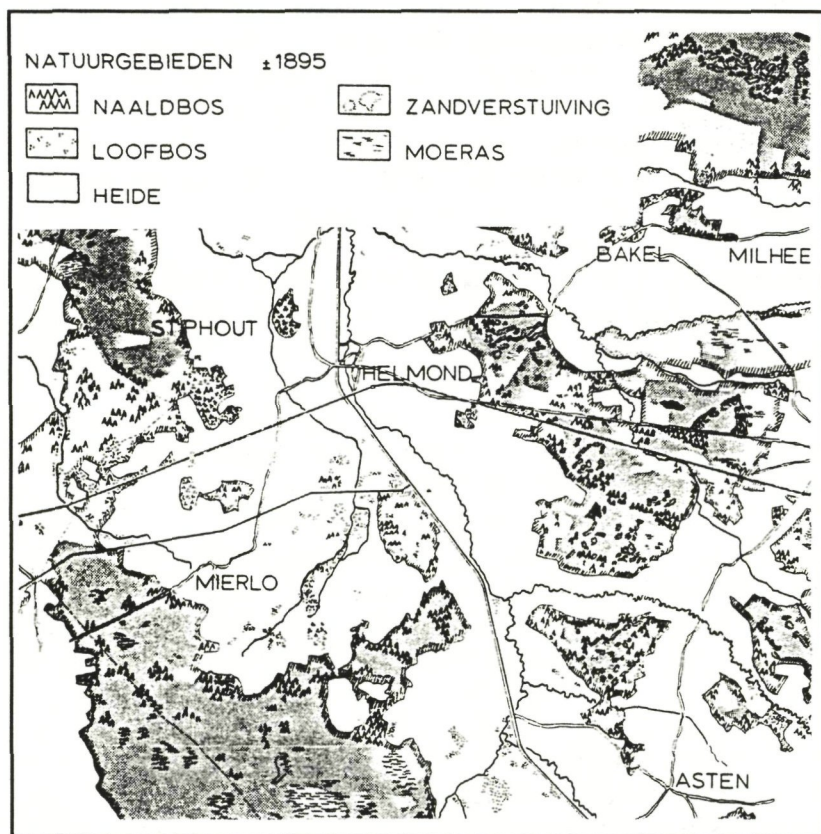
Tussen al die vooral kleine akkers met rogge en haver en de groene weidegebieden liepen karresporen naar kleine groepjes boerderijen. Brouwhuis omvat een relatief groot gebied maar kende tot in de twintigste eeuw geen duidelijk centrum. Buurtschappen als de Achterste Beersdonk, Kloostereind, Peeleik en de Weyer lagen ver uiteen. Stipdonk met de watermolen lag zelfs westelijk van de Aa, richting Lierop.

Eeuwenlang lijkt Brouwhuis een boerenland zonder veel verandering. Hoeven met strodak lagen verscholen onder hoge bomen, hun erf begrensd door meidoornhagen en vlierstruiken. Kleine bosjes op te natte plaatsen leverden geriefhout voor stelen van werktuigen en allerlei andere boeren gereedschap.

In de negentiende eeuw zetten de Fransen alles in Nederland overhoop. De gemeenten ontstaan en het 'Brouwhuisse' wordt opgedeeld tussen Bakel, Deurne en vlierden. Het landschap verandert pas echt als door het dal van de Aa de Zuid-Willemsvaart wordt gegraven. Stipdonk wordt sluis negen.

In de tweede helft van die eeuw komt de spoorlijn Eindhoven-Venlo dat gebied van west naar oost doorsnijden.

De twintigste eeuw brengt nieuwe modernisering: een stoomtramlijn van Helmond naar Vlierden en Asten, diagonaal door het dorp Brouwhuis. Een kerk wordt gebouwd, de school komt, winkels en steeds meer burgerwoningen worden gebouwd. Bij het godshuis ontstaat een centrale kern.

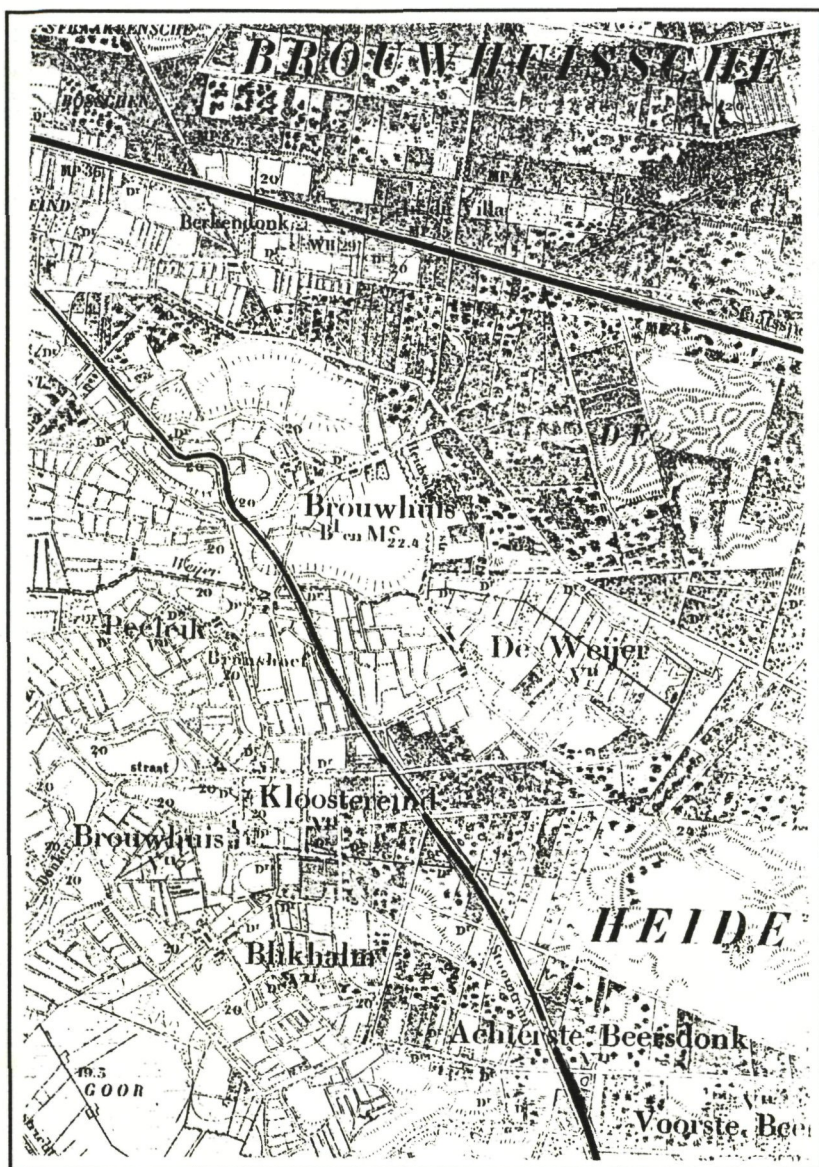

► De natuurgebieden in de omgeving van Helmond, circa 1895. Uit: *De typologie van het landschap in het gewest Helmond* (Helmond, 1969).

De Aa verliest in de jaren dertig haar bochtenspel en wordt rechtgetrokken. Karresporen worden langzaam maar zeker verharde wegen. Maar in 1950 is Brouwhuis nog overwegend boerenland. Dan gaat de landspolitiek zich met het gebied bemoeien: het nabije Helmond moet groeistad worden. Brouwhuis wordt bestemd tot uitbreidingsgebied. Wonen en industrievestigingen dienen in de plaatst te komen van agrarische bedrijvigheid. Binnen tien jaar is het hele landschap drastisch veranderd.

Noot

1. Agrarische structuur en landschappen in de gemeente Bakel, door F. Dussart, 1947.

- Gedeelte van de topografische kaart uit 1906, waarbij de trein- en tramrails zijn geaccentueerd.

Door Sanne Vonk

Jac. Heeren schreef in de Zuidwillemsvaart van 24 augustus 1940: *Nu het vaststaat dat de veel besproken annexatie van Helmond met Stiphout, Mierlo, Brouwhuis en enkele stukken van andere gemeenten met ingang van 1 januari 1941 een feit zal geworden zijn, achten wij het nuttig en dienstig dat onze lezers ook een en ander van de historie dezer dorpen in dit blad te lezen krijgen.*¹

In die tijd was over de geschiedenis van het kerkdorp Brouwhuis weinig bekend. Alleen bij gelegenheid van de oprichting van de parochie publiceerde wijlen H.N. Ouwering een en ander dat ook in een brochure is uitgegeven.

In het jaar 1300 komt in de uitgiftebrief door hertog Jan van Brabant van gemene gronden aan de ingezetenen van Helmond het dorp Brouwhuis voor, zij het onder de namen Brueze en Brouheze. Uit die stukken blijkt dat Brouwhuis toen al een begrensd gebied was waar de toen uitgegeven stukken woeste grond op aan sloten: '... Van de plaats Wadestat tot aan de nieuwe dijk bij Brouhuis ...'

Van Brueze naar Brouwhuis

De oudste schrijfwijzen van dit kerkdorp, zoals we die vinden in oorkonden van de 14e tot de 15e eeuw zijn: Bruheze, Brouheeze en Brouhees. Vooral de laatste schrijfwijze met 'ou' komt vaak voor.

Evenals Milheeze en Maarheeze in onze streek niet anders genoemd worden als Millis en Maaris, zo hebben de inwoners ongetwijfeld ook steeds van Brouwis gesproken. In 1616 vinden we het gehucht dan ook als Brouwes aangeduid en in 1624 als Brouheis. De oorspronkelijke schrijfwijze en zeker de betekenis raakte zo-

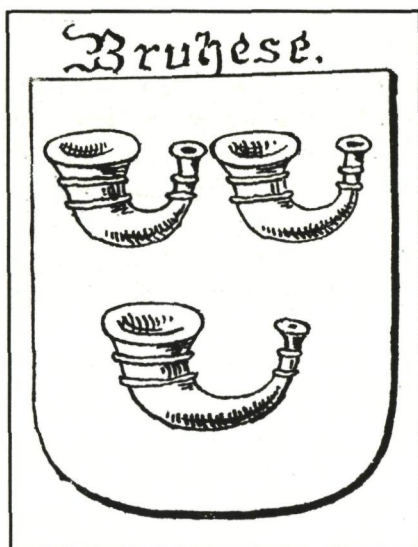
Universis tam presentibus quam futuris nos Iohannes Dei gratia dux Lotharingie, Brabantie et Limburg(ie) notum facimus quod nos concessimus et per presentes conferimus hominibus nostris de Helmont communitatem ad eorum usum, extendentem se a dicta villa de Helmont usque locum dictum wadestat, a dicto loco wadestat usque novum aggerem prope Brueze, et a dicto aggere usque ad metas monialium de Binder, prout eisdem nostris hominibus per Walterum Toyart nostrum tunc temporis de Busco receptorem est concessa, tenendam et habendam liberaliter imperpetuum sub annuo et hereditario censu quadraginta solidorum louaniensium, nobis et nostris heredibus annis singulis in festo beati Remigii persolvendo. De prelevio autem dicte communitatis nobis esse recongnosimus^b satisfactum plenarie, concedentes quod dicti nostri homines hominibus alienis usum possint dicte communitatis prohibere, qua nulli licitum sit perfrui nisi solum nostris hominibus de Helmont supradictis. Quam quidem communitatem dictis nostris hominibus promittimus imperpetuum warandire.

► Gedeelte van de akte van 4 december 1300 met transcriptie.

doende in vergetelheid. Toen de samenstellers van de kadasterkaarten in de jaren dertig van de vorige eeuw ook de naam van dit gehucht optekenden, maakten zij die naar hun mening erg mooi door deze te spellen als Brouwhuis. De naam is verder zo gebleven.

In 1979 schreef J. van Hooydonk over Brouwhuis: *In een oud Antwerps handschrift wordt de geschiedenis van de adellijke familie Van Bruheze beschreven. Dat is vermoedelijk een samenvatting uit oude oorkonden en familie-overleveringen.*

De oorsprong van het geslacht Van Bruheze ligt in Helmond. Daar resideerde rond 1240 op haar 'huis tot Helmont' keizerin Maria, weduwe van de Duitse keizer Otto IV. Van haar vader, hertog Hendrik I van Brabant, had zij Helmond gekregen met nogal wat bezittingen daar omheen.

De voormalige keizerin omgaf zich met een hofhouding. Tot haar gevolg behoorden haar kamerheer Justus van Hoirne, jongste zoon van de invloedrijke graaf van Hoorne en een hofdame, Catharina, dochter van de graaf van Benthem en heer van Heeswijk. Zij zouden samen trouwen, kennelijk tot genoegen van de keizerin. Want zij vroeg haar broer, de hertog van Brabant, toestemming om het jonge bruidspaar met een vorstelijk huwelijksge Geschenk te bedenken. Dat geschenk moest zijn 'het goetd gheheeten Ten Brouhese met alle

zijne dependentiën, gheleghen onder die heerlickheyt Bakel bij Helmont, tot eene leene, groot zijnde ontrent 400 buynderen ende noch andere groote wildernissen ende erfenissen, streckende tot aan de heerlijckheyt van Doerne.'²

De hier geciteerde tekst legt een aantal interessante feiten bloot rond de oudste geschiedenis van Brouwhuis:

1. Rond 1240 bestond reeds een landgoed met de naam Brouhese. Zo een dertiende eeuws goed bestond uit een grote centrale hoeve, bewoond door de heer of zijn rentmeester, van waaruit een agrarisch bedrijf geëxploiteerd werd. Rondom het herenhuis stonden stallen, schuren en woninkjes voor de horigen, het personeel van de hof.

2. Op het moment van de schenking behoorden tot de hofstad Brouhese ook 'erfenissen'. Dit moeten boerderijen zijn, meer naar de rand van het domein, door de heer uitgeleend aan horigen of 'laten'.
3. Met de 'Groote wildernissen' wordt in het handschrift bedoeld de Brouwhuisse heide, oostelijk van de hofstad aan de grens met Deurne.

Daarmee is nog maar een begin gemaakt. Want waar stond die hoeve of dat huis? Henk Beijers schrijft daarover in Helmonds Heem 1991 - 2: *De vraag rijst nu wanneer en waar dat 'huis' ter plaatse is gebouwd. Het bronnenmateriaal zwijgt daarover en slechts archeologische onderzoek en/of vondsten kunnen mogelijk nog enig licht werpen op de locatie van dit complex en tot een hypothese leiden voor de datering. Vóór 1470 wordt in de door mij geraadpleegde bronnen nergens gesproken over het 'huis'. (...) Een eerste peilingsonderzoek toonde een grachtenpatroon aan en enkele muurresten.*

De kleine hoeve

Maar in oudere akten krijgen we nog wel aanwijzingen over het bestaan van de eerder genoemde hoeven. In 1436 woont de Helmondse priester-notaris Petrus de Platea op de kleine hoeve.³ Daarvoor was een van de bewoners heer Wouter van Bruheze, priester, die daar overigens al woonde in 1404.⁴

In 1435 koopt Jacob, een natuurlijke zoon van Jan van der Schaut, de kleine hoeve van Willem Mathijs Willemssoen van der Rijt, met wiens zus Yda Jacob van der Schaut gehuwd was. De vader van Willem en Yda, Mathijs Willemssoen van der Rijt, had de hoeve eertijds verkregen van Aert Stamelart van Bruheze.

Over de locatie van de kleine hoeve vinden we een globale specificatie in een akte van 1437 waarin Jacob van der Schaut de Kleine Hoeve overdoet aan Henric van Bruheze Godartssoen. Het gaat om 'de hoeve waar vroeger heer Wouter van Bruheze woonde,

tussen de grote hoeve en de Vlierdense gemeynt.' In het 14e eeuwse bronnenmateriaal wordt enkel nog gesproken over 'goederen onder Bruheze'.

Van Hooydonk veronderstelt: in Bakel werd al in het begin van de achtste eeuw in dit vrijwel onbevolkte maar dichtbeboste land van oost-Brabant een grootgrondbezitter aangetroffen, die dit land van Bakel, Deurne en Vlierden in bezit had. De bezitter van dit alles was een frankische edelman, Herelaef, die in 721 zijn uitgestrekte bezittingen schonk aan sint Willibrord. Tot die bezittingen behoorden niet alleen het herenhuis en de kerk van Bakel maar ook boerderijen in Bakel, Deurne en Vlierden. Na Willibrords dood wordt de abdij van Echternach eigenaar. Vanuit deze abdij worden verdere ontginningen aangevangen. Tot die Echternachse ontginningen moet Brouwhuis behoord hebben.

Daarvoor pleiten een paar aanduidingen.

1. De oudste wegen in dit gebied moeten de pas ontgonnen gebieden met hun hoeven verbonden hebben. De hoeven die Echternach vanuit Bakel in Vlierden en Deurne liet bouwen, lagen of liggen aan nog bestaande wegen.

Vanuit het centrum van Bakel loopt een weg rechtstreeks naar Rijpelberg, vandaar bijna kaarsrecht naar Brouwhuis waar een aansluiting gevonden wordt met de weg naar Vlierden en Deurne. Op de splitsing van de weg naar Vlierden buigt een andere oude weg af, de Brouwhuisse Dijk naar Helmond. Deze leidt naar een doorwaadbare plaats in de Aa en de doorgaande zuid-noord route richting Utrecht.

2. Typisch is ook dat de middeleeuwse oostgrens van Helmond gemarkeerd wordt door landgoederen in het bezit van de abdij van Echternach. Daartoe behoren met zekerheid de hoeven Scheepstal, Dierdonk en Kruijsschot en zeer waarschijnlijk ook Brouwhuis.

Uit al deze gegevens zou geconcludeerd kunnen worden dat Echternach de ontginning van Brouwhuis ter hand heeft genomen. Dat als centrum van die ontginning de plaats werd gekozen, waar al voor de tiende eeuw een oude verbindingsweg liep tussen de hoe-

ven van Vlierden en Bakel, ligt voor de hand. De ontginning werd uitgezet daar waar de oude weg zich splitste in een weg naar Helmond en Vlierden. Hard maken kunnen we deze veronderstelling nog niet, evenmin als dateren. Bodemonderzoek ter plaatse kan wellicht uitsluitsel geven.

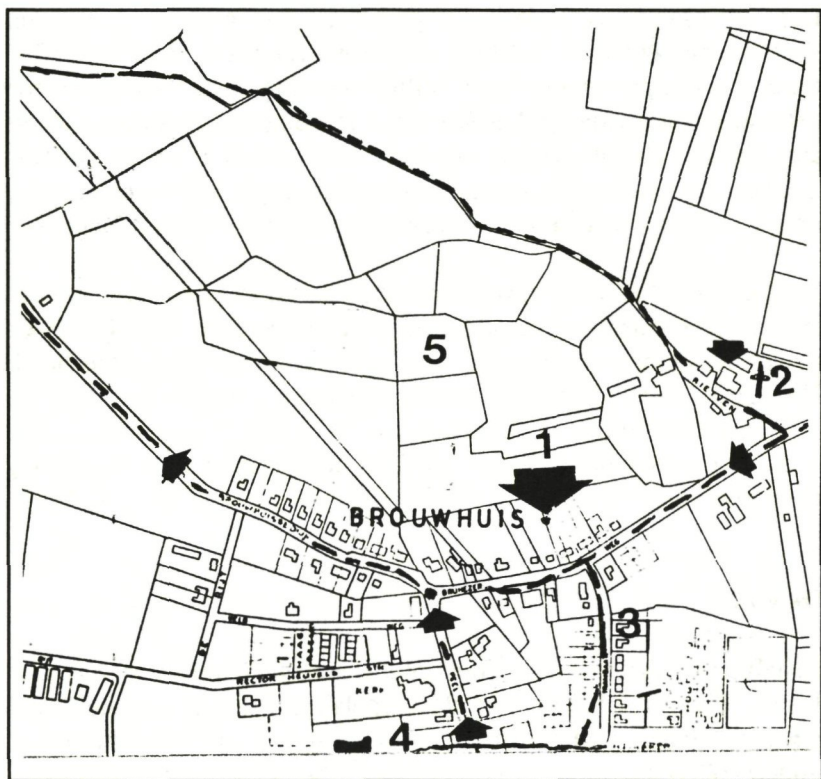
In de 12e eeuw klaagden kloosters alom over roof van hun bezittingen door vorsten of plaatselijke heren. Zo zal het hier ook wel gegaan zijn. De hertog van Brabantse blijkt namelijk al voor 1240 in deze streek over eigendommen te beschikken die eens aan kloosters moeten hebben toebehoord. Zo kon keizerin Maria het goed Brouwhuis wegschenken zoals ze ook deed met boerenhoeven in Vlierden voor haar eigen abdij van Binderen.

In het eerste kwart van de dertiende eeuw is het goed Brouwhuis in bezit overgegaan naar de Brabantse hertog. Via keizerin Maria werd het vervolgens uitgeleend aan Justus van Hoorne en Catharina van Benthem.

Het antwoord op de vraag waar het hof ten Brouhese precies lag blijft open. Het antwoord is niet te vinden in archieven. Althans, tot nog toe niet. De hoop ooit een beschrijving of een tekening ervan te vinden is vrijwel nihil. Maar de geschiedkundigen kennen andere speurwegen. Ligging van oude wegen, vormen van oude akkers, sporen in de bodem en vooral het nagaan van voorwaarden waaraan een terrein moest voldoen om er een lonend boerenbedrijf te kunnen exploiteren in de middeleeuwen kunnen een antwoord geven. De voorwaarden voor een lonende boerderij zijn op alle zandgronden hetzelfde:

- een waterloop of beek met grasland in het beekdal voor het vee;
- hoge zandgronden daar vlak omheen. Hogere grond kon met primitieve middeleeuwse ploegen beter bewerkt worden;
- heidevelden en bossen dicht in de buurt voor heideplaggen, eikels, hout en bijen- en schapenhouderij.

Brouwhuis voldeed aan deze voorwaarden. Vroeger stroomde daar een beek, de Weyer, een zijriviertje van de Aa en eeuwenlang de grens tussen Bakel en Vlierden. Bij de bouw van gemeenschaps-

- Hier situeert J. van Hooydonk: 1 een herenhuis, 2 de kapel, 3 een veepad, 4 de Weyer en 5 hofakkers.

huis de Loop werd de rivierbedding teruggevonden. Ook in de pastoriëtuin is aan het niveauverschil nog het oude beekdal te herkennen. De weg naar Vlierden, de Peeleik, kruiste de Weyer en stijgt dan iets omhoog in de richting van de splitsing Bruhezerweg - Brouwhuisse dijk. Achter deze splitsing ligt een hoog akkercomplex dat al eeuwenlang bewerkt is. Dit akkercomplex wordt bijna in tweeën gedeeld door een laagte die bekend staat als het Rietven. De Rietvenweg scheidt beide delen van de akker. Opnieuw kan alleen archeologisch onderzoek deze veronderstellingen bevestigen of teniet doen.

Een vaststaand feit is in ieder geval dat een soort kasteeltje op Bruheze gestaan moet hebben. Het behoorde vanaf 1487 tot 1598 tot de bezittingen van de heer Willem van Erp Rutgerssoen. In een akte staat het kasteeltje beschreven als: domus dicta dat hogehuys cum duabis mansis sitis in parochia de Doernen ad locum dictum Bruheze, oftewel: huis, genaamd dat Hogehuys, met twee hoeven, gelegen in de parochie van Deurne, ter plaatse genaamd Bruheze.⁵

Vele eeuwen heeft het kasteel of het Borchtsken, zoals het in 1627 in een akte wordt genoemd, daar gestaan hebben. De cijnsen en het kasteel gingen regelmatig over van de ene in de andere hand. Het aantal hoeven dat bij de burcht behoorde verschilt per akte. Een van de hoeven in Bruheze was in 1432 D'Erpendonc. Dat doet vermoeden dat Willem van Erp al eerder in deze omgeving goederen bezit.

De kapel

Behalve een burcht bezat het middeleeuwse Brouwhuis ook een kapel. Bij het Rietven ligt de Kapelakker. Daar zou de kapel gestaan kunnen hebben die een van de heren van Bruheze al ver voor 1400 voor zijn personeel gebouwd heeft. In de middeleeuwen was een grondheer daartoe verplicht. Zoals overal elders zal ook hier het godshuis gebouwd zijn in de directe omgeving van het herenhuis. Onder een oude boerderij ter plaatse zijn oude fundamenteen aangetroffen die wel eens van die kapel afkomstig zouden kunnen zijn.

Heeren schreef over de kapel⁶: *Onder brouwhuis heeft in vroeger eeuwen een kapel gestaan. Zij is reeds van zeer vroege datum. In de registers van het bisdom Luik, waaronder deze streken vroeger hoorden, wordt zij van het jaar 1400 af regelmatig genoemd. Zij viel toen onder de parochie Bakel.*

De kapel was gewijd aan de heilige Catharina. Er was een rector aan verbonden, die het beneficie (inkomen) genoot. De rector had onder andere een inkomen van 12 mud rogge = 144 vat. Daar-

voor had hij de verplichting om in de kapel minstens viermaal per week een mis te celebreren.

De eerste priester die als rector vermeld wordt is Gerard Venatoris of de Jager, tussen 1400 en 1408. Zoals in die tijd veel voorkwam, bediende hij dit ambt niet persoonlijk maar liet het door een plaatsvervanger waarnemen. In 1404 wordt de cleyne hove bewoond door heer Wouter van Bruheze. Van beroep was hij priester. De cleyne hove lag naast de kapel, tussen de grote hoeve van Bruheze en de Vlierdense gemeint in. De kleine hoeve omvatte in 1437: huis, erf en hof, twintig lopense rogland, een wei eeuwsel en een stuk hei aan elkaar.

De kapel in Brouwhuis diende zowel voor de parochianen van Bakel als uit Deurne. We kennen een reeks opeenvolgende priesters die de kapel bedienen. Uit die steeds doorlopende reeks van bedieners blijkt dat de kapel niet zo maar onverzorgd is blijven staan. Ook in oorlogstijd werden de omwonenden niet aan hun lot overgelaten of bleven verstoken van geestelijke hulp.

In 1648 werden overal in de Meierij de kerken voor de uitoefening van de Rooms-katholieke godsdienst verboden. De rector van de kapel in Brouwhuis was toen een zekere mr. Hendrik Geverts. Ook op het beneficie, de inkomsten van de kapel werd door de staat beslag gelegd.

De heer van Deurne, de jonge graaf Johan Godert Frans Huyn van Geleen, ook heer van Horst, kwam hiertegen in verzet, samen met zijn moeder, vrouwe Margaretha Wilhelmina van Wittenhorst. Zij legden de zaak voor aan Otto de Visschere, schout van Deurne. Hij trad als gemachtigde op tegen Johan Pierson, rentmeester der geestelijke goederen in Peelland. De graaf en zijn moeder beweerden dat de rentmeester gelden onder zich had, die toekwamen aan heer Hendrick Geverts als rector der kapel op Brouwhuis.

De kwestie liep voor de rector gunstig af. Uit aantekeningen van extracten van rekeningen blijkt dat de rector uit de hoeve van Hendrick Peter Welten levenslang koren kon beuren ter waarde van ongeveer f78,-.

Na de dood van de rector werden protestanten met de beneficie begiftigd. De opbrengsten werden gebruikt als beurs of studietoelage voor studenten in de protestantse theologie.

Nog veel vragen

Evenmin als we veel bijzonderheden kennen over de bedienaren van de kapel van Brouwhuis, evenmin valt veel te zeggen over het gebouw zelf. Zoals we hiervoor reeds opmerkten was het in ieder geval een zeer oude kapel, want komt reeds in 1400 in de Luikse registers voor.

Zelfs de plaats waar zij eenmaal gestaan heeft is niet met zekerheid aan te wijzen. We kunnen haar plaatsen op of nabij de Kapelakker. Zeker is dit echter niet. Bedoeld stuk land kan die naam ook hebben gekregen omdat het eens toebehoorde aan de kapel.

Hoe de kapel eruit heeft gezien is evenmin bekend. Tekeningen zijn tot op heden niet bekend. In de vijftiende en zestiende eeuw zijn in deze omgeving veel kapellen gesticht, onder meer in Milheeze, Liessel, aan de Veldheuvel, in Vlierden, Ommel, op Hersel onder Lierop, onder Someren te Opstal, onder Mierlo een op 't Hout, onder Lieshout een op Ginderdoor, onder Beek een op Donk, etc. Van enkele van deze kapellen bestaan nog tekeningen en daaruit kunnen we vergelijkenderwijs enigszins opmaken hoe de kapel van Brouwhuis eruit gezien zal hebben.

Deze kapellen zijn te onderscheiden in twee hoofdtypen, namelijk met schip en koor onder één dak en met een koor dat lager is dan het schip. Een enkele maal kwam het ook voor dat het koor hoger was dan het schip. Over het algemeen wordt aangenomen dat dat pas bij een verbouwing is gebeurd. In ieder geval zal het kapelletje van Brouwhuis een van deze twee grondvormen hebben gehad.

Noten

1. Dit artikel is een compilatie van de hieronder genoemde artikelen, aangevuld met gegevens uit het Bossche protocol.

Henk Beijers, Een slotje op klein Bruheze onder Vlieden in: Helmonds Heem 1991-2 pp. 7-19;
 Jac. Heeren, Uit de geschiedenis van Brouwhuis in: De Zuidwillemsvaart 24 en 31 augustus 1940;
 J.H. van Hooydonk, Ten Brouhese, huwelijksgift van een keizerin in: Brouwhuis 50 jaren kerkdorp pp. 2-6 (Aarle-Rixtel 1979). Later verschenen onder de titel 'Brouwhuis een stichting van Echternach' in: Heemkroniek 1980 pp. 96-102.

2. We zijn ons ervan bewust dat de familie-overleveringen geen garantie vormen voor de juiste geschiedenis. Over de eerste bezitters van Brouwhuis bestaan ook andere opvattingen, met name wat betreft de familie Stamelart van Bruhese. Deze zijn echter nog niet gepubliceerd.
3. GA 's Hertogenbosch, bossche protocollen invnr. 1207 fol. 199, dd. 19 juni 1436.
4. GA 's Hertogenbosch, bossche protocollen 1404/1405 fol. 191 en 1408/1409 fol. 330v.
5. GA 's Hertogenbosch, bossche protocollen 1487 folio 73.
6. Op 31 augustus 1940.

DE HOENDERVANGERS VAN BRUHEZE

Door Jac. Heeren †

Onderwijzer Jac. Heeren was in staat om gebeurtenissen die in 'moeilijke' akten beschreven staan in een vlot verhaal te gieten. In dit verhaal zijn processtukken over het recht om te mogen jagen gebruikt om duidelijk te maken welke problemen zich konden voordoen bij de uitoefening van het jachtrecht. Het gaat in dit geval om het jachtrecht in het gebied van Brouwhuis.¹

't Was in het begin van de herfstmaand van het jaar 1535. 't weer was bijzonder mooi, zoals dat in september gewoonlijk het geval is. Voor liefhebbers van de jacht een weertje om naar buiten te trekken. Reeds in de vroege zaterdagmorgen waren jonker Hendrik van Doerne, heer van Deurne, met zijn jachtgezellen er op uit gegaan en beloofden zich een heerlijke en genotvolle dag. Nog vóór het Angelusklokje in het kleine torentje op het hoge kerkdak van Deurne had geklept is de jachtstoet, uit het kasteel komende, daar gepasseerd. Onder vrolijk gepraat rijdt hij nu over het markt-veld en door de marktstraat. Weldra ziet men de grote heide voor zich, hier en daar door dennenbossen afgebroken.

Aan de horizon echter, naar de kant van Vlierden en Helmond, liggen de donkere eikenbossen met het dichte kreupelhout. Daar-achter zijn de vruchtbare akkers van Bruheze en meer noordelijk de rijke boerderijen van de adellijke abdij van Binderen. Daar, in die uiterste uithoek van de heerlijkheid van Bakel, ligt de vanouds bekende schone patrijzenjacht, de schoonste die men zich denken kan. Daar heen nemen de jagers hun koers. In gestrekte draf en begeleidt door het geblaf en gebas van de honden, gaat het aldoor verder naar het westen. Tegen tien uur is de stoet al jagende en dwalende bij het gehucht Bruheze aangekomen. Daar worden de paarden voorlopig gestald. Vanaf hier zet men de tocht te voet verder. De meeste leden van het gezelschap hebben de van ouds

bekende kruisboog over de schouders, doch een paar hebben geweer of roer meegenomen. Door de dichte struiken en langs schier ondoordringbare wildernissen gaat het verder. Eerst langs de oude kapel waar de witgekalkte muren de namen dragen van de bezoekers die hier in haar schaduw hebben gerust en voor het

► *Een jager uit circa 1510 in wambuis, hosen en hoed met struisveer.*

beeld van de heilige Catharina hebben gebeden op hun bedevaart naar het genadeoord van Ommel. Na een moeilijk halfuur komt men eindelijk in het open veld. Bij hun geruchtmakende baanbrekerij door het bos hebben de jagers al heel wat wild en gevogelte opgejaagd. Reeds hangen enkele hazen en een paar patrijzen aan de gordels van de dienaren van de heer. Maar de wildrijdheid, in het bijzonder van de veldhoenders, valt dit jaar niet mee. Vooral de gastheer, jonker Hendrik van Doerne, die de vorige avond tegenover de vreemde heren van zijn gezelschap had gepocht over de ongekende wildrijdheid van de jacht van Bruheze, voelde zich zeer teleurgesteld. Niet weinig verlegen was hij over zijn gezwets van de vorige avond. Wat zou men hem straks na afloop plagen en uitlachen! Misschien wel vlak in zijn gezicht maar zeker achter zijn rug.

Jan, de oude jachtopziener, die in de nabijheid van zijn heer langs het pad tussen de hoog opgeschoten elzenheggen voorschrijdt, heeft al wel gemerkt dat zijn heer niet meer in de opgewekte stemming verkeerde van toen hij vertrok. Zijn lange zwijgen en ongeduldige bewegingen vallen hem op. Als bij toeval komt hij naast zijn meester rijden.

- Jan, wanneer zijt ge voor 't laatst hier geweest?
- Dat is al een hort [tijd] geleden jonker. Me kumt hier nie zo dik. 't Ligt zo gruwelik wijd uit de buurt.
- Hebt ge er toen iets verdachts gezien?

Nou, om u de waarheid te zeggen, ja. Het is nu een dag of tien geleden op een dinsdagmorgen. Ik was toen ginds bij de kapel en daar heurde ik zo'n paar kerels achter 'n eikenwal zitten praoten. En waar ze 't eigenlijk over hadde en wâ ze uitvoerden weet ik nie. Want zo gauw als ze me zagen, maakte ze dâ ze weg kwamen. Ze zetten het op een loupe op Hellemut [Helmond] an.

- Kendet ge die lui?

- Nou, ik zou er geen eed op durven doen, maor ik dagt dâ den ene Aart Saenen, d'n hoendervanger van de heer van Helmond was. D'n andere kos ik nie gekend kriegen.

Een toornig rood overdekte het gelaat van de ridder bij het horen van die woorden.

- Begint dat gedonder weer? Ik dacht dat jonker Joost toch een beetje wijzer zou zijn dan zijn oom. Hè, wat heeft het die ons zo'n twintig jaar terug toch dikwijls beroerd gemaakt met zijn gezanik over zijn recht van te mogen jagen door heel Peelland. Waar het precies over ging weet ik niet, maar vader-zaliger en heerom Jan heb ik er dikwijls over horen praten.

- Of dat een beroerde boel was jonker! Daar weet ik alles af. Het sta me nog veur oft gistere gebeurd is. 't Zal nou zowat een goede twintig jaor geleden zijn, krek zoals ge zegt. 't Was in de herfst van 1513 toen uw heer vader, jonker Everard bij het klooster van Binderen onder Helmond twee van die kerels te pakken kreeg. Ze waren bezig met hoendervangen. 't Waren Aart de Jager en Govert Strick, twee echte stropers die hier aan de jacht al heel wat schade gedaan hadden. Een jaar of drie tevoren hadden we ze ook al eens te pakken gehad. Maar toen zette de heer van Helmond of eigenlijk jonker Joost van Ghistele, de voogd over de kinderen van Jan van Cortenbach, een keel op of hem het grootste onrecht werd aangedaan. Hij beweerde dat de heren van Helmond vanouds het volle recht hadden om hier te jagen. Om hier te 'patriseren en volonteren' zoals het de advocaat in Brussel noemde. Ja, het werd een proces dat in Brussel voorkwam. De advocaat van uw heer vader deed goed zijn best en het moet jonker Everard heel wat geld gekost hebben. Maar -hoe het eigenlijk zat begreep niemand- hij verloor het proces en hij kreeg de aanzegging dat hij voortaan de heer van Helmond of zijn dienaren rustig moest laten jagen heel Peelland door.

- 't Wroeg onze heer verschrikkelijk, dat begrijpt u. 't Was ook hard hebben om te weten, dat hij heer was van Bakel en Deurne en daarom het jachtrecht bezat, en dan te moeten toezien, dat een ander daar het beste komt wegstroten.

- Zeg dat wel Jan. Maar hoe is het toen met die twee stropers gegaan die jullie toen bij Binderen te pakken had.

- Daar hadden we heel wat mee te stellen gehad eer we ze bij d'r lurven hadden. Die lui kennen daar ieder paadje en wegske en het staat er zo vol met heggen en struiken dat we ze iedere keer uit

het oog verloren. Maar we waren met een grote hoop volk bijeen en we dreven ze met z'n allen zo fijn in een kring vast dat er op den duur geen ontkomen aan was. Onze schout, Jan van Erp, deed ze de handboeien aan en bracht ze naar Bakel. Al het getuig en gereedschap dat ze bij zich hadden nam hij mee. Wel een week of drie hebben ze daar gezeten. Op de vijftiengste september kwam een deurwaarder uit Brussel met een grote perkamenten brief van keizer Maximiliaan. Daarin stond het bevel aan de schout om het jachttuig terug te geven en de gevangenen vrij te laten met de nodige schadevergoeding. Eerst wou de schout dat niet doen. Hij wilde de heer er zelf over spreken. Maar de deurwaarder hield aan en dreigde zelfs de schout gevangen te nemen en mee naar Brussel te voeren als hij niet meteen het bevel van de keizer uitvoerde. Noodgedwongen moest hij zich er dus bij neer leggen en gaf de spullen aan de stropers terug.

- En wat zei mijn vader daar wel van?

- Hij was die dag niet thuis. Maar toen hij de perkamenten brief ontcijferd had begreep hij wel dat er niets meer aan te doen was. Hij legde zich bij de uitspraak neer.

- Hoe is het mogelijk dat er zo'n recht bestaan kan. Maar ik zweer je dat als het mij overkwam, zouden ze aan mij een moeilijke partij hebben. Wee, wee, als ik hier zo'n stroper uit Helmond te pakken kreeg. Ik sloeg hem dat er de honden van Helmond geen brood van lustten.

Terwijl de ridder onder het uitstoten van die woorden zich al meer en meer opwond, naderden ze het open veld. Hij vermoedde volstrekt niet dat hij zo gauw al zijn bedreiging zou kunnen uitvoeren.

Op geen honderd meter van hen vandaan was een volslagen hoendernet opgesteld en heel op zijn gemak zat achter een dorenstruik een persoon met volle aandacht de in-het-rond-scharrelende hoenders te beloeven. Als aan de grond genageld bleven de beide jagers staan bij het zien van zo'n onbeschaamde wilddieverij. Was het alsof ze het niet met zichzelf eens waren hoe ze in dit geval zouden handelen? Of was het misschien hun jagersinstinct dat zich er

tegen verzette het wild te verjagen dat zo dicht bij het net was en dat hen enige ogenblikken roerloos liet toezien?

Met een doffe slag sloeg eensklaps het grote net dicht en een viertal patrijzen vloog krijsend en kakelend op tegen de verraderlijke touwtjes. Op hetzelfde ogenblik sprong de stroper overeind en schoot op de vogels af om ze één voor één de nek om te draaien. Maar tegelijkertijd kwamen ook de beide jagers van achter de elzenstruiken te

voorschijn en renden met grote passen op de wilddief toe.

Deze was te zeer in zijn werk verdiept dan dat hij hiervan iets merkte. Als uit de grond getoeverd stonden de beide jagers dan ook plotseling bij hem. Eer hij de tijd had zich op te richten greep de oude, maar stevig gespierde jacht-opziener de stropen in de rug, rukte hem

van het net weg en slingerde hem voor de voeten van de woeden-de jonker. Nog voor de stroper een woord kon uitbrengen, gaf de ridder hem een trap. Zodat hij kermend en kreunend op het veld neerviel.

- Ha schelm, heb ik jou daar! Nou zul je er van lusten!

Een paar stompen en slagen bevestigden deze toornige uitingen van de zichzelf vergeten edelman. Nog te zeer verbouwereerd om tegenweer te bieden, kromde de stroper zijn rug en zocht naar een uitweg om aan de slagen van de hem onbekende jager te ontkomen. Maar tegelijk voelde hij zich opnieuw door de stevige vuisten van de jachtopziener vastgegrepen. Met schrik zag hij opeens dat het Jan de Oppasser was met wie hij reeds meer malen had kennis gemaakt.

- Nee Aart, nou ontschiet ge me niet zoals de vorige week. Ge dacht zeker dâ 'k oe toen nie kende.

Zonder een woord terug te zeggen, rukte en trok de stroper om te ontkomen. Ongemerkt wist hij de knoop van zijn wambuis los te maken en zich in een ondeelbaar ogenblik handig daaruit te werken. Het kledingstuk liet hij in de knuisten van de dienaar van de jacht achter. In een ommezien was Aart Saenen, de stroper, achter heggen en struiken verdwenen en holde hij over velden en sloten het hem welbekende struikgewas in om zo spoedig mogelijk uit het zicht van zijn achtervolgers te ontkomen.

Luid schallend weerklinkt de hoorn van jonker van Doerne en roept de jachtgezellen bijeen. Van alle zijden komen zij aansnelen. In enkele woorden wordt hen meegedeeld wat er is voorgevallen. Er moet een nieuwe drijfjacht beginnen. Nu niet op een paar haasjes of patrijsjes maar op een wilddief. Weinige seconden later snellen alle dienaren en jachtgezellen van de heer in verschillende richtingen het struikgewas in. Maar al hun zoeken is vergeefs. Het schijnt wel dat hij even spoorloos van het jachtterrein verdwenen is als de jagers enkele ogenblikken tevoren daar voor de dag gekomen waren. Tenslotte geeft jonker Jan bevel de netten en hoenderhokken, waarin reeds menig stuk wild geborgen is, bij elkaar te zoeken en mee te nemen naar zijn kasteel in Deurne.

Na dit avontuur is de jachtlust bij de meesten verdwenen. Vroeger dan men aanvankelijk van plan was keert het gezelschap naar huis terug. De heer van Deurne nog meer dan ooit vertoornd over de ongehoorde onbeschaamdheid van de stroper.

De heer van Helmond, Joost van Cortenbach, bij wie de hoender-vanger zijn beklag ging doen, trok zich het geval niet minder sterk aan. Het onedel optreden van ridder Hendrik tegenover een gewone man stuitte hem geweldig tegen de borst. Maar het meest voelde hij zich gekrenkt door de beledigende woorden die de heer van Deurne zijn jager had toegeroepen over de schending van zijn jachtrecht. Die man deed toch niets anders dan het recht uitoefenen waartoe hij als heer van Helmond en bezitter van het jachtrecht in heel Peelland hem gemachtigd had.

Hij besloot het er niet bij te laten zitten. Zijn advocaat stelde een pittig briefje op dat in enkele wel gekozen woorden de hertog van Brabant in kennis stelde van de hernieuwde bemoeilijking in de uitoefening van zijn recht. Met nadruk bracht hij naar voren hoe de reeds meerdere malen gegeven bevelen van de hertog opnieuw door de heren van Deurne werden genegeerd. Het duurde een paar maanden voor men iets over de zaak hoorde. Op oudejaarsavond echter kwam een deurwaarder van het hof te Brussel om een onderzoek in te stellen naar het gebeurde. Nauwgezet nam hij kennis van de stukken in het kasteelarchief waarin over het jachtrecht gesproken werd. Vooral het laatste vonnis van een jaar of twintig terug had zijn volle belangstelling. Daags na nieuwjaar liet hij de jager Aart Saenen bij zich roepen. Die moest nog eens uitvoerig vertellen wat op die najaarsmorgen in Brouwhuis was voorgevallen. Alles klopte nauwkeurig met hetgeen de rechtbank te Brussel als waar had aangenomen. Het voorlopig vonnis vond hierdoor dus zijn bevestiging. De volgende dag reisde de man van het gerecht naar Deurne, om de heer van de uitspraak van het hof in kennis te stellen. Jonker Hendrik was niet thuis en daarom las de deurwaarder het stuk dat hij meegebracht had voor aan diens moeder. De oude dame begreep er niet veel van en zei haar zoon bij zijn thuiskomst ervan in kennis te zullen stellen. Bijna met de zelfde woorden als in een eerder vonnis stond ook nu weer in deze brief het bevel dat de heer van Deurne verplicht was de afgenomen jachtgereedschappen van de hoendervangers terug te geven en de heer van Helmond de geleden schade te vergoeden.

Wel had jonker Hendrik van Deurne drie maanden eerder daar op die heide hard geroepen dat ze een hem een kwaaië zouden hebben, maar hij was verstandig genoeg de raad van zijn advocaat op te volgen. De taak van de deurwaarder was dus naar wens vervuld.

Het vonnis is niet officieel bevestigd, zodat de kosten zo laag mogelijk bleven. Jonker Hendrik sloot met de heer van Helmond daags voor het wijzen van het vonnis een overeenkomst. Hierin beloofde hij zich voortaan in alles te onderwerpen aan de vroegere uitspraken van het gerecht. Hij maakte zijn verontschuldiging over zijn optreden tegenover de jager en sprak de hoop uit dat beiden voortaan als goede burens zouden blijven leven.

Jonkheer Joost van Cortenbach, die ook het liefst vrede had met zijn naaste burens en die blij was dat die vervelende zaak nu eindelijk was opgelost, gaf jonker Hendrik de hand en nodigde hem uit de volgende week er eens samen op uit te trekken om te zien of er nog veel patrijzen op Bruheze te vinden zouden zijn.

Noot

1. Dit artikel is een redactionele bewerking van het gelijknamige verhaal dat van Jac. Heeren in 1935 verscheen in 'Onze Courant'.

EEN VECHTPARTIJ, EEN LIJK EN EEN BRAND UIT JALOEZIE

Uit het rechterlijk archief van Vlierden

Door Pieter Koolen

Ook in de 18e eeuw was het niet overal en altijd pais en vree. In het rechterlijk archief van Vlierden heeft Pieter Koolen de akten gevonden die hij hierna samenvat. Deze drie dramatische verhalen hebben allemaal betrekking op het Vlierdense gedeelte van Brouwhuis.

Een bloederige vechtpartij doet zich op Brouwhuis voor in juni 1761.² Aart Dirk Meulendijks uit Brouwhuis drijft 's morgens zijn koeien naar zijn weiveld en ontdekt een bijenzwerm. Hij leent bij Wilbert Peter Welten een bijenkorf, vangt de zwerm en stalt de korf bij Welten nabij de Peeleik.

Als hij 's avonds de korf wil komen ophalen zijn de bijen nage-noeg allen 'gevloegen'. Onze Aart twijfelt eraan of zijn bijen wel helemaal uit eigen vrije wil zijn verdwenen en al snel gaat door het dorp het roddelpraatje dat Jan Wouters de Groot of een van zijn knechten de bijen hebben laten uitzwermen.

Als een paar maanden later Aart Meulendijks, gezeten te paard, een toevallige ontmoeting heeft met Jan de Groot begint laatstgenoemde uit te varen tegen Meulendijks dat deze hem of zijn knechten niet lichtvaardig mag beschuldigen. Aart antwoordt daarop, dat die praatjes niet van hem afkomstig zijn en looft zelfs een dukaat uit als De Groot ook maar iemand kan noemen die gehoord heeft dat hij zelf De Groot of zijn knechten heeft beschuldigd. Maar hij voegt er wel aan toe: 'die niet schurft en is, hem niet behoeft te kreuwen', oftewel wie geen schurft heeft hoeft zich niet te krabben.

Daarop wordt Meulendijks door De Groot van zijn paard getrokken, op de grond gegooid en zodanig geschopt en geslagen dat hij daar drie bloedende hoofdwonden en een paar gebroken ribben aan

overhoudt. Hij kan zich nauwelijks meer bewegen en moet zich de volgende dag met paard en kar laten vervoeren naar de behandelend chirurgijn in Deurne, mr. Cornelis de Loyer.

Het voorval wordt bevestigd door vier personen; Jan Hendrik Vlemminx, 17 jaar, wonend bij zijn vader alhier op Brouwhuis; Dirk Hendrix van Winkel, 19 jaar, wonend bij Francis Willems op de Weyer; Hendrik Rogier van de Ven, 19 jaar, wonend bij zijn vader op de Weyer en Jenneke Hendrix van de Zande, ca. 21 jaar, inwonend dienstmaagd bij Hendrik Vlemminx op Brouwhuis.

Zij herinneren zich dat De Groot tegen Meulendijks had gezegd 'Soo gij het U leven segt sal ik Uw den hals breken'. Waarop Meulendijks had geantwoord: 'Dat sal ik voor U niet laeten'. Ook zou de Groot volgens een van hen gezegd hebben: 'Als ik een mes bij mij hadden soude ik Uw doodt steeken, ik sal U meteen capot maeken'. Jan Konings, Jan Jansse van Bree, Mathijs Dirks Verdeuseldonk en Thomas Vlemmincx, allen inwoners van Brouwhuis, verklaarden dat gewoonlijk Jan Wouters de Groot een eerlijk en deugdzaam man is die niet bekend staat als een 'rusie ofte questiemaeker'.

Een onbekend lijk

Hoe klein de gemeenschap ook is, niet alles kan worden opgelost. In 1795 vindt een dochter van Jan de Groot op Brouwhuis het dode lichaam van een onbekende vrouw.³

Het is 11 november 1795 als voor de schepenen van Vlierden Johannis Goossens, Jan van Bree en Hendrik Smits, de Helmondse chirurgijn Gerardus Berings verschijnt. Deze heeft op verzoek van drossaard Anthony van Poppel "gevisiteerd het doode lichaam van seker onbekend vrouwspersoon hetwelk op den 10e deser maand november op 't Brouwhuys alhier op den acker neven de Loop komende uit de Vennen door de dogter van Jan de Groot is gevonden. Ende verklaard gemelden chirurgijn onder presentatie van eeden geen quetsuure aan het voornoemde lichaam gevonden te hebben en derhalven geene besondere oirsaak des doods heeft

kunnen ontdekken, sijnde door een overval of andersinds overleden." Daarmee was de autopsie afgewerkt.

De voorspelde brand

Op dinsdag 12 juli 1803 ging de boerderij van de gebroeders de Groot op Brouwhuis in vlammen op. Daarvan maakten de schepenen het volgende proces-verbaal op: "Schepenen van Vlieden verklaren⁴ dat zij op 22 juli 1803 zijn geweest ter requisitie van de burger Bernhard Valkenburg, schout-civiel, op het Brouwhuis en daar hebben gezien en beschouwt of geëxamineert, dat zeker huyzinge en stallinge in eygendom toebehoende aan Jacobus en Wouter de Groot tgeen aldaer in 1802 nieuw is gevigeerd en opgebouwd, twelk nog niet bewoond is geweest, op den 12e dezer geheel en al totaal is afgebrand, uytgenomen dat enige binne en buytenmuuren daar van zijn blijven staan."

Maar hoe heeft dat kunnen gebeuren? De brand was het gevolg van een liefdesdrama. De boerderij was pas het jaar daarvoor nieuw gebouwd en nog niet bewoond. De brand was aangestoken door Jan van Heugten.

Van Heugten had namelijk enkele jaren daarvoor enige tijd verkering gehad met een meisje van de Coeveringse hoeve onder St. Oedenrode. Zij verbrak de verloving. Toen zij later verkering kreeg met Jacob de Groot werd dat van Heugten teveel. Menig keer heeft hij Jacob verstaan gegeven dat hij zijn verloving moest verbreken. Daarbij dreigde Van Heugten met moord, doodslag en brandstichting. Dat het geen loze dreiging was blijkt uit de hierna volgende akte van 17 juli 1803:⁵

► Hendrik Verhees maakte in 1794 deze kaart. Juist door Brouwhuis loopt een vouw.

Jennemaria van de Loverbosch, weduwe van Jan de Groot, 75 jaar oud, verklaart dat "op dinsdag den 12e dezer maand juli 's morgens omtrent 9 uren ten haren huizen is aangekomen Johannis van Heugten dewelke aan Jennemarie heeft verzocht dat voor hem thee mogt worden geset hetgeen J. terstond in gereedheid heeft gemaakt, hetwelk hij met J. heeft gedronken en een boterham heeft gegeten, waaronder hij vraagde of haren zoon Jacobus de Groot en zijn vrouw Maria van Hoorn niet thuis waaren, hetwelk J. met neen beantwoordde; dat hij tegen J. zeide dat hij wel zoo veel gestoolen had, dat hij de galg wel verdiend had, maar dat niemand hem konde vangen, want dat hij te slim was, dat hij verder zeyde, dat hij Jacobus de Groot beklagde want dat hij hem zoo arm zoude maaken als hij was, dat hij verder met brutale woorden de deur is uitgegaan.

Jacobus de Groot, oud 38 jaar verklaarde dat Johannis van Heugten omtrent een jaar geleden bij hem te Helmond is gekomen en dat hij, van Heugten, met hem in discours rakende van hem deponent f500,- heeft afgeëischt en indien hij deponent weigerde die som te geven, dat hij dan moet afwagten hoe hij daer mede zoude vaaren. Dat hij hem, deponent, dan ongelukkig zoude maaken al moest hij ook agt dagen aan de deur van den deponent hem opwagten, waarop zij als doen van elkander zijn gescheyden.

Dat den deponent in den gepasseerden herfst is gekomen in de acker bij de hoeve de Vorst alwaar Johannis van Heugten bij hem is gekomen en hem vraagde of hij haast met Maria van Hoorn trouwde, dat hij deponent daar op antwoordde: 'Dat zal ik doen als ik kan, dat zal ik om U niet om laten.' Waarop denzelven van Heugten met veel drijgementen en brutale woorden antwoordde dat hij of degeene die met haar trouwde ongelukkig soude zijn, want dat hij er niets om gaf wat hij deede, dat hij, deponent niet woordelijk heeft onthouden, is heen gegaan.

De huisvrouw van Jacobus de Groot, Maria van Hoorn, 26 jaar, verklaarde dat Van Heugten circa drie jaren geleden op de Coevering onder St. Oedenrode in de buurt van hare ouders bij Willem Cluytmans enigen tijd is in de kost geweest en toen ter tijd met

haar, deponent, heeft trachten te converseeren dog zulks door haar afgebroken zijnde, heeft hij verscheijde reijzen op een drijgenden toon te kennen gegeven zich daerover te zullen wreken, dat hij circa 1 jaar naderhand en vervolgens van tijd tot tijd haar heeft gedrijgt en gezegd indien zij, deponente, zich met een ander persoon dan hem in huwelijk begaf, hij zodanig persoon en ook haar zoude vermoorden en het met in het hart omdrayen of haar huis boven het hoofd in brand steeken, dat hij den duyvel lijf en ziel gaf als hij zulks niet ten uitvoer bragt. Dat hij circa 2 jaar geleden bij haar deponentie is gekomen en van haar f 500,- heeft geeischt met belofte, zoo zij daeraen voldeede, dat hij zijne drijgementen die hij met sterke uitdrukkinge als hiervoor vermeld, herhaalde, als dan niet ten uitvoer zoude brengen. Dat hij circa 1 jaar geleden in het huis van der deponenten moeder op de Coevering is gekomen en tegen de deponente gezegd, dat indien zij hem niet te vrede stelde, dat hij haar bij de eerste ocase de beste den hals soude drayen of dood steken of dat hij wenschte dat hem den duyvel haalde.

Wouter de Groot, 32 jaar, verklaarde dat van Heugten den 12e dezer drijgementen had gedaan en hij eymand in den avond van dien dag in het duyster door de straet heeft zien loopen, ongerust is geworden, met den 6e, 7e en 8e deponent aan de huyzinge van de 1e deponente en aan het nieuw huis, hem deponent en zijne broeder competeerende, hebben gewaakt, dat terwijl zijn twee en twee de wagt hielden hij deponent op den hoek van het voirs. nieuw huis 's avonds omtrent 11 uren brand aan het dak ontdekte, waarop hij, deponent, met zijn bij zich hebbende manschap daer na toe liepen het huis in vlam vonden. Dat terwijl zij poginge aanwenden om den brand te blussen een manspersoon van het brandend huis is komen lopen, sonder hem vermids de donkerheid te kennen. Dat zij met behulp der bijkomende menschen het huis niet hebben kunnen behouden, schoons de brandspuit met alle mogelijke spoed tot blussing is aangebracht, is hetzelfde huis geheel afgebrand.

Jan Vlemmings, 31 jaar, verklaart dat hij tegen den avond op den 12e dezer in den acker heeft zien gaan een manspersoon, na zijn gedagten Johannis van Heugten. Dat hij, deponent, vermids hij gehoord had dat denzelven van Heugten drijgementen heeft gedaan den 4e deponent gewaarschuwd heeft om de huysinge te bewaaken.

Michiel ter Horne, 28 jaar, verklaart dat hij gezien heeft dat Johannis van Heugten, zoodra de vlam zich vertoonde van het brandende huis is komen lopen en dat hij de weg naar Stiphout volgde.

Johannis van Gerven, 24 jaar, verklaart dat hij gezien heeft dat 'zoodra de vlam van voirs. huis zich vertoonde een manspersoon van het brandende huis is komen lopen, na zijn gedachten Johannis van Heugten, dog dat hij vermits de donkerheid niet zeker heeft kunnen onderkennen.

Catharina Beijers, wed. Michiel van de Heuvel 40 jaar, verklaart dat op den 12e 's avonds om half tien ten haren huizen is ingekomen een manspersoon, na haar gedagten in de 20 jaren en knap van lede, hebbende aan een buysje, een ronden hoed op met breed lint, denwelken zich gedroeg als of hij dronken was, dat een stukken eten heeft gevraagd hetwelkde deponente hem heeft gegeven en gekookt, kernemelk heeft gedronken, dat hij aldaer tot ruym half 11 is gebleven, dat hij de deponente 4 stuyvers heeft gegeven en met een brandende pijp regt op de huysinge van Jennemaria van de Loverbosch is gegaan, dat zij enige minuten daer na hurde roepen dat het huis van Jacobus en Wouter de Groot in brand stond, dat zij, deponente, den gemelde manspersoon niet kende."

Noten

1. Streekarchief Peelland, rechterlijk archief Vlierden, inventarisnummer 30, folio 2.
2. Ibidem, folio 14 verso.
3. Ibidem, folio 89.
4. Ibidem, inventarisnummer 34, folio 86.

EIGENAREN EN GEBRUIKERS VAN ONROEREND GOED ONDER BAKELS BROUWHUIS.

Door Sanne Vonk

In de documentatiecollectie van de gemeentelijke archiefdienst Helmond vond de redactie onderstaande gegevens over eigenaars en bewoners van het Bakelse gedeelte van Brouwhuis van het midden van de 17e eeuw tot ongeveer 1860. De verzamelaar van de gegevens is ons onbekend. Wij geven hier ondermeer een overzicht van deze gegevens. Met Brouwhuis wordt in dit artikel steeds het gedeelte van Brouwhuis bedoeld dat op Bakels grondgebied lag.

Rond 1645 schrijft Philips baron van Leefdael in zijn werk over de Meierij van Den Bosch: "Hieronder [Brouwheze] is gheleegen seker huys met district van de landeryen ende heyden, leenroerich aan den Hoove van Brabant, herghecoomen van die van Pol-luyn, met houwelyck aen die van Baexen, ghelyck Joncker Adam van Baexen, Heere van Woest-Meerbeeck, 't selve nu teegenwoordigh is besittende."

De oudste bekende bezitter van althans een deel van Brouwhuis is voornoemde Adam van Baexem, die voor 1709 overlijdt. We zien dit bevestigd in de oudste 'taxatielijst van landerijen voor de heffing van de verpondingen' [verder verpondingsregister genoemd] van Bakel uit 1651. Hierin staat joncker Adam Baecx twee keer vermeld. Gesproken wordt van zijn 'goet tot Baekel op Brouhuijs' respectievelijk 'Brouwis'.¹

Pas in deze lijst uit 1651 treffen we ook een tweede eigenaar van bezittingen onder Brouwhuis aan, te weten joncker Dirck (van) Grevenbroeck, heer van Mierlo.

Aangezien de taxatielijst van 1651 slechts twee eigenaren en drie belastbare eigendommen weergeeft, maar ook op grond van latere vermeldingen, mogen we aannemen dat (het Bakelse deel van) Brouwhuis in dat jaar slechts drie opstallen bezat.

De situatie in 1655 blijkt nog dezelfde te zijn. De lijst is aangevuld met een nadere omschrijving, zoals 'lant, heij- en hoiijvel-den'.² De beroemd geworden Brouwhuisse heide bestond toen dus al.

Pas in een taxatielijst uit 1660³ worden de bezittingen wat concreter omschreven:

- a. ten name van joncker Johan van Grevenbro(e)ck cum suis: een huys, schuere en stallen, naast acht morgen tuyllants, twee morgen hoyvelts, groes en heyde, groot ontrent drie morgen.
- b. ten name van joncker Adam Bocx (lees Baexem): huys, schuere, naast zeven morgen en 25 roeden tuyllant, één morgen hoyvelt, groesvelt groot ontrent drie morgen en heytvelde groot ontrent twee morgen.
- c. ten name van joncker Adam Bocx: een huys, schure en stallinge naast vijf morgen 25 roeden tuyllants, een halve morgen en twee lopense hoyvelts, heyde en groes, groot ontrent vier morgen.

Euwenlang is de grootte van een perceel uitgedrukt in morgen, roeden en lopensen. De naam van de oppervlaktemaat 'morgen' is wellicht afkomstig van de hoeveelheid land als met een span ossen in één morgen te ploegen is, in het algemeen zeshonderd roeden. Een roede omvat veertien vierkante meter. Er gaan ongeveer zevenhonderd roeden in een hectare. Een lopense meet vijftig roeden of 1/8 bunder. Lang bestond op veel plaatsen de vaste verhouding 2 bunder = 3 morgen.

In het verpondingsregisters van 1715/1716 en 1723/24⁴ vinden we als eigenaren vermeld:

- a. de vrouwe van Mierlo
- b. de heer K.
- c. de heer K.

Wie deze laatste persoon precies is, is mij niet bekend. Het is mogelijk een afkorting van de hieronder vermelde kapitein Le Cocq.

In 1736 is de eerste opstal in het bezit van de heer van Mierlo, de tweede en derde opstal in het bezit van mevrouw De Cocq. Duide-lijk is dat de heren van Mierlo vanaf 1651 tot 1736 onveranderd eigenaar zijn gebleven van de eerste opstal. Of die dan nog Van Grevenbroeck heten weet ik niet. De tweede en derde opstal blij-ken bij nader onderzoek binnen een familie van eigenaar te zijn verwisseld. Uit een akte van 1709 blijkt namelijk dat zekere kapi-tein Philips François le Cocq erfgenaam is van de voornoemde Adam van Baexem. Het staat vrijwel vast dat hij gehuwd was met een meisje Van Baexem.

Tussen 1751 en 1756 verkoopt mevrouw Le Cocq beide eigen-dommen. Althans, het eerste goed blijkt in 1756 eigendom te zijn geworden van de erfgenamen van de heer Van Riel. Het tweede wordt dan verkocht aan Jan van der Heijden.

Tussen 1756 en 1761 verkoopt de heer van Mierlo zijn bezittingen aan zekere Jan Aart Peeters en Jan Tomas Rovers.

Jaar van opname	Nummer van de hoeve	Eigena(a)r(en)	Bewoners
1645		Adam van Baexem, heer van West-Meer-beeck	
1651	1	Jonker Dirck (van) Grevenbroeck, heer van Mierlo	Jan Aerts
	2	Jonker Adam Baecx	Ghyelen Jan den Cuyper
	3	Jonker Adam Baecx	Jan Jan van Lyesent
1655	1	Jonker Dirck (van) Grevenbroeck, heer van Mierlo	
	2	Jonker Adam Baecx	

	3	Jonker Adam Baecx	
ca. 1660	1	Jonker Johan van Grevenbroeck cum suis	Jan Aerts
	2	Jonker Adam Bocx	Cornelis Jan de Cuijper
	3	Jonker Adam Bocx	Jan Janssen van Liessent
1715/ 1716	1	Vrouwe van Mierlo	weduwe Jan Aerts
	2	De heer K.	Aert Verheijen
	3	De heer K.	Kinderen Jan van Bakel
1723/ 1724	1	Vrouwe van Mierlo	Thomas Hobergen
	2	De heer K.	Aert Verheijen
	3	De heer K.	Kinderen Jan van Bakel
1736/ 1737	1	Heer van Mierlo	Roeloff Janssen
	2	Mevr. De Cocq	Jan Verheijen
	3	Mevr. De Cocq	Wouter van der Heijden
1741 en 1746	1	Vrouwe van Mierlo	Leendert van Bree
	2	Mevr. De Cocq	Jan Verheijen
	3	Mevr. De Cocq	Wouter van der Heijden
1751	1	Vrouwe van Mierlo	Leendert van Bree

	2	Mevr. De Cocq	Huijbert Beijers
	3	Mevr. De Cocq	Wouter van der Heijden
1756	1	Heer van Mierlo	Leendert van Bree
	2	Erfgenamen heer van Riel	Antoni van Tilborg
	3	Jan van der Heijden	Wouter van der Heijden
1761	1	Jan Aert Peeters en Jan Tomas Rovers	Jan Rovers
	2	Hendrik van Riel	Antoni van Tilborg
	3	Jan van der Heijden	Wouter van der Heijden
1766	1	Jan Aert Peeters en Jan Tomas Rovers	Jan Tomas Rovers
	2	Hendrik van Riel	Toni van Tilborg
	3	Jan van der Heijden	Adam Swinkels
1771	1	Jan Aert Peeters en weduwe Tomas Rovers	Weduwe Jan Tomas Rovers
	2	Hendrik van Riel	Josep van Tilburg
	3	Jan van der Heijden	Wilbert Hendriks
1776	1	Erfgen. Jan van Hooff en weduwe Tomas Rovers	Erfg. Jan van Hooff

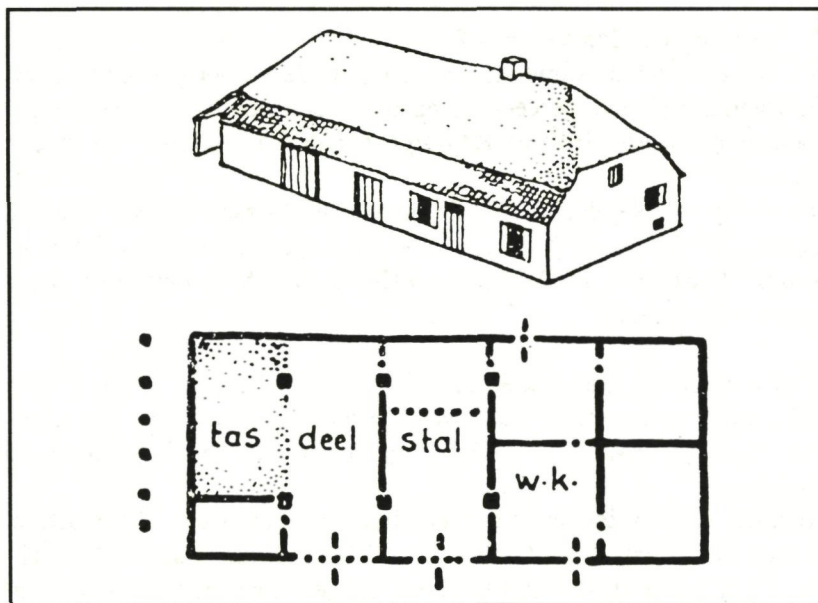
	2	Erfgen. Jan van Hooff en weduwe Tomas Rovers	Weduwe Tomas Rovers
	3	Hendrik van Riel	Joseph van Til- burg
	4	Jan van der Heijden	Wilbert Hendriks
1781	1	Kinderen Jan van Hooff en weduwe Tomas Rovers	Arnoldus van Hooff
	2	Kinderen Jan van Hooff en weduwe Tomas Rovers	Weduwe Tomas Rovers
	3	Hendrik van Riel	Joseph van Til- burg
	4	Jan van Tilburg	Hendrik Adri- aans
1786	1	Kinderen Jan van Hooff en weduwe Tomas Rovers	Arnoldus van Hooff
	2	Kinderen Jan van Hooff en weduwe Tomas Rovers	Weduwe Tomas Rovers
	3	Doctor Guljé	Joseph van Til- burg
	4	Jan van Tilburg	Kinderen Jan van Tilburg
1791	1	Kinderen Jan van Hooff en weduwe Tomas Rovers	Arnold van Hooff

	2	Kinderen Jan van Hooff en weduwe Tomas Rovers	Weduwe Tomas Rovers
	3	Doctor Guljé	Jan Royackers
	4	Jan van Tilburg	Adriaan van Tilburg
	5	Gijsbert Antonij Huy- bers	Gijsbert Antonij Huybers
	6	Arnold van Hooff	Pero van Gerwen
	6	Arnold van Hooff	Pero van Gerwen
1798	1	Kinderen Jan van Hooff; kinderen Tomas Rovers	Arnold van Hoof
	2	Kinderen Jan van Hooff; kinderen Tomas Rovers	Kinderen Tomas Rovers
	3	Doctor Guljé	Weduwe Jan Royackers
	4	Jan van Tilburg	Adriaan van Tilburg
	5	Gijsbert Antonij Huy- bers	Gijsbert Antonij Huybers
	6	Arnold van Hoof	? Onbewoond ?
1803	1	Arnold van Hoof	Arnold van Hoof
	2	Hendrik Rovers	Hendrik Rovers
	3	Doctor Guljé	Wed. Johannes Royackers
	4	Jan van Tilburg	Adriaan van Tilburg

	5	Gijsbert Antonij Huybers	Gijsbert Antonij Huybers
	6	Arnold van Hoof	Hendrik Moosdijk
	7	Gerrit van Hugten	Gerrit van Hugten
1808	1	Jan Arnold van Hooff	Jan Arnold van Hooff
	2	Hendrik Rovers	Hendrik Rovers
	3	Doctor Guljé	Wed. Johannes Royackers
	4	Adriaan van Tilburg	Adriaan van Tilburg
	5	Francis Roeffs	Francis Roeffs
	6	?	?
	7	Gerrit van Hugten	Gerrit van Hugten
1829 / 1830 volks- telling	1	Jan van Hoof	Jan van Hoof, bouwman
	2	Hendrik Rovers	Hendrik Rovers, bouwman/baas
	3	Doctor W.F. Guljé	Dirk Slits, bouwman
	4	Wed. Adriaan van Tilburg	Wed. Adriaan van Tilburg, bouweresse
	5	Francis Roeffs	Francis Roeffs, bouwman

	6	Wed. Gerard van Hugten	Wed. Gerard van Hugten, bouw- resse
--	---	------------------------	--

Samenstelling van de in 1829/30 op Brouwhuis behorende tot de gemeente Bakel wonende zes gezinnen

- *Plattegrond van de langgevelboerderij, zoals die vanaf het einde van de achttiende eeuw min of meer het standaardtype werd in Brabant en het noorden van Limburg.*

Uit voorgaande overzicht blijkt dat in de zeventiende eeuw de eigenaar van een terrein lang niet altijd op zijn grond woonde. In de loop van de achttiende eeuw komt daar verandering in. Steeds vaker zien we de gebieden opgesplitst worden. Veelal wordt de vroegere pachter eigenaar en bewoner.

De vraag rijst hoeveel mensen nu eigenlijk in Brouwhuis wonen en van de productie van deze agrarische bedrijven afhankelijk zijn. In het schema hierboven staan in de rechter kolom slechts de familiehoofden vermeld. Aan de hand van de volkstelling van Bakel van 1829/30 kan een reconstructie worden gemaakt van het aantal personen per boerderij. De juiste weergave van de medebewoners kan van belang zijn voor de vraag hoe en langs welke lijnen het bezit na 1830 vererfd wordt.

1. Boerderij van Jan van Hoof

Hij bezit percelen bouwland, weiland, heide en het grootste onder Brouwhuis gelegen perceel, genaamd Dennebosch. Op de kadastrale percelen nrs. H40 en H41 liggen zijn huis, schuren en moestuin.

Jan van Hoof is gehuwd met Francyn van Deursen. Samen hebben zij in 1829/30 zeven kinderen, Piet, Adriaan, Laurens, Johannes, Maria, Petronella en Willemyn. Het aantal bewoners van deze hoeve is dus negen.

2. Boerderij van Hendrik Rovers

Hij bezit percelen bouwland, weiland en dennenbos. Op de kadastrale percelen H42, H43 en H44 liggen zijn huis, beide schuren en moestuin.

Hendrik Rovers is gehuwd met Hendrina van Eyk. Zij bezitten slechts één inwonende dochter in 1829/30. Haar naam is Hendrina. Zij is geboren in 1802 te Bakel en getrouwd met Hendrik van Bree, die met 'baas' betiteld wordt. Inwonend zijn verder de ongehuwde meid Johanna Beijers en de knecht Cornelis van Gog. Hieruit volgt dat in 1829 zes personen de boerderij bewonen.

3. Boerderij van doctor W.F. Guljé

Deze bekende Brabander verpachtte of verhuurde zijn bezittingen in Brouwhuis. Zijn Brouwhuisse bezit bestond uit percelen schaarhout, hakhout, bouwland, weiland, hooiland en heide. Verder bezat hij nog een waterkolk. Zijn percelen schaarhout en bouwland zijn de grootste onder Brouwhuis.

Op de kadastrale percelen H137 t/m H140 lagen huis en erf, schuur, boomgaard -de enige op Brouwhuis- en moestuin.

W.F. Guljé verpachtte of verhuurde dit bezit aan 'bouwman' Dirk Slits. Deze was afkomstig uit Gemert en getrouwd met Catharina Swinkels. In 1829 hadden zij vier kinderen, te weten Petronella, Johanna, Maria Elisabeth en Paulina. Bij het gezin wonen de knecht Johannis Vondervoort en de eveneens knecht genoemde Maria Peter Klaassen. Het totaal aantal zielen op deze boerderij bedroeg dus acht.

4. Boerderij van de weduwe van Adriaan van Tilburg

Het bezit van Adriaan is na zijn overlijden opgedeeld. De weduwe bezit samen met haar kinderen percelen bouwland, weiland en heide. Onder Brouwhuis staan op de percelen H130 en H134 t/m H136 de opstallen bestaande uit huis en schuur en drie andere schuren.

De meisjesnaam van de weduwe is Hendrina Welten. Zij is afkomstig uit Vlierden. In 1829 heeft zij nog één zoon thuis wonen, namelijk Hendrik van Tilburg, geboren 19 januari 1796 te Bakel.

Inwonend zijn Pieter Verhees, Hendricus Roeffs, Johannis Saasen, Geertruida Kanters en Gordina Horkmans. Aan totaal zeven personen biedt deze boerderij onderdak.

5. Boerderij van Francis Roefs

Francis Roefs, geboren 25 augustus 1767 te Asten, bezit percelen schaarhout, bouwland, weiland en heide. Verder bezit hij een huis en schuur die staan op het kadastrnummer H21. Hij is gehuwd met de Bakelse Luitgarda van Hoof, een zus van de Jan van Hoof die woont in boerderij 1. Luitgarda is geboren op 10 februari 1782.

In 1829/30 hebben zij acht kinderen waarvan er nog zeven thuis wonen. Zoon Hendrik is in de kost bij de weduwe van Adriaan van Tilburg. De kinderen heten Willem, Johannes, Anna Elisabeth, Piet, Maria, Johannes Francis, Jacobus en Hendrik. Jacobus komen we later op Brouwhuis weer tegen. In totaal wordt de boerderij bewoond door negen mensen.

6. Boerderij van de weduwe van Gerrit/Gerard van Hugten

De weduwe Van Hugten bezit op Brouwhuis enige percelen bouwland, weiland en heide. Op het kadastrale nummer H48 liggen haar beide opstallen bestaande uit een huis en een schuur. In verhouding tot de andere bewoners bezit zij de minste grond.

Haar meisjesnaam is niet bekend. Wel heb ik kunnen vinden dat uit haar huwelijk met Gerrit drie kinderen zijn voort gekomen. Rond 1800 is Antoon in Bakel geboren, zijn zussen heten Anna Maria en Johanna. Ze wonen nog alle drie bij moeder van Hugten in. Antoon heeft in het tellingsjaar waarop deze gegevens gebaseerd zijn verkering met Johanna Beijers, die op dat moment als meid bij boer Hendrik Rovers werkt. Rond 1830/31 treed hij met haar in het huwelijk. Het gezin van de weduwe van Gerrit van Hugten woonde op de zesde en laatste boerderij van Bakels-Brouwhuis. Het telt in 1829 in vier personen.

Resumerend wonen in het Bakelse deel van Brouwhuis in het opnamejaar 1829/30 zes gezinnen. Het totaal aantal daar wonende personen bedraagt 43. In volgorde van vestiging op Brouwhuisse

grond zijn de oudste 'autochtone' families Rovers, Van Tilburg en Van Hoof.

Grondbezit en grondgebruik in Brouwhuis in 1829/30

Naast het hiervoor omschreven grondbezit van Bakel-Brouwse bewoners wonen nog negen eigenaren van Brouwhuisse grond buiten het gehucht. Hieronder valt natuurlijk ook het al eerder beschreven bezit van doctor Guljé die in Oirschot woont.

Deze eigenaren zijn:

7. de gemeente Bakel. Deze bezit twee percelen heide met de kadastrumnummers H6 en H29. Hieronder viel het grootste onder Brouwhuis gelegen stuk heide.

8. Jacobus de Groot, een boer uit Vlierden. Hij bezat een klein perceeltje bouwland, kadastrumnummer H53.

9. Weduwe Willem Meulendijks, bouweresse wonende te Vlierden. Zij bezat twee behoorlijke percelen bouwland onder nummer H54 en H56.

10. Martinus van Bree eveneens een bouwman en wonend te Vlierden. Perceelnummer H55 was zijn bouwland.

11. Weduwe Hendrik Goossens cs wonende te Deurne. Het bouwland met de kadastrumnummers H59, H66 en H69 was haar eigendom.

12. De kinderen van Gerard Beijers wonende te Vlierden. Zij bezaten een fors stuk bouwland. Het kadastrale nummer was H60.

13. Johannis Verhoeven, bouwman wonende op het Brouwhuis onder Vlierden. Hij bezit 6 percelen bouwland, weiland en heide. Zij vielen onder de kadastrumnummers H68, H70, H71, H81, H82, H83.

14. Pastoor B.H. van Oorschot wonend te Gestel. Zijn bezit was vijf percelen groot. Het omvatte schaarhout, bouwland, weiland en heide. Zijn beide percelen bouwland vormen tesamen verreweg het grootste bezit aan bouwland onder dit deel van rouwhuis. De kadastrale gegevens zijn: H116, H117, H119, H120, H121.

Eigenaren en bewoners van Bakels Brouwhuis in 1838/39

Rond 1839 zijn de bewoners van de zes boerderijen:

1. Jan van Hoof

Nog steeds wonen de landbouwer Jan van Hoof en zijn vrouw Francina van Deursen op de boerderij. Van hun zeven kinderen wonen er nog drie thuis. Dat zijn Johannes, Laurens en Wilhelmina. Jan van Hoof wordt voor het eerst als bewoner van Brouwhuis vermeld in de verpondingslijst van 1808.

2. Willem van Bree en Hendrina Roovers, geboren van Eyck.

Schoonvader Hendrik Roovers is overleden. Willem van Bree (geboren 21 november 1791 te Vlierden) is getrouwd met Hendriks enige dochter, Hendrina Roovers. Zij blijven wonen op de hoeve bij haar moeder Hendrina Roovers-van Eyck. Of het echtpaar Van Bree kinderen hadden weet ik niet. In ieder geval woont in het teljaar geen kind bij hen in. Wel woont Johannis Aarts bij hen in.

3. Theodorus Sengers

Theodorus Sengers is niet uit deze streek afkomstig. Hij werd 16 februari 1790 in Nederwetten geboren. Op het tijdstip van telling is hij weduwnaar. Zijn twee nog bijzonder jonge kinderen wonen uiteraard nog bij hem. Het zijn Wilhelmus en Petronella. Ook wonen bij hem Peter Hermans, geboren te Bakel, de knecht Francis de Vos uit Deurne en twee meiden: Maria van Deven, geboren in Someren en Christina van de Moerakker, geboren te Nuenen.

4. Hendrina Welten de weduwe van Adriaan van Tilburg

De situatie op de boerderij is in vergelijking met 1829/30 onveranderd. Alleen de knechts zijn gewisseld. Samen met zoon Hendrik en een aantal inwonende knechts en meiden runt weduwe Hendrina Welten het bedrijf. In 1839 woonde bij haar in: Theodorus van Someren, afkomstig van Deurne, Theodorus van den Heuvel eveneens uit Deurne, Maria Smits uit Boekel, Catharina van der Linden uit Mierlo, Cornelis van den Berkmortel, van beroep schaapsherder en geboren te Deurne in 1814 en Pieter van Gerven uit Helmond.

5. Francis Roefs

Francis werd geboren op 25 augustus 1767 te Asten. Hij trouwt met Luitgarda van Hoof uit Bakel, geboren op 10 februari 1782. Luitgarda overlijdt op 7 oktober 1841. Van hun negen kinderen wonen er nog zes thuis, te weten Willem, Johannes, Maria, Johannes Francis, Jacobus Hendrik en Martinus.

6. Antony van Hugten

Op 8 juli 1800 werd in Bakel Antony van Hugten geboren. Hij trouwt met Joanna Beijers die uit Bergeijk afkomstig is. Zij is daar geboren op 20 december 1796. Uit hun huwelijk komen de volgende kinderen voort: Geertruida, Anna Maria, Catharina, Hendricus, en Elisabeth. Allen zijn op het moment van telling nog inwonend.

De hiervoor vermelde gegevens, gehaald uit de volkstelling Bakel 1829/30, 1838/39 en de in het Bakelse gemeentearchief berustende oorspronkelijke tafel van grondeigenaren anno 1832 rechtvaardigen de volgende conclusies:

Veel heide

Het totale grondoppervlak van Bakels-Brouwhuis is verdeeld in 140 percelen. Er worden percelen schaarhout, hakhout, bouwland, weiland, heide, dennenbos en een enkel perceeltje hooiland onderscheiden. Tevens wordt een waterkolk genoemd. Het grootste perceel beslaat zeven morgen, tien roeden en veertig lopensen.

Doctor Guljé bezat de meeste grond. Tien procent van de ruim 125 morgen die Brouwhuis telt, waren zijn eigendom. Daarna was pastoor van Oorschot de grootste grondbezitter. Zowel het vastgoed van doctor Guljé als van pastoor Van Oorschot zijn verhuurd of verpacht. Onbekend is aan wie de pastoor zijn bezit verpachtte.

Het bomenbestand is bijzonder klein. Bij slechts drie bezitters worden percelen met schaarhout omschreven. En maar één eigenaar beschikt over een perceel hakhout. Twee eigenaren bezitten in totaal drie percelen dennenbos. En alleen doctor Guljé heeft een boomgaard. Het is duidelijk dat van de later doorgevoerde dennen-aanplant nog geen sprake is. De algemene landschappelijke indruk van Brouwhuis moet in die jaren bijzonder open zijn geweest.

Negen eigenaren bezitten heidegrond. Het grootste heideperceel meet zes morgen zestien roeden en veertig lopensen [6.16.40]. Geconcludeerd mag worden dat de originele bodem van Brouwhuis voor verreweg het grootste gedeelte uit heide heeft bestaan.

De meeste eigenaren bezitten naast bouwland ook percelen weiland. Vast staat dat de bewoners een gemengd bedrijf hebben uitgeoefend.

► *Boerderij van de familie Maas aan het Kloostereind (coll. C. Senders).*

Weinig wijzigingen

Het totale bezit aan grond onder het gehucht Brouwhuis op Bakels grondgebied is eigendom van een vijftiental eigenaren. Slechts vijf van hen wonen ook te Brouwhuis. Dit zijn de families Van Tilburg, Roefs, Van Hoof, Rovers en Van Hugten. Negen eigenaren van grond en/of opstallen wonen buiten Brouwhuis.

Uit de volkstelling van 1838/39 blijkt dat de samenstelling van de bevolking op Brouwhuis vrijwel ongewijzigd is gebleven. Dit geldt met name waar het de vererving van autochtone bezittingen betreft. Ook bij deze telling telt Brouwhuis zes boerderijen. Het gezin Slits is vertrokken. Zij hebben hun spullen overgedaan aan de familie Sengers. Vermoedelijk is het bezit van doctor Guljé te koop aangeboden geweest en heeft Dirk Slits, de pachter uit 1829, de boerderij bij gebrek aan voldoende middelen moeten verlaten.

Tussen 1859 en 1862 verdwijnt de familie van Hoof, na haast honderd jaar op Brouwhuis te hebben gewoond vanaf 1776/1781. Rond 1869 komen opnieuw leden van een familie Van Hoof in Brouwhuis wonen maar zij zijn geen directe verwanten van de eerder genoemde familie van Hoof.

Aan de bovenvermelde Brouwhuisse Dijk blijven twee gezinnen wonen. Vermoedelijk gaat het om twee woningen onder een kap. Koper van het huis van de familie van Hoof is familie van de boer Roefs. Het laatste schematische overzicht dateert uit 1862.

Jaar	1	2	3	4
1819	Francis Roeffs	Jan van Hoof	Hendrik Rovers	Wed* Gerrit van Hugten
1823	Francis Roeffs	Jan van Hoof	Hendrik Rovers	Wed* Gerrit van Hugten
1826	Francis Roeffs	Jan van Hoof	Hendrik Rovers	Wed* Gerrit van Hugten
1829	Francis Roeffs	Jan van Hoof	Wed* Hendrik Rovers	Wed* Gerrit van Hugten
1831	Francis Roeffs	Jan van Hoof	Wed* Hendrik Rovers	Wed* Gerrit van Hugten
1838	Francis Roeffs 7.40	Jan van Hoof 7.40	Wed* Hendrik Rovers 10.00	Antony van Hugten 4.00
1841	Francis Roeffs	Jan van Hoof	Wed* Hendrik Rovers	Antony van Hugten
1843	Francis Roeffs 7.40	Jan van Hoof 7.40	Wed* Hendrik Rovers 10.00	Pieter Peeters 4.00
1845	Francis Roeffs 7.40	Jan van Hoof 7.40	Wed* Hendrik Rovers	Pieter Peeters 4.00
1847	Francis Roeffs 9.00	Wed* Jan van Hoof 9.50	Wed* Hendrik Rovers 12.00	Pieter Peeters 4.00
1848	Kind* F. Roeffs 9.55	Wed* Jan van Hoof 9.05	Wed* Hendrik Rovers 12.55	Pieter Peeters 4.55

1851	Kind* F. Roeffs 8.45	Wed* Jan van Hoof 7.95	Wed* Hendrik Rovers 12.45	Leonardus Cortums 4.45
1853	Kind* F. Roeffs 7.45	Wed* Jan van Hoof 7.45	Willem van Bree 12.45	Leonardus Cortums 4.45
1858	Jacobus Roeffs 5.00	Wed* Jan van Hoof 8.00	Willem van Bree 12.45	Leonardus Cortums 7.00

Jaar	5	6	7 (dijk)	8 (dijk)
1819	Francis Royackers	Wed* A. van Tilburg		
1823	Antony van Duinhoven	Wed* A. van Tilburg		
1826	Dirk Slits	Wed* A. van Tilburg		
1829	Dirk Slits	Wed* A. van Tilburg		
1831	Theodorus Sengers	Wed* A. van Tilburg		
1838	Theodorus Sengers 15.50	Wed* A. van Tilburg 16.00		
1841	Theodorus Sengers	Hendrik van Tilburg 10.00	Goort Vlem- mings 1.00	
1843	Andries vd. Hurk 10.20	Hendrik van Tilburg 10.00	Goort Vlem- mings 1.00	
1845	Andries vd. Hurk 12.00	Hendrik van Tilburg 10.00	Goort Vlem- mings 1.00	? van Velthoven 1.00
1847	Andries vd. Hurk 15.00	Hendrik van Tilburg 12.00	Goort Vlem- mings 1.20	? van Kraaij 1.20

1848	Andries vd. Hurk 15.65	Hendrik van Tilburg 8.55	Johan vd. Broek 4.55	8: G. Vlemmings 9: ? v. Kraaij 1.75
1851	Adriaan vd. Hurk 15.45	Hendrik van Tilburg 9.45	Johan vd. Broek 7.45	8: idem 1.65 9: ? Peeters 1.65
1853	wed* Adr. vd. Hurk 15.45	Hendrik van Tilburg 9.45	Johan vd. Broek 6.45	8: idem 2.65 9: Nic. Coolen 1.65
1858	wed* Adr. vd. Hurk 16.45	Hendrik van Tilburg 7.00	Johan vd. Broek 6.45	8: idem 2.65 9: ?

	1	2	3	4
1862	Johannes Roefs 7.00	Jacobus Roefs 3.00	Willem van Bree 12.17	Leonard Cor- tooms 6.72

	5	6	7	8	9
1862	Wed* A. vd. Hurk 16.17	Hendrik van Tilburg 6.00	Joh. vd. Broek 6.17	P. Ver- schuren 5.00	M. Thys- sen 4.00

Noten

1. Gemeentearchief Bakel invnr. 75.
2. Gemeentearchief Bakel invnr. 76.
3. Gemeentearchief Bakel invnr. 118.
4. Gemeentearchief Bakel invnrs. 107 en 12.

STICHTING EN GROEI VAN HET MISSIEHUIS CHRISTUS KONING

Door Gabriël van Neerven

De priesters SCJ oftewel priesters van het heilig hart van Jezus stichtten in het jaar 1900 in Bergen op Zoom een juvenaat.¹ In deze school werden in het eerste kwart van de eeuw talrijke priesters en broeders voor de Nederlandse kerkprovincie opgeleid. De werkzaamheden van de paters in binnen-en buitenland namen dermate toe, dat zij voorzagen in de nabije toekomst gebrek aan personeel te hebben. Het meest geschikte middel om meer aspirant-missiepaters aan te trekken, leek de stichting van een tweede opleidingsschool.

Die kans kwam toen mgr. A. Diepen, bisschop van 's Hertogenbosch, de provincie een nieuw rectoraat aanbood in Brouwhuis bij Helmond. De leiding van de paters SCJ maakte van de gelegenheid gebruik om de bisschop te vragen in de omgeving van Brouwhuis een missieschool te mogen oprichten. De bisschop antwoordde hierop 30 november 1927: "Ingevolge uw verzoek staan wij door deze aan de Nederlandse Provincie uwer Congregatie toe de oprichting van een succersaalhuis [bijhuis] met rectorale hulpkerk in het gehucht Brouwhuis onder Bakel, mits uw Congregatie alsnog schriftelijk verklare genoeg te nemen met o.a. de navolgende voorwaarde: dat huis worde alleen gebruikt voor juvenaat en wel alleen de twee laagste klassen. Het mag niet de naam dragen van seminarie".

Omdat de kloosterorde hieruit begreep dat voor het oprichten van een volledige school geen toestemming zou komen, nam de Provincie het aanbod van de bisschop met beide handen aan. Na enige correspondentie schreef mgr. Diepen 9 december 1927: "Wij delen U mede, dat Wij er geen bezwaar tegen hebben, dat de hulpkerk en het juvenaat te Brouwhuis van elkaar gescheiden worden, mits

het juvenaat binnen de grenzen van het rectoraat Brouwhuis wordt opgericht".

Berkendonk

Pater Van 't Westende, tot dan toe prefect van de groten te Bergen op Zoom, kreeg in juni 1928 opdracht de nieuwe stichting voor te bereiden. Voorlopig kon hij nog rustig in Bergen op Zoom blijven. Ondertussen keek de orde uit naar een geschikt terrein. Daarvoor werd pater Trines ingeschakeld. Hij had immers in 1922 in Rips een kerk gebouwd en kende dus de streek. Pater Trines nam contact op met de heer Bellemakers, die hem bij de stichting van de kerk belangrijke diensten had bewezen.

Bellemakers zou de bezitters van landerijen in de omgeving van de spoorlijn en de straatweg Helmond-Deurne polsen en zo mogelijk onderhandelingen met hen aanknopen. De orde had al andere aanbiedingen van landgoederen gekregen,

onder andere van de heer A.W. van Thiel. Maar zowel de bisschop als de deken van Helmond bleven op hun standpunt staan: een nieuw huis mocht alleen binnen de grenzen van het rectoraat Brouwhuis worden gebouwd. Ten slotte kocht de orde van het heilig hart de boerderij Berkendonk met een paar hectaren grond. Een deel van de gronden lag aan de weg Helmond-Deurne. Op dit gedeelte zou het nieuwe gebouw verrijzen. Enkele akkers zijn later aan pachtboeren verhuurd. Enige maanden na de aankoop van Berkendonk begon pater Van 't Westende een grote bedeltocht door het land. En met succes. Tegelijkertijd met het inzamelen van geld voor de bouw wierf hij alvast leerlingen aan.

Aanvankelijk wilden de paters de naam Berkendonk behouden. Maar die naam sprak in het land niet genoeg aan, zo bleek. De school werd omgedoopt tot missiehuis Christus Koning en is zo in het gehele land bekend geworden.

Geen sterrenwacht

De Nijmeegse architect ir. J. George Deur ontwierp het gebouw aan de Deurneseweg. Hij had met een pater SVD (sociëteit van het goddelijk woord) het missiehuis St. Jan te Soesterberg ontworpen. Voor Brouwhuis tekende hij een centraal gebouw met drie vleugels. Oorspronkelijk was het plan, in Brouwhuis net zo iets te bouwen als de toen befaamde sterrenwacht van de paters Jezuïeten te Oudenbosch. Daarom werd het centrale gebouw extra hoog gebouwd en voorzien van het nog altijd kenmerkende koepeltje. Maar al snel bleek een sterrenwacht wel erg duur te zijn en werd in de koepel een waterreservoir gebouwd. Dat werd niet meer gebruikt toen het missiehuis in 1946 op de waterleiding werd aangesloten.

► *Christus Koning in 1930. De eerste bouwfase is klaar.*

Een groot gebouw met drie vleugels was voor het begin van het huis niet nodig. De paters besloten voorlopig één vleugel niet te bouwen, de vleugel waarin de kapel voorzien was. Een van de zalen kon voorlopig wel als kapel dienst doen.

De bouw werd gegund aan de heer A. Martens uit Venray voor de som van 210.000 gulden. Begin maart 1929 begon het grondwerk. Maar een zeer strenge vorst belemmerde de voortgang van de bouw. Toen de officiële eerste steen werd gelegd, waren de muren reeds enige meters boven de grond verreezen. In die eerste steen is een steentje van de catacomben te Rome ingemetseld. Pater Van 't Westende had intussen Bergen op Zoom voorgoed verlaten en zijn intrek genomen in de pastorie van Brouwhuis.

De stichters dachten het gebouw tegen het eind van de zomer klaar te hebben zodat de school in september zou kunnen beginnen. Maar het werd 17 oktober voordat de jongens konden komen. En toen was het huis nog maar nauwelijks bewoonbaar. Zo hadden de trappen nog geen leuning en lagen in de gangen nog geen tegels. Christus Koning te Brouwhuis begon met negenendertig jongens; vijftientig daarvan kwamen van Bergen op Zoom, omdat het juvenaat daar overvol was. De overigen kwamen vooral uit het oosten van het land. Op 31 mei 1930 heeft mgr. Diepen de kerk van Brouwhuis geconsacreerd en het missiehuis plechtig ingezegend.

Voor de keuken kwamen Belgische zusters van Ronsse. Deze zagen hier een kans om roepingen uit Nederland te krijgen. Hoe zij ook hun best deden postulanten aan te werven, het lukte niet. In 1935 trokken zij zich weer uit het missiehuis terug, waarop broeders hun plaats innamen.

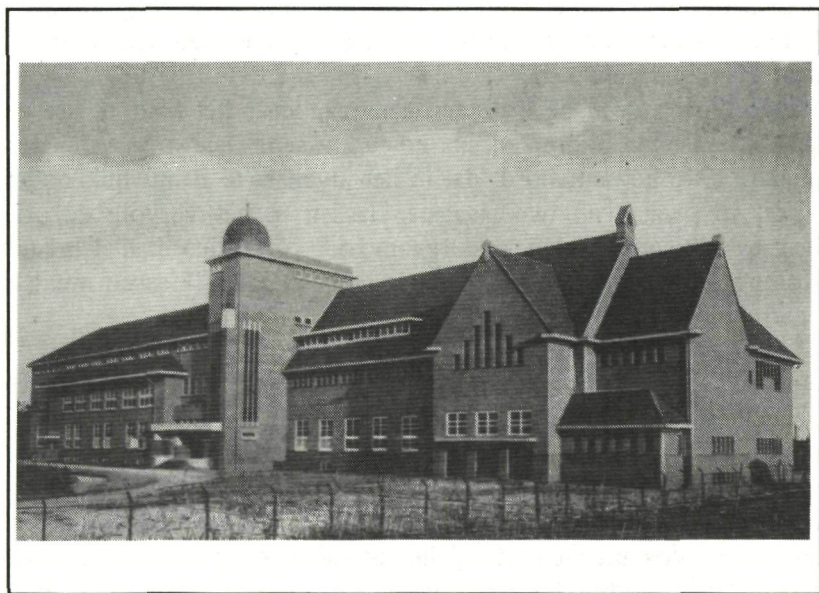
Derde vleugel

Het bleek weldra, dat Christus Koning jaarlijks op ongeveer veertig nieuwe jongens kon rekenen. Dat betekende dat de orde na ongeveer drie jaren moest overgaan tot het bouwen van de derde

vleugel. Hierin kwamen behalve de echte kapel een recreatie-zaal en uitbreiding van het bureau. In 1933 gaf het provinciaal bestuur van de SCJ toestemming om de derde vleugel te mogen afbouwen.

De jonge missieschool ontwikkelde zich voorspoedig. Pater G. de Jong werd prefect; een aantal jonge leraren hielp pater Van 't Westende bij het onderwijs. Ook financieel ging het goed. Enkele bezoekers aan goede weldoeners brachten voldoende geld in het laatje.

Voor de financiën van het missiehuis was vooral broeder Theodorus Calis belangrijk. Hij bracht de nodige gelden bij elkaar. De belangstelling voor het missiehuis werd gaande gehouden met propaganda-bijeenkomsten. Missiehuis Christus Koning werd een centrum van verering van de heilige Theresia. In Brouwhuis werd het -al in Bergen op Zoom begonnen- maandblad 'Sinte Theresia' uit-

► *Ook de vleugel met de kapel is aangebouwd.*

gegeven, dat anno 1930 f1,75 per jaar kostte. Het blad beleefde een periode van bloei maar verdween met het verminderen van de verering van deze heilige. Het missiehuis in Brouwhuis fungeert ook als plaats van vele bijeenkomsten, van priesters en kloosterlingen zowel als leken.

Drie klassen

Pater Van 't Westende werd in december 1934 benoemd tot generaal-econoom en verliet Brouwhuis. Pater Roosen volgde hem op als rector. Onder zijn driejarig bestuur overleed in Christus Koning de eerste bewoner. Daarom werd een kerkhof aangelegd, waarvoor burgemeester en wethouders van Bakel al in 1932 toestemming hadden gegeven.

Zijn opvolger pater Leblanc laveerde het missiehuis door een groot deel van de Tweede Wereldoorlog. In 1944 werd pater G. de Jong rector van het missiehuis. Tegen het einde van de oorlog namen de Duitsers het huis in beslag, in oktober gevolgd door de Britten. Ondertussen waren uit het huis in Asten een aantal fraters naar Helmond gekomen.

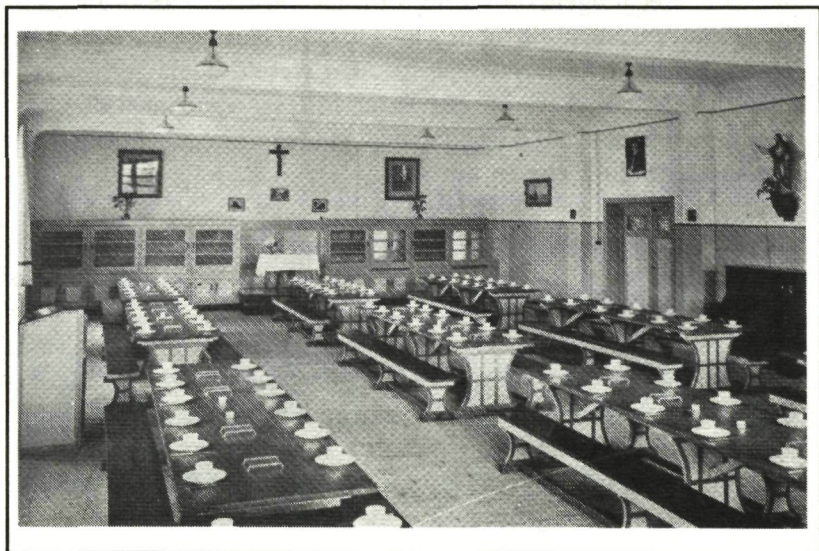
Na de oorlog deed de orde een aanvraag naar het bisdom om de school te mogen uitbreiden met enige klassen. Daarop volgde op 3 januari 1946 het antwoord 'dat in het juvenaat te Brouwhuis onder Bakel in plaats van twee laagste klassen in het vervolg de drie laagste klassen worden ondergebracht.' Sindsdien had Christus Koning één voorbereidende en drie gewone schoolklassen middelbaar onderwijs.

Het oude zusterhuis werd als woonhuis in gebruik genomen en gedeeltelijk als werkhuis voor de broeders. In 1950 werd het broedernoviciaat ondergebracht in het voormalige zusterhuis. In 1956 werd bij het missiehuis een nieuw broedernoviciaat in gebruik genomen. De bouw begon in 1954 maar werd bemoeilijkt omdat aannemer Vos uit Gemert bij het grondwerk op een metersdiepe moeraslaag stootte. Het zou ruim een jaar dienen voor het nieuwe gebouw klaar was.

De missieschool bloeide. Er kwam een missieclub die jaarlijks tenminste één missiedag organiseerde waarbij missionarissen optraden uit alle gebieden waar de SCJ werkte.

Zilveren jubileum

In 1954 werd na een jaar voorbereidingen het zilveren feest van het missiehuis gevierd. Burgemeester H. Muyser van Bakel en

► *De refter van Christus Koning.*

Milheeze, waaronder het missiehuis viel, meldde zich om een feestcomité op te richten. De heren G. Robben en R. Smits uit Helmond werden respectievelijk secretaris en penningmeester van het comité. Burgemeester Moons van Helmond werd beschermheer van het erecomité, waar verder de paters A. van 't Westende en J. Jansen en F.J. van Thiel als minister van maatschappelijk werk lid van waren, samen met een aantal parochiegeestelijken en notabelen uit Bakel en Helmond.

In het weekeinde van 24 oktober was het zo ver. Het werd een lang weekeinde vol muziek, declamatie, toneel, versiering en dansen. De heer H. van Thiel liet op zijn kosten verlichting aanbrengen tegen het huis, op zestig masten in de tuin, schijnwerpers in de struiken en boven de hoofdingang een rozet van lichtjes met in het midden het getal 25, ook in lichtjes.

Het feest begon zaterdagmiddag 16 oktober toen de jongste bewoner, een elfjarige leerling, samen met H. van Thiel de pauselijke vlag hees. Het jongenskoor zong drie composities van onze stads-genoot Jan Vermulst, in opdracht voor dit feest geschreven. Toneelvereniging St. Genesius speelde 'De wereld heeft geen wacht-kamer' van M. Dekker. Burgemeester Muysen van Bakel overhandigde een cheque van negenduizend gulden 'bijeengebracht door groot en klein, door rijk en arm.'

Onderdeel van de jubileumviering was een buurtfeest voor alle families in de omtrek, met een toneelstuk van de studenten. Namens de omwonenden schonk de heer Rompen het missiehuis een ciborie. Bij een reünie van oud-leerlingen het weekeinde daarna kreeg Christus Koning neonverlichting cadeau. Sinds 17 oktober 1954 brandde 's nachts een rood kruis op het missiehuis.

In de eerste vijftientig jaar kwamen 1012 leerlingen naar Christus Koning in Brouwhuis. Daarvan zijn 111 jongens na verdere studie tot priester gewijd.

Vijftig jaar parochie

Het heeft lang geduurd voordat Brouwhuis een parochie werd. Aanvankelijk was het dorpje een rectoraat, een gebied dat kerke-lijk gezien onder een klooster viel. Op eigen initiatief en met steun van de congregatie van het heilig hart wist Brouwhuis in 1929 een kerk te voltooien. Verderop in dit boek leest u daar meer over.

In april 1979 vierde Brouwhuis dan ook het vijftigjarig bestaan van de parochie. Twintigduizend gulden brachten de inwoners op, die besteed werden aan een nieuw massief eiken altaar voor de

kerk van O.L. Vrouw Middelaars Aller Genaden. Pastoor Geboers bedekte bij die gelegenheid de houten vloer met vloerbedekking. Brouwhuis is een van de weinige kerken waar dat gebeurde. Voor pastoor J. Geboers zelf was het ook feest, want hij was vijfentwintig jaar in het dorp werkzaam. Vijftig jaar Brouwhuis werd gevierd met een tentoonstelling in gemeenschapshuis de Loop, een zeskamp, tienerbal en vele andere festiviteiten.

In 1979 werd het uit 1788 daterende kerkorgel gerestaureerd.

Vanuit missiehuis Christus Koning ontstond in 1960 de Helmondse parochie van de Goede Herder, met pater H. Bours als bouwpastoor. Pater J. Wolters was van 1950 tot 1956 rector en werd opgevolgd door pater H. Hanssen.

Deze katholieke tijden zijn voor Brouwhuis voorbij. In het klooster kwam het ter Aa college en per 6 juli 1992 asielzoekers. In het oude broedershuis zit sinds 1972 hogeschool de Kempel.

De Kempel is het enige hoger-onderwijsinstituut van Helmond.² Meer dan honderd jaar zat in Oirschot een kweekschool met internaat voor meisjes. In de jaren zestig werd het internaat opgeheven wegens gebrek aan belangstelling. De kweekschool werd in 1968 een gemengde opleiding. Maar gelegen tussen Tilburg en Eindhoven zag de toekomst van de school er somber uit.

Directeur Jac. van Hooydonk - later voorzitter van heemkundekring Helmond-Peelland - kwam via inspecteur Hermans van het lager onderwijs in Helmond terecht. Daar bestond behoefte aan uitbreiding van het onderwijs. Het bleek een gelukkige stap: na de nodige naamswijzigingen en uitbreidingen levert de voormalige kweekschool nog elk jaar leraren voor de basisschool af.

DE CONGREGATIE VAN HET H. HART VAN JEZUS

De congregatie van de priesters van het H. Hart van Jezus werd gesticht door pater J.L. Dehon in 1878 in het Franse St. Quentin³. De congregatie breidde zich snel uit en kwam in 1883 naar Sittard. Dit werd het moederhuis van de 'Duitse provincie.' In 1900 werd in Bergen op Zoom het juvenaat H. Hart gesticht, dat het Nederlandse moe-

derhuis zou worden. De Nederlandse congregatie deed missiewerk in Finland en Zweden en alle werelddelen. Veel Nederlandse SCJ-missionarissen trokken naar het voormalige Belgisch Kongo, Kameroen en Sumatra. In 1908 werd in Asten een noviciaat gesticht, in 1911 het voogdijgesticht St. Jozef te Heer bij Maastricht. In 1922 begon het werk in de Peel met in 1922 een parochiekerk in De Rips. Oploo en Elsendorp kwamen eveneens onder de priesters van het heilig hart. In 1929 kwam de rectoraatskerk in Brouwhuis gereed en dat najaar het missiehuis Christus Koning.

Jongens die priester wilden worden, konden hun opleiding doen in Bergen op Zoom of Brouwhuis. Daar werd het gewone gymnasiale onderwijs gegeven, met een voorbereidingsklas voor jongens die nog niet in staat waren aan het gymnasium te beginnen. Na het gymnasium kwamen de aanstaande priesters in hun noviciaat of proefjaar. Dat gebeurde in het huis te Asten. Wie dat jaar goed doorstond, kon verdere studies gaan doen in Liesbosch-Princenhage en Nijmegen. De congregatie SCJ is verder bekend door haar schoolboeken voor het lager onderwijs en de Mulo.

Noten

1. De gegevens voor dit artikel zijn grotendeels ontleend aan twee anonieme artikelen uit het tijdschrift van de congregatie. Deze zijn ons toegestuurd door Jan Verheezen van de congregatie, waarvoor onze hartelijke dank.
2. De gegevens van deze paragraaf zijn grotendeels afkomstig van de heer J. Meijs, waarvoor onze hartelijke dank.
3. Deze gegevens zijn ontleend aan W. Nolet: *Katholiek Nederland Encyclopaedie, Deel 1*, 's Gravenhage 1930

BROUWHUIS' ONTWIKKELING TOT EEN HECHTE KERN

Door Peter van Stiphout

De meeste bewoners van de buurtschappen in en om Brouwhuis waren boeren. Tot in de jaren vijftig van deze eeuw behoorde slechts een enkeling niet tot de boerenbevolking. In de latere dorpskern vestigden zich in het begin van de twintigste eeuw wel enkele middenstanders maar alles stond in het teken van de boer met zijn gezin.

De gemeenschap Brouwhuis vertoonde lange tijd nauwelijks groei. In de negentiende eeuwse atlas van J. Kuijpers wordt melding gemaakt van vijftien huizen in het Bakelse Brouwhuis.¹ In het boekje 'Brouwhuis 50 jaren kerkdorp' is sprake van een bewonerslijst uit 1832 van de gemeente Bakel, waaronder toen een deel van Brouwhuis ressorteerde. Hierin zijn de namen van enkele boerenfamilies al te vinden. Namen als Van Bree, Meulendijks, Roefs, Van Hugten en (Jacobus) de Groot zijn voor de oudere Brouwhuizenaren nog steeds zeer vertrouwd.

Niet alle boerderijen waren uiteraard in eigendom van de boer zelf, getuige dit berichtje uit het Nieuws van de week (een weekblad uit Vlierden) van 23 maart 1898: *Te huur eene vruchtbare boerderij onder Vlierden in de Straat toebehorende aan de Hoog Wel Geboren Familie De Maurissens, thans bewoond door Matthijs Kanters. Tegenwoordige huurprijs f200,- per jaar. Te bevragen ten kantore van Notaris Rovers te Asten.*

Als we de draad oppakken in de negentiende eeuw, is een boerenbedrijf aan de rand van de Peel meestal een gemengd bedrijf; een boerderij met enkele koeien die voor melk maar -nog belangrijker- mest zorgen. De mest werd gebruikt om het land vruchtbaar te houden. Rond de Peel werden maar enkele gewassen verbouwd. Meestal was dit haver, rogge en eve, een lichte haversoort voor op

de hoge grond. Uit het Nieuws van de week van 31 januari 1894 krijgen we een indruk van de omvang van een bedrijf in Brouwhuis: *Notaris van Riet te Deurne zal ten verzoeken van Gerard van Heugten te Vlieden op Brouwhuis op dinsdag 6 februari 1894 des voormiddags om 10 uur publiek verkoopen*

een 12 jarig ruimpaard

2 ééjarige merrieveulens

2 gevende koeien

1 dragende maal

een wanmolen, ploeg, egge, tob en stand en meer andere landbouwwerktuigen

meubilaire goederen

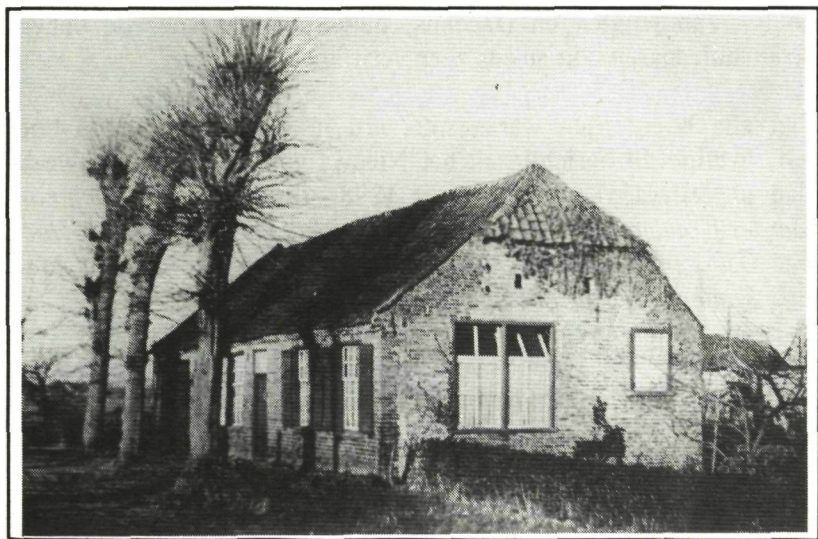
3000 pond gemest hooi

3000 pond toemaand²

5000 pond haverstroo

25 hectoliter rogge

25 hectoliter aardappelen enz.

► *Boerderij annex café aan de Heitveldweg (coll. C. Senders).*

Het café van melkkarner Van Gerwen

Een honderd jaar geleden begon het dorp Brouwhuis zich te vormen. De buurtschappen gingen de krachten bundelen. Vooral het verwerken van landbouwprodukten vroeg om samenwerking. In Brouwhuis begon de samenwerking met het maken van boter in een boterfabriekje. Vanaf 1897 brachten de boeren uit de omgeving hun melk naar het boterfabriekje om daar gezamenlijk boter te maken. Doordat de melk in grotere hoeveelheden verwerkt werd, kon deze verkocht kon worden voor een behoorlijke prijs. Hannes van Gerwen was de eerste fabrieksmatige melkkarner in Brouwhuis, al gebeurde dat karnen nog met de hand. Het fabriekje stond in 1952 nog 'even voorbij het PNEM-transformatorhuisje rechtdoor op de weg naar sluis 9'.³

Dat de boter aardig wat opleverde blijkt uit het Nieuws van de week van 26 februari 1898: *Als bewijs dat onze roomboterfabriek meer en meer in bloei toeneemt kan het volgende dienen. Vanaf den 10 februari 1897 tot den 25 februari van dit jaar zijn alhier gefabriceerd 20.400 pond boter, die voor onze boeren de niet onbelangrijke som van f10.700,- heeft opgeleverd. Dat dit door elkander nog al een aardig sommetje voor onze boertjes is, kan men nagaan als men weet dat slechts 20 boertjes leden der Vereniging zijn, waaronder te behooren die slechts 2 a 3 koeien hebben. Daar voor enkele jaren onze boter aan een of andere afnemer werd geleverd, waardoor natuurlijk de opbrengst niet rooskleurig was, mogen wij terecht verblijd zijn, dat wij ons aan den Zuid-Nederlandschen Bond hebben aangesloten, waarvoor onze landbouwers dien bond ook van harte dank zeggen.*

25 Kilo boter

Er was niet alleen positief nieuws van het boterfabriekje te melden. Want waar geld of goederen lagen konden sommigen weleens proberen zich te verrijken ten koste van de gemeenschap. Het Nieuws van de week van 20 juli 1898 schrijft:

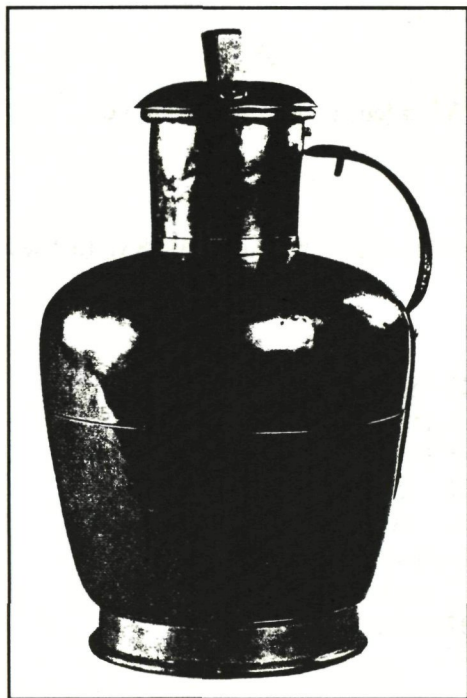

- *Een klein karnvat met boterstaf en deksel uit circa 1880. Het deksel heeft een opstaande rand, zodat de melk die tijdens het boteren naar boven komt, weer kan terugvloeien.*

Vlieden 16 juli. In den afgelopen nacht hebben dieven hun slag geslagen in de roomboterfabriek te Brouwhuis onder deze gemeente. Door wegneming van dakpannen zijn zij op den zolder gekomen en van daar langs eene ladder naar beneden in den kelder, waar ze zich 25 kg boter, een zinken emmer en eenige boterdoekjes toeigenden en langs denzelfden weg daarmee in de richting van Helmond verdwenen. De marechaussee uit Asten heeft een onderzoek ingesteld.

Later is het boterfabriekje vervangen door een melkfabriek. Ook hier stond Hannes van Gerwen aan de wieg. De fabriek is gebouwd tussen 1910 en 1915 door Hannes van de Ven.

Brouwhuis kreeg ook een centraal punt om graan te malen. Aanvankelijk gebeurde dit bij de watermolen op Stipdonk, nabij sluis negen. Later werd het

► *Melkbus met een karakteristiek buikig lichaam, omstreeks 1860.*

graan gemalen met behulp van een gemotoriseerde maalmachine 'op Brauwis', om precies te zijn bij een opslagplaats van de boerenbond aan de Bruhezerweg. Tegenwoordig is hier tegelhandel Van Erp gevestigd.

Het gevolg van de opkomst van meer centrale verwerking en productie van waren, was dat het centraal gelegen buurtschap Brouwhuis steeds belangrijker werd. Dit had weer tot gevolg dat de middenstand zich hier ging vestigen. Brouwhuis werd van een buurtschap zoals alle anderen het centrum van het dorp.

De familie De Groot

De familie De Groot bezat een boerderij aan de Weyer. Het reilen en zeilen van deze familie is typerend voor de boerenfamilies in deze streek.

Een van de eerste vermeldingen van een De Groot in de archieven van de gemeente Bakel dateert van 1832. Hierin wordt Jacobus de Groot genoemd als eigenaar van bouwland in het Bakelse deel van Brouwhuis.⁴ In 1859 trouwt een Antonius de Groot, afkomstig uit Uden en woonachtig in het Brouwhuis. En in 1895 trouwt Hubertus de Groot uit Boekel afkomstig. Uit de archieven van het Vlierdense deel van Brouwhuis is meer informatie te vinden. Deze boerenfamilie ziet er als volgt uit:

1. Johannes de Groot
geboren 26-12-1809 te Vlierden, beroep akkerbouwer
adres B39
overleden: 13-12-1879
getrouwd met:
2. Johanna Marie van der Zanden, geboren 16-1-1831 te Lieshout

Kinderen:

3. Maria geboren 09-01-1858
4. Petronella 16-11-1859
5. Johannes 21-11-1863
6. Peter 21-11-1863
7. Cornelus 14-08-1866
8. Geertrude 13-06-1868
9. Martinus 29-11-1871
10. Maria Catharina 12-02-1876

9. Martinus de Groot huwt Godefrieda v.d. Broek uit Duizel-
donk, geboren 26-1-1876

Kinderen:

11. Johannes-Theodorus
12. Antoinetta (17 jaar geworden)
13. Theodorus Marinus geb. 17-7-1912, gest. 19-7-1912

11. Johannes de Groot

huwt Josefina M. Jacobs uit Someren, geboren 19-12-1910

Kinderen:

Martien	Frits
Antoon	Harrie
Netta	Tonny
Jan	Sjef
Theo	

Alleen Jan en Theo wonen nog in Brouwhuis. Jan woont nu aan de Weyerweg 22, op de plaats waar de oude boerderij van De Groot heeft gestaan. Hij heeft een zoon Jan en dochter Angela.

Theo woont met vrouw Nolde en zonen Thijs en Willem in Brouwhuis op een stuk grond dat van de familie was, aan de Weyerweg 1.

De boerderij van Johannes de Groot lag op de Weyer, in het oosten van het huidige Brouwhuis. Hier bestond de grond uit wat akkerland en enkele weilanden, waarlangs de hei een natuurlijke grens vormde met de Peel. Het bedrijf van Johannes bestond uit een boerderij met wat land en enkele koeien. Hun mest vormde de basis van de landbouwproductie. Op het land werden aardappelen, haver, rogge, eve en spurrie verbouwd. Ook een moestuin voor eigen gebruik ontbrak niet.

Later werden ook gerst en mangelwortel verbouwd. De mangelwortel is familie van de suikerbiet en geeft tot veertig centimeter grote knollen voor de koeien.

In Johannes de Groots tijd probeerden de boeren zo veel mogelijk de eigen produkten te verwerken. Het roggestro werd gebruikt voor de koeien om te liggen, haverstro als buikvulling. Rogge aten de mensen zelf maar werd ook aan het vee gevoerd. De melk van de koeien die niet voor eigen gebruik nodig was, ging naar de melkfabriek. Dat werd met paard en kar gebracht. De boter leverde goed op en het piels kon weer naar de kalveren. De karnemelk was ook voor eigen gebruik, karnemelkse pap stond dagelijks op het menu. Oude koeien werden verkocht voor het vlees.

Al voor de Tweede Wereldoorlog was het voor boeren zeer aantrekkelijk om kippen te houden. Eieren verkopen was zeer lonend; de eieren deden soms tot zelfs een kwartje. Bij De Groot hadden ze tien tot vijftientig kippen. Het probleem was echter om de kippen lang aan de leg te houden. Voordat in 1937 de elektrische verlichting kwam, probeerde boeren met olielampen te verwarmen en te verlichten zodat de dieren bleven leggen.

► *Deze roggemijten werden rond 1955 gefotografeerd in Brouhuys, ter hoogte van de Middenloop. Foto: Prinses.*

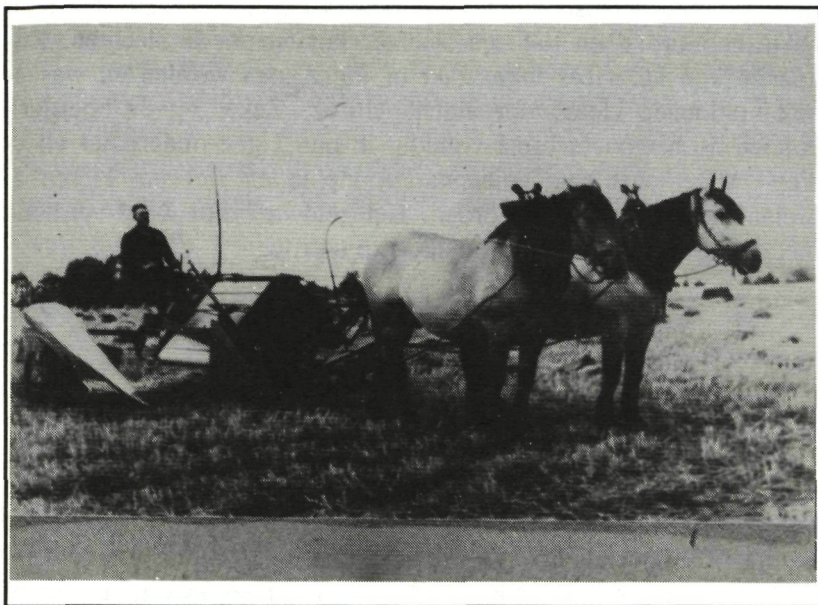
In alle eerste levensbehoeften voorzagen de mensen zelf. De boer bakte zelf brood en liet een slachter komen om te slachten. Zo-doende kon het vlees ingemaakt of ingezouten worden en was er ook voldoende vlees voor eigen gebruik. Zeker op de boerderij konden de bewoners bijna volledig in hun eigen onderhoud voorzien. Alleen wat kruidenierswaren, kleren en wol om kleren te breien moesten gekocht worden. Het geld hiervoor werd verdiend met de verkoop van eieren, melk, stro en rogge.

De jaarlijkse cyclus

Na de winter, als de lentezon de vorst stilaan weer uit de grond wist te krijgen en het groen weer een kans kreeg, brak voor de boer de zaaitijd aan. De rogge zat al sinds half oktober in de grond. Als de koeien overdag weer van stal konden worden gehaald, begon het inzaaien van haver, gerst en eve in maart of april. Ook de mangelwortel en de biet werd in maart of april ingezaaid, afhankelijk van het weer. Vaak pootte de boer een halve hectare aardappelen voor de winter en voor het vee.

Voordat gezaaid kan worden moet de boer ploegen. Nu worden ploeg met vier scharen gebruikt maar nog niet zo lang geleden bestonden alleen ploegen met slechts één schaar. Na het ploegen moest de grond kort gemaakt worden. Dit hield in dat de grond wat vlakker werd gemaakt door te eggen. Zowel het ploegen als eggen gingen met de hulp van een paard. "Het voordeel hiervan was dat het paard moe werd en dus de boer ook even de tijd nam om uit te rusten," meldt mevrouw Mennen. Zij had met haar man lange tijd een boerderij in het noordelijke deel van Brouwhuis.

Vanaf eind maart vroeg de moestuin weer de aandacht. Voor half mei waren sla, radijsjes, spinazie, prei, wortel, kelen, erwten, flodderbonen (tuinbonen), knolderaap, prinsessenbonen en staakbonen voor de soep ingezaaid. Bij de moestuin gingen enkele rijen vroege aardappelen de grond in. Door met tussenpozen te zaaien of te planten kon een flinke periode geoogst worden. Prei en

► *Fons Kersten staat klaar om het land te bewerken. (omstreeks 1940).*

wortelen konden bijna het gehele jaar geoogst worden.

Als het kon plantte een boer wat fruitbomen zoals appels, kersen, pruimen en perziken. Door wecken konden groente en het fruit langdurig bewaard worden. Van de andere produkten werd vaak weggegeven wat over was.

De werkdag begon om een uur of zes. Vóór het ontbijt werd het vee verzorgd. De stallen worden schoongemaakt en koeien kregen hooi en werden gemolken. Na het ontbijt ging de boer aan de slag werk op het land. De boerin ging binnenshuis aan het werk of in de stallen als het nodig was. Na lange winters moest in de lente flink aangepakt worden. Dan werd regelmatig gewerkt tot de schemer intrad.

De koeien vroegen natuurlijk het hele jaar door de aandacht. Maar als ze in juni gingen kalven zorgde dit voor extra werk. Er was een periode waarin men 'de koeje ging huje' en met een zil (= touw) ging wandelen. Maar men kon de koeien ook 'an den tere doen', dat wil zeggen aan een stok die in de grond geslagen was de koe aan de poot of hoorn vastbinden om ze na het grazen rondom de stok steeds een meter te kunnen verplaatsen.

Het einde van de lente en het begin van de zomer kenmerkt zich door het bijhouden van de gewassen tijdens de groei en de voorbereidingen voor de naderende oogst. De oogsttijd, het hoogseizoen voor de boer, begon zo rond juli met de rogge. Er werd dan nog spurrie gezaaid en vervolgens werden in augustus de aardappelen, de haver en de andere gewassen geoogst.

De herfstperiode was de tijd om het wintervoer voor de dieren veilig te stellen. Voor 15 augustus moest het knolgroen ofwel

► *Christiaan Meulendijks en zijn vrouw Gordina Jacobs achter boerderij De Rijt, omstreeks 1920.*

► *Boerderij van de familie Kersten aan het Rietven. (coll. C. Senders)*

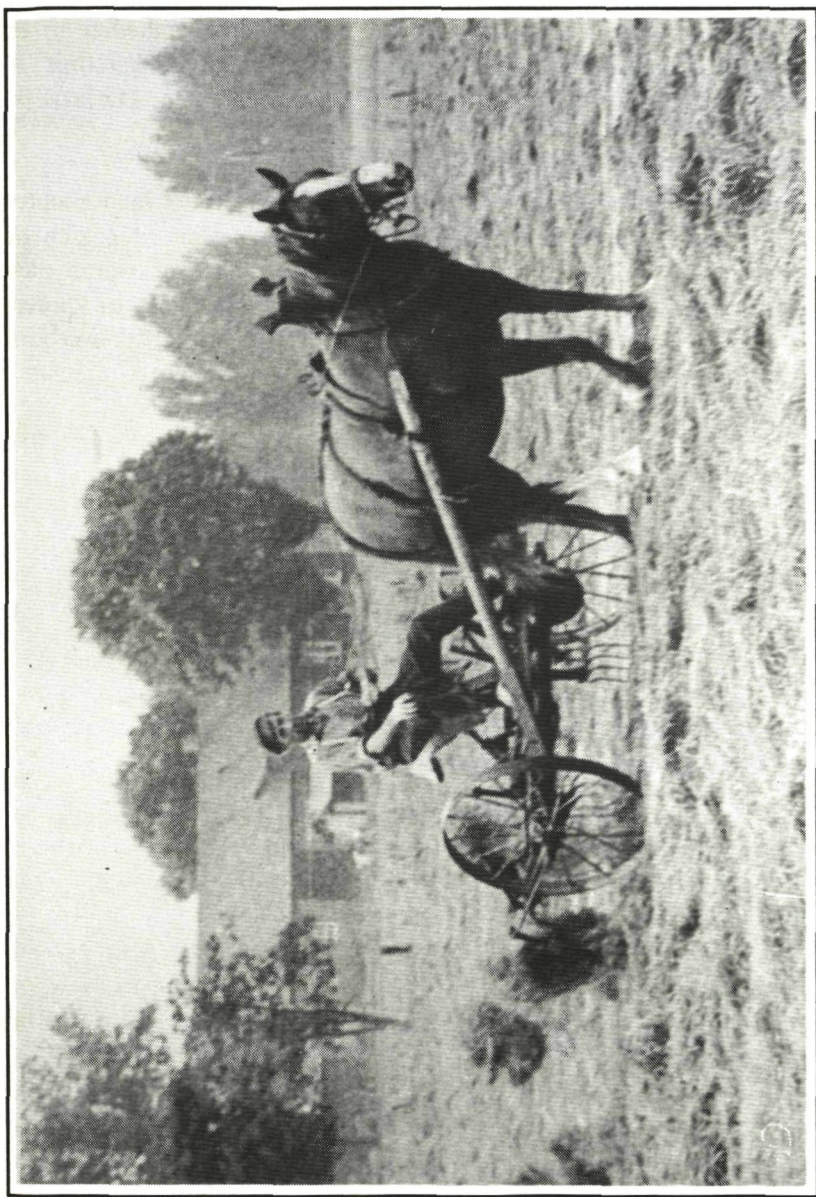
stoppelknol voor de dieren ingezaaid zijn. Deze knollen werden geoogst vanaf half oktober. De oogst liep door totdat de vorst goed in de grond zat. Dat was dan het einde van het oogstseizoen.

Zodra het gewas uit de grond was, kon gemest worden. Tot in deze eeuw bestond alleen dierenmest van het vee. Later konden de boeren kunstmest strooien, eerst met de hand en later met machines.

De mest van de koeien en de kalveren werd vermengd met hooi in de stal bewaard. Het deel van de stal waar dit mengsel werd bewaard was de potstal. Daar stonden de kalveren. Deze traptten de mest plat en in de loop van het jaar ontstond daardoor een laag van al snel een meter dik. In een schuur met een potstal van bijvoorbeeld tien bij vier meter kreeg had de boer zo een behoorlijke hoeveelheid mest.

De winter was een rustige periode die boer, boerin en eventuele knechten vooral gebruikten om wat herstelwerkzaamheden in en rondom de boerderij uit te voeren. Daarna werd het kerstmis en nieuwjaar en zo ging het al snel weer op de lente aan. De jaarlijkse cyclus was weer rond.

Hulp in de huishouding en in de drukke tijden op het land zochten de boeren op Sinte Peiter (22 februari). Dan verhuurden zich de jonge meisjes, die net van school kwamen of op zoek waren naar een andere baas. Op Sint Peter regelden de boer met de ouders van de dienstmeisjes in spe de financiën. Het burgerlijk wetboek kende nog tot 1907 'huur en verhuur van werklieden en dienstboden'.

► *Piet Welten is hooi aan het mengen. (coll. C. Senders)*

Vanaf het begin van deze eeuw heeft de voortschrijdende mechanisatie ook Brouwhuis overspoeld. De economische drijfveer was gezamenlijk goedkoper en efficiënter te werken. Na de tweede wereldoorlog gingen de plaatselijke boeren gemeenschappelijk machines aanschaffen. De Groot, Raaymakers, Swinkels en Van Bree waren enkele van de boeren die tesamen een coöperatie stichtten. Hooien en oogsten konden daardoor machinaal gebeuren. Pas later deden in Brouwhuis de loonwerkers hun intrede. In de begintijd van de coöperatie beheerde Van Bree de machines. Later begon hij met een loonwerkersbedrijf en nam Janus Raaymakers het coöperatiewerk over.

Brandstichting

Wie nu in Brouwhuis rondloopt, zal niet veel boerderijen uit het einde van de vorige of het begin van deze eeuw tegenkomen. Een enkeling bestaat nog. Maar de tand des tijds, of beter gezegd branden, hebben regelmatig een boerderij in de as gelegd.

Op 12 juli 1803 ging bijvoorbeeld de boerderij van de gebroeders de Groot op Brouwhuis in rook op. De boerderij was het jaar daarvoor nieuw gebouwd en nog niet bewoond. De brand bleek aangestoken te zijn door Jan van Heugten. Deze had enkele jaren daarvoor verkering gehad met een meisje uit de buurt van Sint Oedenrode. Zij had de verloving verbroken en kreeg later verkering met Jacob de Groot. Van Heugten zei De Groot meermalen niet met haar te trouwen onder bedreiging van moord, doodslag en brandstichting. Het werd het laatste.

Zo brandde in de vorige eeuw de boerderij van Swinkels af. Het Vlierdense Nieuws van de week schreef op 19 september 1898: *Zondagmorgen ten 8 ure ontstond brand in de landbouwerswoning van W. Swinkels alhier op het gehucht Brouwhuis. Het huis, de schuur en stal met een groot gedeelte van den inboedel, gedorschte granen, landbouwgereedschappen en een varken, werden door de vlammen vernield.*

► *Boerderij aan de Peeleik, gebouwd in 1921, toen...*

► *... en nu. (beide coll. C. Senders)*

De gebouwen, toebehorende aan Wilhelmina van Helmond, wed. J.v. Gerwen te Mierlo, waren verzekerd voor f 1.200,- , terwijl de toegebrachte schade wordt begroot op f 600,-

De roerende goederen waren verzekerd voor f 2.200,-; de schade daaraan toegebracht wordt geschat op f 1.800,-. De oorzaak van de brand is onbekend. Aan kwaadwilligheid wordt niet gedacht.

En passant geeft dit berichtje een aardig inzicht in de prijzen van het onroerend goed rond de laatste eeuwwisseling.

De boeren in de buurtschappen hielpen elkaar met het werk als dat nodig was. Ze werkten hard voor de kost en soms leverde dat ook nog eens een nieuwtje of complimentje op: Het Nieuws van de week 26 augustus 1905: *Dat de Vlierdense boeren hun bedrijf nog wel verstaan moge blijken uit het feit, dat binnen korten tijd twee boeren elk een varken afleverden van over de 500 pond elk. De twee krulstaarten wogen samen meer dan 1.200 pond. Nog wel een bewijs dat de beesten op Vlierden nog wel willen groeien.*

Uitbreiding

Op de schrale zandgronden was het moeilijk boeren. Maar in de jaren zestig begonnen in Brouwhuis andere dan gemengde bedrijven te ontstaan. Toen duidelijk werd dat in het Limburgse de aspergeteelt zeer lucratief was, ging een aantal boeren deze koningin der groente verbouwen. Vandaar dat heden ten dage ook enige aspergevelden in Brouwhuis te vinden zijn. In deze periode gingen een aantal andere boeren over op de nertsenfokkerij, toen nog een bedrijvigheid met goede winstmogelijkheden.

In de race om de schaalvergroting was al snel te merken dat de varkenshouderij het gemengd bedrijf zou gaan verdringen. Niet gehinderd door milieu-eisen, ontsproten grote stallen aan het landschap. Een aantal boeren kon hun bedrijf fors uitbreiden. Maar al snel begon de onderlinge concurrentie een rol te spelen.

Dit had ook gevolgen voor Brouwhuis. Toen bovendien eind jaren zestig de annexatie zich aankondigde, nam een aantal boeren de

► *Aspergesteken bij J. Kersten, omstreeks 1960.*

gelegenheid te baat om het bedrijf te verkopen. Wat anno 1994 rest op agrarisch gebied zijn enkele varkenshouders, maisvelden voor het wegwerken van de mest en het voeren van de koeien, een enkele boerderij met koeien, wat akkerbouw en voor een klein deel de aspergeteelt.

De rol van de vrouw

Vaak staat geschiedkundige boeken vol met beschrijvingen van personen die een vooraanstaande plaats innamen in hun tijd. Mensen die de geschiedenis een wending hebben gegeven, doordat ze oorlogen begonnen, grensverleggend werk verzetten of gewoon als prins of prinses geboren werd en daarmee bijna heilig gewaand werden.

Toch hebben deze zeer vooraanstaande mensen het dagelijks leven van de mensen maar ten dele beïnvloed. De boerenfamilies op het platteland dreven mee op de golf van vooruitgang die ons in de

tegenwoordige tijd hebben gebracht. Voor een juist beeld van het leven in het verleden mag een beschrijving van de dagelijkse gang van zaken van al de niet zo bekende personages niet ontbreken.

De boerenfamilies in de gehuchten van het latere Brouwhuis leefden hun leven in betrekkelijke rust op het ritme van de wisseling der seizoenen. Binnen deze gemeenschap wordt de toon aangegeven door de boeren, de schoolmeester, de plaatselijke middenstand en later vooral de pastoor. De rol van de vrouw in deze gemeenschap beperkt zich tot op het land werken, het huishouden doen, trouwen en de zorg voor de kinderen. Toch speelde de vrouw ook in deze gemeenschap een grote rol.

Al als kind en tijdens hun schoolgaande periode begonnen mannen en vrouwen langzaamaan mee te werken op de boerderij. Nadat ze van school afkwamen, begon voor de meisjes vaak een periode van dienstmeisje zijn bij burgers of bij een boerenfamilie. Kreeg een meisje verkering en werd er getrouwd, dan ging het echtpaar inwonen tot het jonge stel zich een eigen huisje of boerderij kon veroorloven. Daarna kwamen de kinderen. Dit patroon gold zowel voor de Kempen als voor de Peel. In tijden van armoede begonnen de mensen dan ook laat aan kinderen.

Over de rol van de vrouw is nog te weinig geschreven. Maar zonder dat ontbreekt een essentieel deel van het verleden van het begin van deze eeuw. Als voorbeeld moge dienen het verhaal van Anna van Tilburg, geboren op 10 december 1904 aan de Roos-eindsestraat in Helmond.

Anna van Tilburg

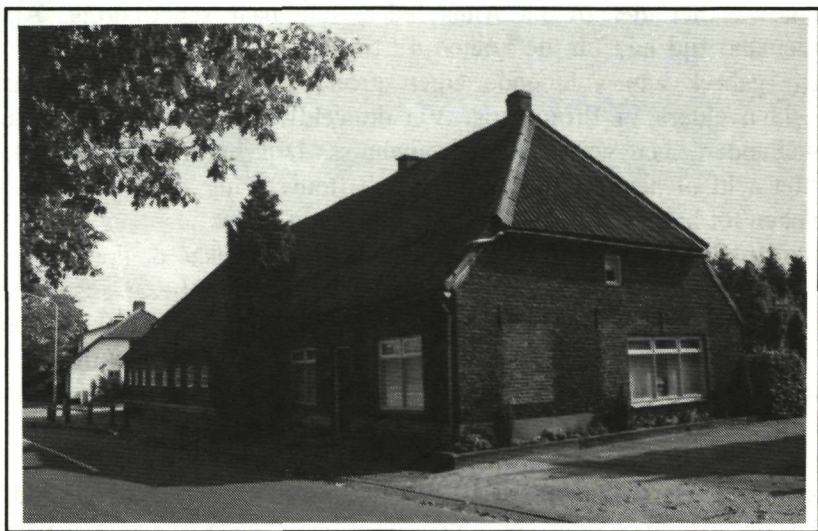
Wie anno 1994 door de Bruhezerweg de kern van Brouwhuis nadert, ziet aan de linkerkant van de weg een klein huisje staan, net voorbij de Trambaan. Dat is Bruhezerweg nummer 16. De bouwstijl doet vermoeden dat dit een van de eerste huisjes in de dorpskern moet zijn geweest. Bezoek gaat daar gewoonlijk achterom. Een klein deurtje maakt duidelijk dat enkele generaties geleden de mensen inderdaad kleiner waren dan nu. Het is een van de weinige huizen die honderd jaar Brouwhuis aan zich hebben

► *Bruhezerweg 16, een van de eerste huizen in het dorp.*

zien voorbijtrekken. Toen het gebouwd werd stond het huis nog tussen de velden en de weilanden aan een slecht begaanbaar zandpad in de richting van de Meierijse tramhalte.

Anna van Tilburg verhuisde op zesjarige leeftijd naar Brouwhuis. Haar ouders gingen in 1910 wonen in de boerderij aan de Bruhezerweg nr 40. Destijds bestonden nog geen straatnamen. De huizen waren genummerd en ingedeeld in vakken. Zij kregen nummers als B 40. Haar vader was Josephus van Tilburg. Anna's moeder heette Lutgarda Roefs. Zij hadden vijf zonen en drie dochters. Dochter Dien is later met Sjaak Neervens getrouwd. Hun zoon Piet Neervens is later in de boerderij gaan wonen. Van de zonen zijn er enkele verhuisd naar Deurne en Vlierden. Zoon Driek bleef en zou later zijn vader helpen met de boerderij.

► *De boerderij van de ouders van Anna van Tilburg op de splitsing Bruhezerweg / Maaslaan.*

Zondagse kleren

Anna ging naar school in Helmond. In haar klas zaten onder meer Janus en Goen van de Boomen, Gerarda van Veghel en Marietje Roefs, de zus van de latere burgemeester van Deurne. Net als voor vele andere kinderen gingen hun weg iedere dag eerst naar de kerk. De Lambertuskerk in de Kerkstraat was voor het Helmondse deel van Brouwhuis de parochiekerk. Het Bakelse deel van Brouwhuis ging daar wel ter kerke maar trouwen, dopen en dergelijken werden in de kerk van Bakel gedaan.

Om half acht opende de Lambertuskerk haar deuren. De school begon om half negen. De meisjes gingen naar de Nazareth school bij de zusters en de jongens naar de Canisiusschool, waar de broeders de scepter zwaaiden. Tussen de middag was het te ver voor de kinderen om terug te lopen en verbleven ze bij kennissen, bijvoorbeeld bij een café in de Molenstraat. Iedereen had boterhammen meegenomen voor tussen de middag.

Nu was het niet zo dat Anna iedere dag naar school ging. Als niemand tijd had om de koeien uit te laten moest ze 'koeie huje'. Bij gebrek aan voldoende eigen grond gingen de koeien naar velden elders in Brouwhuis. Via de veldweg liep Anna naar de weilanden, daar waar nu de Brouwhuisse Dijk het kanaal ontmoet. Met acht of negen koeien aan een zil (touw) ging ze op stap, van negen tot half twaalf en soms 's middags nog eens.

Op zondag ging de bevolking van Brouwhuis naar de kerk. Natuurlijk te voet. Lang niet iedereen in Brouwhuis bezat schoenen en zondagse jassen. Toch wilde men als het even kon met de zondagse kleren naar de kerk. De oplossing was eenvoudig: niet het hele gezin ging tegelijk naar de kerk. Bij de trampoel en bij de bult van Van Wel op weg van Brouwhuis naar Helmond sprak men af elkaar te ontmoeten. Als de eerste groep terugkwam in zondagse kleren en schoenen, werden jassen en schoeisel geruild. De tweede groep kon vervolgens ook in de zondagse kleren naar de kerk.

De hondekar met Pol

Bij het meehelpen op de boerderij hoorde ook het melken en het wegbrengen van de melk. Anna moest dan ook op stap met de hondekar. Een kar waarbij de hond Pol voor de trekkracht zorgde. In de kar ging zo een veertig liter melk. Een deel van de melk werd gebruikt om boter te karnen. Maar karner Hannes van Gerwen had natuurlijk ook wat nodig voor zijn brood. Zodoende bracht Anna 'de romme' ook wel naar de bakker.

Anna is tot haar dertiende jaar naar school gegaan. Het schooljaar liep van april tot april. Na school begon ook voor haar de periode van werken op de boerderij. Het was de gewoonte in Brouwhuis dat de meisjes gingen dienen bij boeren in de buurt. Zo ook Anna. Op Sinte Peiter (St. Petrus banden, 22 februari) kwamen allerlei mensen bij elkaar en werden de meisjes door hun ouders verhuurd aan boeren of burgers. Zo kregen ouders in de tijd net na de Eerste Wereldoorlog een bedrag van ongeveer tweehonderd

gulden voor een jaar werken. Daarbij kreeg het meisje dan f2,50 en nog eens hetzelfde bedrag bij de oogst. Bovendien kreeg ze tien cent per week zondagsgeld.

Nieuwe kalender

Sinte Peiter is de naam die in Brouwhuis werd gegeven aan de heiligendag Sint Petrus banden. Dit was een kerkelijke feestdag en tevens de laatste dag van het jaar. In de Romeinse tijd heeft Julius Caesar de kalender ingevoerd, echter zonder schrikkeljaar. In de westerse christelijke wereld was het gebruikelijke het jaar per 1 maart te beginnen. Vandaar dat de latijnse telwoorden in onze maanden september, oktober, november en december, twee nummers lager zijn dan in onze telling. De vroeger zevende maand, september, heet dus naar het latijnse woord voor zeven. Paus Gregorius heeft in 1582 het begin van het jaar naar januari verplaatst. Omdat inmiddels de telling behoorlijk achterliep, heeft paus Gregorius aan het eind van februari een aanpassing ingevoerd, te weten het schrikkeljaar. Sint Petrus banden valt vanaf die tijd op 22 februari. De jaarcontracten werden dus in vroeger tijden net voor het begin van het nieuwe jaar afgesloten.

In haar eerste jaar diende Anna van Tilburg bij Janus Goossens in Brouwhuis. Het tweede en derde jaar werkte ze bij Johannes Roefs in Mierlo-hout; daarna bij boer Jan Raaymakers in Duizeldonk. Ze moest echter haar dienst opzeggen toen haar moeder stierf. Haar vader had longproblemen en kon de boerderij niet alleen drijven. Anna's broer Driek had het zware werk op de boerderij al overgenomen. Hij kon dit echter niet alleen en zo ging Anna thuis werken.

Ging de generatie voor Anna nog dansen bij café Roefs onder de begeleiding van muziek van een trekharmonica, Anna zelf ging wel eens dansen aan de Molenstraat in Helmond, op orgelmuziek. In Vlierden en in Helmond kon je naar de kermis. De jeugd ver-

toefde ook wel op 'Vogels pleintje' bij de tramhalte. De kermis van Brouwhuis is pas in jaren vijftig begonnen.

Verkering en huwelijk

Metselaar Evert Nooyen kwam uit Vlierden. Hij had bij Anna thuis op de boerderij gemetseld en zo kennis gemaakt met Anna. Na anderhalf jaar verkering trouwde het paar op 30 juni 1929. Dat gebeurde in de parochiekerk te Bakel. Met een rijtuig van Frans Swinkels van de Blikhalm ging het vanuit Brouwhuis naar de kerk, over een weg vol gaten moest met een paard met oogkleppen.

Anna en haar Man Evert gingen wonen in het huis aan de Bruhezerweg. Dat is gebouwd door timmerman Hannes van Hoof, die in een boerderij aan het Kloostereind woonde. Evert zelf deed natuurlijk het metselwerk.

Anna en haar man kregen tien kinderen, vijf zonen en vijf dochters. Een daarvan stierf voor haar eerste verjaardag.

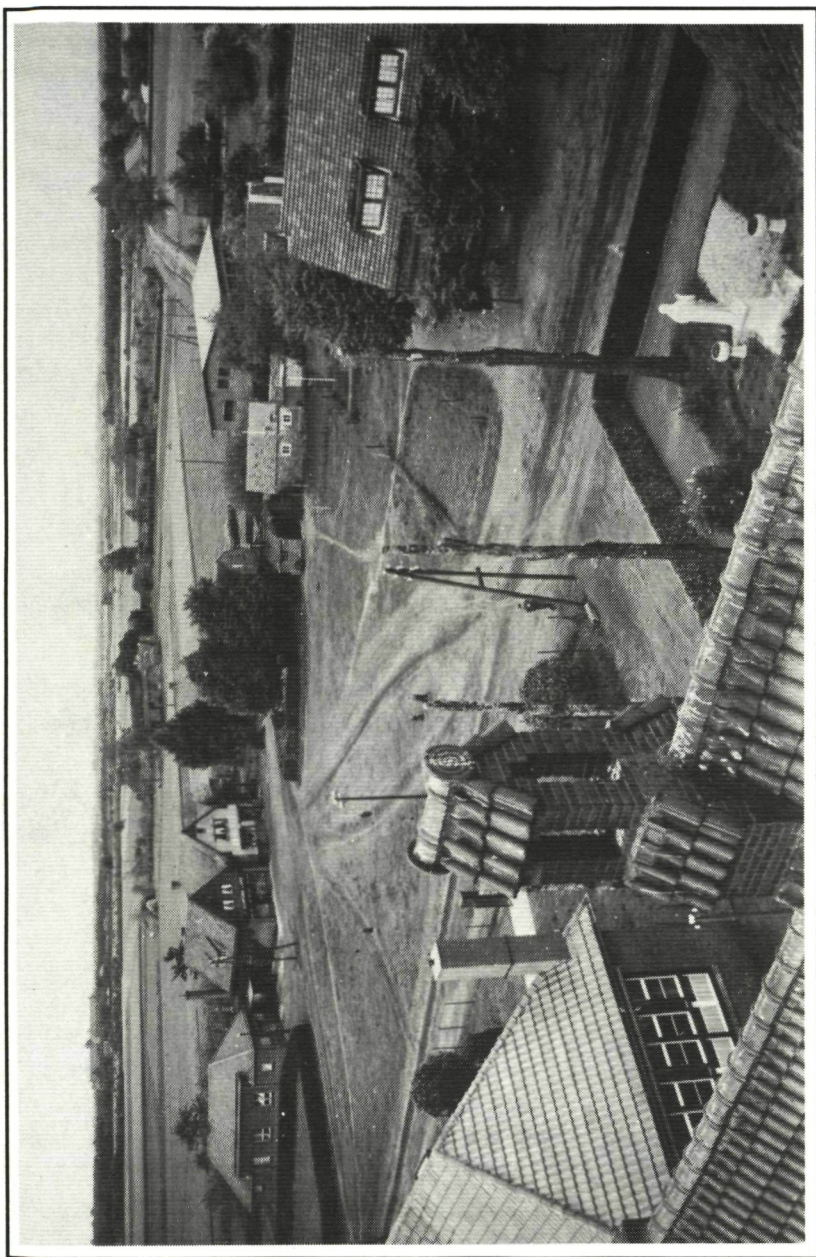
Van boerendochter tot huisvrouw

Anna Nooyen-van Tilburg was een van de weinige vrouwen die na haar trouwen niet op de boerderij werkte. Ze had wel de zorg over een grote tuin die reikte tot aan het gebouw van de Boerenbond. Het gezin hield enkele varkens en had nogal wat aardappelen staan.

Anna ging vaak buurten bij een van haar twee goede vriendinnen, Diel van Leuken op het pleintje en Nolda Goossens op het Rietven. Verder was de zorg voor de kinderen natuurlijk een hele taak. Evert verdiende de kost als metselaar. Hij metselde onder meer de eerste school aan de Peeleik. In zijn vrije tijd was Evert dirigent van het kerkkoor van Vlierden. Pastoor Heuvels vroeg hem daarom de leiding te nemen over het koor van de pas gestichte kerk van Brouwhuis. Dit heeft hij met veel plezier vele jaren gedaan.

► *Anna en Evert Nooyen-van Tilburg voor hun huis aan de Bruhe-
zerweg 16. Tot de annexatie was hun huisnummer 29.*

► *Het pleintje, gezien vanaf de kerk anno 1952.*

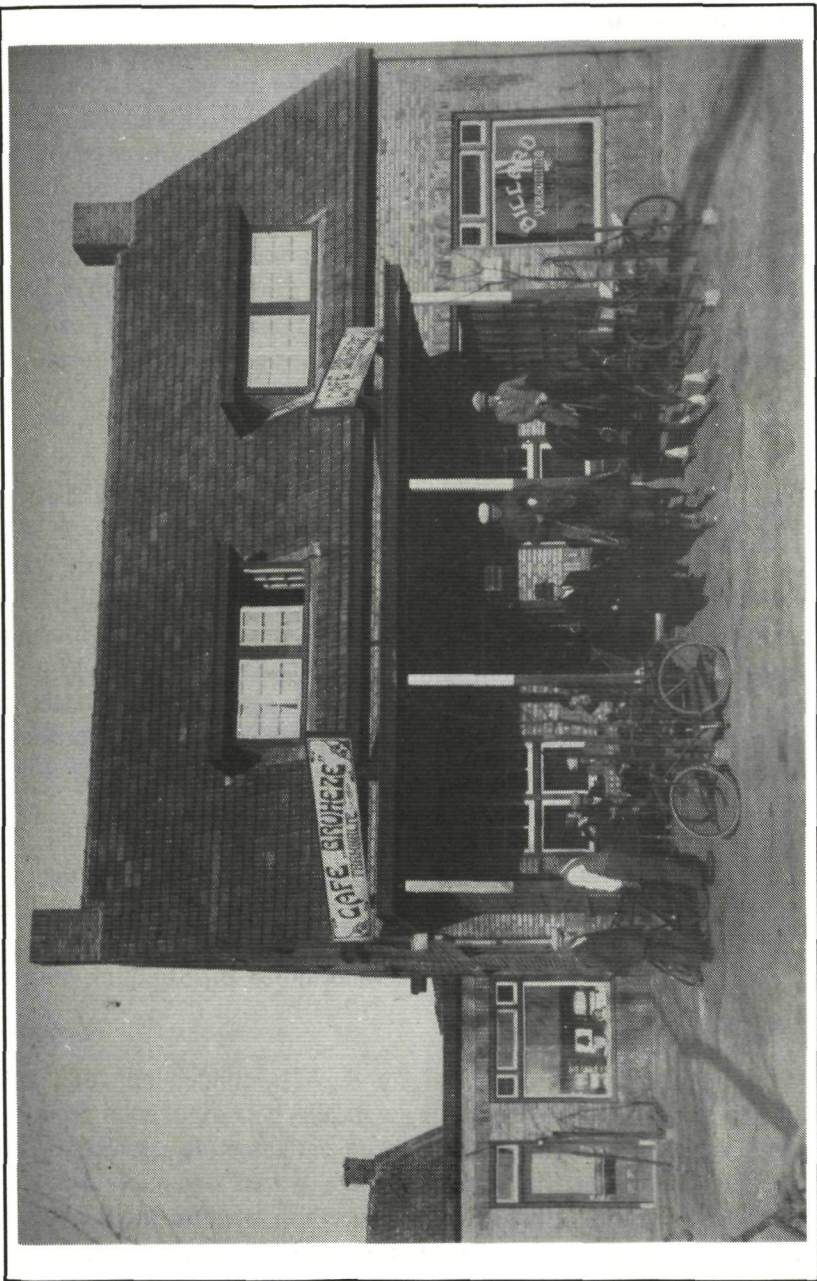
De middenstand

In de negentiende eeuw bestond in Brouwhuis nog geen middenstand. De buurtschappen bleven erg op zichzelf en hadden onderling weinig contact. Alleen graan malen liet iedereen doen bij de watermolen op Stipdonk. Daar bleef het bij, totdat de boeren in 1897 gezamenlijk melk ging karnen in het boterfabriekje. Pas toen begon, zeer langzaam, de huidige kern van Brouwhuis zich te vormen. Tot dan was uitsluitend sprake van boerenbedrijfjes verspreid in een tamelijk ruig landschap, grenzend aan de Peel. De bevolking groeide nauwelijks en afgezien van enkele bierhuizen en een kermis in Helmond en Vlierden, bestond het leven in deze contreien uit veel werken.

Deze situatie veranderde betrekkelijk snel toen de boterfabriek en later het melkfabriekje goed gingen draaien. Net voor de Eerste Wereldoorlog opende Hannes van Gerwen een café bij de halte Peeleik van de Meierijse tram. Het café groeide als snel uit tot het eerste centrale punt van Brouwhuis. Café Bruheze schrijft hiermee geschiedenis. In 1917 is dit café overgenomen door Geert Vogels, die ook het melkkarnen ging verzorgen en een kruidenierszaak en later bakkerij dreef. Het allereerste café lag achter het latere café Bruheze.

Geheel anders dan in Brabant gebruikelijk, had Brouwhuis dus geen kerk met café dat als centrum fungeerde. Doordat de gemeenschap verdeeld was over de gemeenten Helmond, Bakel en Deurne (later Vlierden) moest Brouwhuis het lang doen zonder kerk of school. Het gebied bij de watermolen bij Stipdonk hoorde bij gemeente Lierop.

In de beginjaren van de twintigste eeuw bestonden nog niet voldoende winkels om de bevolking van alle benodigdheden te voorzien. Veel waren werden dan ook gevent langs de deuren. Ketel-lappers, stoelenmatters en scharenslieps waren regelmatige bezoekers. Maar ook anderen kwamen met hun negotie (handelswaar) aan de deuren. Ook garen, band en elastiek werden volop gevent.

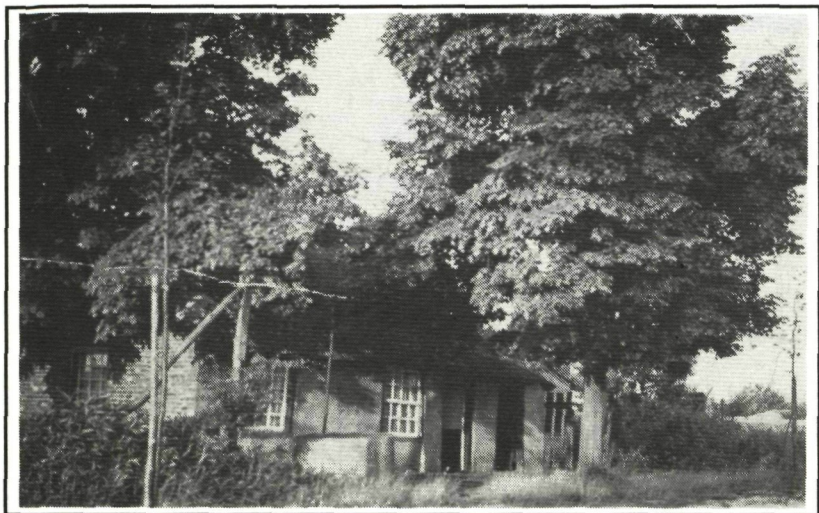

► ← *Café bruheze met op de voorgrond Geert Vogels in witte blouse met gilette. Links de laagbouw waar de kruidenierswinkel en later de bakkerij was. Boven de situatie anno 1994.*

Kort voor de Eerste Wereldoorlog grepen enkele inwoners de mogelijkheid aan om een winkel te beginnen. Dat waren kleinschalige winkels waar van alles te koop was. Zo begon ook Hanneske van Gerwen, wiens vader in Brouwhuis woonde en wiens moeder (geboren Vermeulen) uit Helmond afkomstig was. Hannes had één zus, Mieke. Hij had bovendien drie broers die echter snel na elkaar aan een longontsteking zijn gestorven.

Na zijn huwelijk met Wilhelmina Martens bleef Hannes wonen in zijn ouderlijk huis aan de Brouwhuisse Dijk, waar nu het subkampje is. Het echtpaar woonde hier samen met Hannes zus, Mieke. Beide ouders zijn al voor 1900 gestorven.

Rond 1907 verhuisde Hannes met zijn vrouw naar een huis annex café aan de Peeleik. Hanneske had daar een café gebouwd bij de

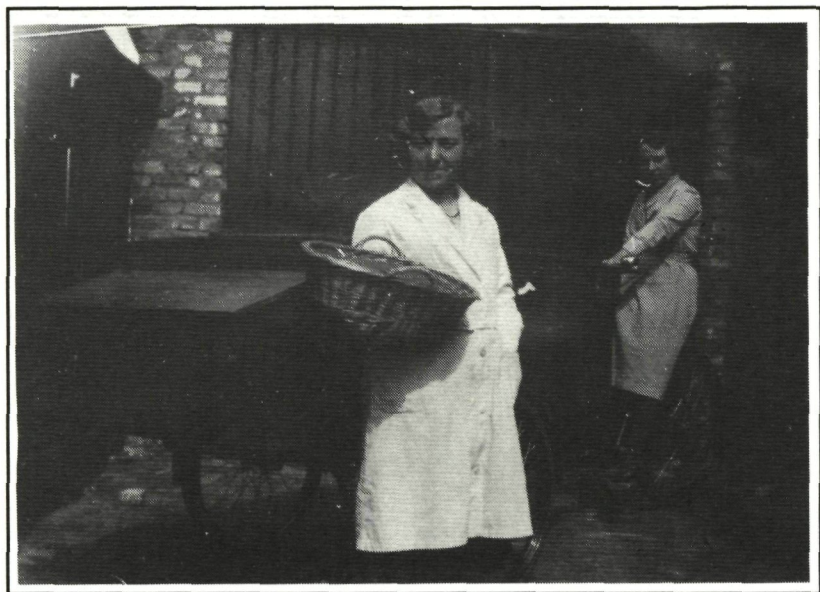
► *Het ouderlijk huis van Hannes van Gerwen aan de Brouwhuisse Dijk.*

halte Peeleik van de Meierijsse tram. De lijn van Asten naar Helmond liep net achter het latere café Bruheze. Caféhouder Hannes was ook barbier en knipte en scheerde voor vijf centen. Er moest dan wel een borrel bij geschonken worden.

Hannes vrouw Wilhelmina Martens kwam uit Someren. Zij diende voor haar trouwen bij boer Frans Swinkels op de Blikhalm. Het echtpaar kreeg vier kinderen, Nel (geboren in 1908), Anneke (1909), Marie (1910) en Ciska (1913). Nel is in 1953 overleden. De andere gezusters wonen heden ten dage in een bejaardentehuis.

Omdat voor hun deur de tramhalte Peeleik was, konden de kinderen Van Gerwen met de tram naar Helmond, naar school in de Kluisstraat. De familie bleef tot 1917 in Brouwhuis wonen. Daarna verhuisden zij naar de Molenstraat in Helmond.

Ook daar dreven de Van Gerwens een winkel annex café, en wel op huisnummer 12. Ze verkochten boter, kaas en eieren. En ook hier konden de klanten zich laten knippen en scheren. Het café

► *Marie van Gerwen (op de voorgrond) en Ciska op de bakfiets.*

had twee beugelbanen, een overdekte baan achter in de loods en een beugelbaan buiten. In het café stond een biljart.

Vanaf het begin van de jaren twintig groeide de winkel uit tot een bakkerij. Uiteindelijk werd het café gesloten. Van Gerwen bracht brood en levensmiddelen rond, eerst met de platte stutwagen, later met een hondekar en daarna met paard en wagen.

Het assortiment bestond aanvankelijk uit verschillende soorten brood. Later kwamen de krentenbollen en boterbrood. Het ging de winkel voor de wind. Ze konden zich in 1931 zelfs een Fordje veroorloven. Dochter Marie had daarvoor datzelfde jaar haar rijbewijs gehaald.

De kinderen Nel en Anneke stonden met hun moeder in de winkel. Marie en later ook Ciska gingen met hun vader de baan op. De route ging naar Brouwhuis, Liessel, Deurne, Lierop, Someren en Mierlo. Hoewel de familie Brouwhuis verlaten had, bleef de familie handelen met de Brouwhuisse gemeenschap. Later ver-

► *Hannes van Gerwen en zijn vrouw Wilhelmina Martens.*

kochten ze ook eieren uit Brouwhuis. Er waren momenten dat per week drieduizend eieren verkocht werden.

Bij het venten werden alle waren uitgestald. De klanten konden dan hun keuze maken.

Later ging Marie alleen op pad. Vaak werd ze ontvangen met 'Kom mar gaw binne, de koffie is kloar.' Ze reed zelfs als taxi-chauffeuse naar plaatsen als Amsterdam.

Bestaanszekerheid

Marie trouwde met Theo van Gestel en zij openden een schoenenzaak in Molenstraat 38. Ook deze zaak floreerde. Destijds had de kleine middenstand nog een redelijke bestaanszekerheid. Een nadeel was misschien wel dat maar weinig mensen vertrouwd waren met banken. Zo kon het gebeuren dat op een dag een klant in de winkel, op zoek naar schoenen, met de verkeerde schoenen-doos naar huis ging. Later kwam de mevrouw terug met de mededeling "Maar Marietje, wai zin irljik en wai brengen dè trug." In

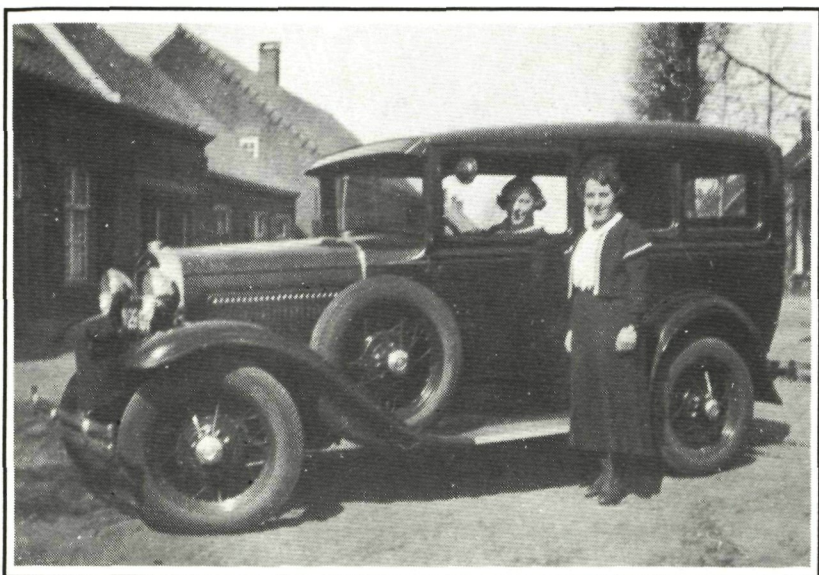

► *Hannes van Gerwen met paard en wagen.*

de doos zaten namelijk enkele duizenden guldens spaargeld. Theo van Gestel is in de jaren vijftig gestorven. Na het overlijden van haar man kreeg Marie nog vele aanzoeken. "Maar nooit un menneke dè gepast is, de'inne waar te grouwt, d'ander te vlug of friemelde te veul." De heren kwamen bovendien te veel op de 'platte witte' af.

Anneke trouwde met Wim van Deurzen. Zij gingen inwonen op Molenstraat 12. Later zouden zij de bakkerij overnemen.

Ciska trouwde in 1938 met Franske 'de Smet' van Neerven, de smid van Brouwhuis. Schoonvader Thijs van Neerven woonde in het seinwachtershuisje bij Christus Koning. Zoon Frans had in 1937 een smederij aan de Peeleik gebouwd. Ciska woonde dus na hun huwelijk weer in Brouwhuis, daar waar nu het Chinees-Indisch restaurant gevestigd is. Ciska en Frans kregen vijf kinderen, twee zoons en drie dochters.

► *Trots op hun eerste automobiel poseren Ciska en Marie bij hun Fordje.*

Als de schoolkinderen aan het voetballen waren op het pleintje in Brouwhuis, ging nog wel eens een klomp kapot. Het leren riempje werd dan snel gemaakt door de smid.

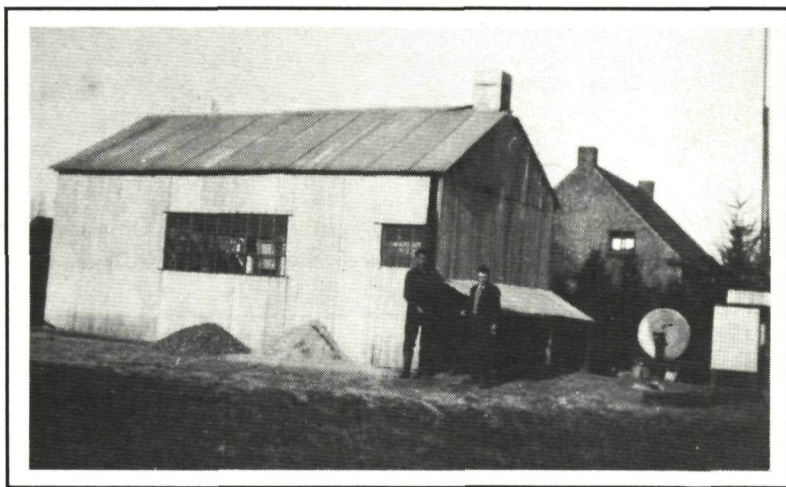
Van 1938 tot en met 1952 hebben zij de smederij gehad. Daarna woonden ze zes jaar in de Rooseindsestraat. Vervolgens voegden het echtpaar zich weer bij rest van de familie in de Molenstraat. Eerst op nummer 40, daarna op nummer 67 en vervolgens op nummer 38.

Mieke werkte als pastoorsmeid en in andere gezinnen.

Anno 1994 zitten de dames Van Gerwen in het bejaardenhuis Rozenhof in Helmond. Doordat dat tehuis gaat verhuizen naar Brouwhuis, komen zij na jaren afwezigheid weer in Brouwhuis te wonen.

► *De winkel aan de Molenstraat in Helmond.*

► *De smederij van Frans van Neerven aan de Peeleik.*

► *De smid aan het werk aan een karrewiel,*

Merkwaardig dorpje gaat merkwaardig feest vieren.

VOOR KINDEREN BEANGSTIGEND SPROOKJE LEIDDE TOT DEGELIJK STUK WERKELIJKHEID

(van onze speciale verslaggever)

Brouwhuis, 27 maart. Een merkwaardig dorp, merkwaardig in verschillende opzichten, gaat binnenkort een merkwaardig feest vieren. Brouwhuis, een typisch landelijk kerkdorpje, tussen de spoorlijn Helmond-Deurne en de Zuid Willemsvaart als een driehoek tussen de ruisende dennen van Vlierden, de weidse akkers van Asten en de schaduw van de industriestad Helmond geperst, is in dit opzicht reeds merkwaardig, dat het zowel tot de gemeente Helmond als tot Deurne en Bakel behoort. Vergeelde geschiedenisboeken verhalen nog van een Bruheze, waar in het jaar 1400 een kapel van St Catharina stond en dat waarschijnlijk ouder is dan Helmond. Brouwhuis is dus oud, zou men zeggen. Maar wie zich de ontwikkeling van dit driehoofdige dorp laat vertellen komt weldra tot de bevinding, dat dit oude, agrarische Brouwhuis, met zijn uitermate verspreide bebouwing, tegelijkertijd bijna zo jong is als een van zijn boerendochters van duizend weken... Want al is Brouwhuis eeuwen oud: 25 jaren geleden werd er een school gesticht en dat betekende feitelijk het stichten van een dorpsgemeenschap. Twee jaar na de school kwam er een kerkje, er kwam een parochiehuis en rond deze kern, met een pakhuis van de Boerenbond, twee cafés, 'n smederij en een kruidenierswinkel wonen nu in een wijde kring ongeveer achthonderd mensen.

Vlaggen wapperen op 13 mei

Hahaa... Het doodgewone feit van een zilveren schooljubileum een merkwaardigheid?? Inderdaad! Laat het kleine Brouwhuis -groot genoeg om een rol in een annexatieplan te spelen- maar schuiven. Het ontstaan, het waarom en de voorgeschiedenis van deze school zijn al even interessant als de merkwaardigheden van Brouwhuis, waarvan de inwoners 's zondags met de Meierijse tram naar Helmond moesten om daar een H. mis bij te wonen...

Dat schreef de krant Oost Brabant op vrijdag 28 maart 1952 naar aanleiding van het vijftienvigjarig jubileum van de eerste school in Brouwhuis. De ontstaansgeschiedenis van de school is typerend voor de voortvarendheid van de Brouwhuizenaren. Met café Bruheze vormt de school een van de peilers voor het ontstaan van een dorpscentrum in Brouwhuis. In het café bij de tramhalte begonnen de gesprekken over de toekomst die later zouden leiden tot het ontstaan van de kern van Brouwhuis. De plannen tot het stichten van een school waren een van de eerste initiatieven die de gemeenschap gezamenlijk ontplooiden.

Het was ook niet zo gek dat de boeren in Brouwhuis een school wilde. Hoewel ze behoorde tot een gemeente, of beter gezegd tot drie gemeenten, was de afstand tot de dichtstbijzijnde school wel erg groot. Een deel moest naar Vlierden en een deel ging in Helmond naar school. Verreweg de meesten moesten te voet; slechts enkelen konden met de tram naar Helmond. De kinderen moesten meer dan vier kilometer door bossen en velden afleggen om onderwijs te kunnen genieten. Voor de kinderen en vooral voor de kleuters moet dat zeer vervelend zijn geweest. Zeker in het winterse duister zullen velen tegen deze dagelijkse voettochten hebben opgezien.

De koppen bij elkaar

Boer Jan van de Velden en caféhouder Geert Vogels staken de koppen bij elkaar om een eigen school te stichten. *Sinterklaas 1925.⁵ In z'n herd zit Jantje v.d. Velden aan de kachel. Op zo'n dag hebben kinderen de bijzondere aandacht. Welnu, Jantje denkt aan zijn kinderen en die van heel Brouwhuis, die merendeels op 'n uur gaans van 'n school wonen. Vooral in de winter is het een onoverkomelijke zorg: bij volle duisternis moeten de kinderen op weg en de avond is alweer gevallen, vóór de ouders de kleuters en peuters terugzien. Jantje v.d. Velden liet het niet bij verdrietig peinzen. Hij stapte naar zijn oude schoolmeester, de heer v.d. Poel en deze adviseerde hem, om contact op te nemen met de heer*

W. v.d. Mortel, een boerenzoon uit Bakel, die in Helmond aan de school van St. Lambertus stond.

Samen zette men de eerste stappen op een weg die hen eerst naar driehonderdzesentachtig [386] moeitevolle dagen bij hun doel zou brengen.

Op 22 december kwamen vijftig stoere vaders bijeen in de 'Peel-eik', dat was een nietige stulp achter het huidige café Vogels waar de Meijerij'sche tram placht te stoppen: wachtkamer, café, winkel enzovoort. Geert Vogels was er de actieve gérant als opvolger van Hanneske van Gerwen, die hier tevoren gewoond had en er boter-directeur was.

Op die vergadering zette Jantje v.d. Velden zijn plannen uiteen, meester Van de Mortel assisteerde hem daarbij, speciaal toen het ging over de juridische vormen die vereist werden. Men besloot om een schoolvereniging op te richten, er werd een bestuur gekozen en op 16 februari 1926 verkreeg men de koninklijke goedkeuring op de statuten. Toen naar inspecteur Coenen. Ja, de school kon er volgens wet en recht komen.

Wel volgens wet en recht maar eerlijke geschiedschrijving eist te onthullen, dat de geestelijkheid onder aanvoering van Deken Rath zwaar tegen was. Zo ook de hoofden van 'concurrerende' scholen in de omgeving, die natuurlijk niet gaarne leerlingen kwijt raakten. Het was daar op Brouwhuis in de ogen van sommigen trouwens ook maar zo'n rare situatie. Er was geen sprake van een kerk, er was geen pastoor die de stichting van de school inleidde. Iemand zei: waar geen kerk is, kan geen school komen. Maar in zijn advies aan de gemeenteraad van Bakel schreef inspecteur Coenen, dat het plan rustig door kon gaan en deze raad verleende zijn medewerking. In oktober 1926 begon de bouw van een twee-klassige school. Nieuwe moeilijkheden: de materiaalwagens bleven op weg naar Brouwhuis aanhoudend steken, er was geen water voor de specie, er was geen enkel gemak.

Maar op 1 april 1927 werd de school toch geopend. De heer vd. Mortel was het hoofd. Zijn assistente was mejuffrouw Reynders uit Deurne. Een goed werk was voltooid.

► *De eerste school in Brouwhuis, geopend op 1 april 1927.*

Jan van de Velden had in Bakel landbouwonderwijs genoten van meester Van de Poel uit Bakel en hij zocht zijn oude schoolmeester op en vroeg advies. De directe aanleiding voor dit initiatief was het feit dat Jan van de Velden met zijn tien kinderen de dagelijkse voettochten niet meer zag zitten. Het kindertal in Brouwhuis was niet plotseling gestegen maar had stilaan wel het aantal van vijftig overschreden.

De onderwijswet uit 1920 bepaalde dat een schoolbestuur een eigen school kon oprichten als men tenminste vijftig leerlingen op een lijst kon krijgen, die meer dan drie kilometer van een bestaande school woonden. Zodoende was er ook een wettelijke basis om een school te starten.

Op 22 december 1925 was bij café Vogels de eerste bijeenkomst onder leiding van Jan van de Velden en in aanwezigheid van Geert Vogels, de heer W. van de Mortel en ongeveer vijftig gezinshoof-

den uit Brouwhuis. Daar zette Van de Velden zijn plannen uiteen, bijgestaan met juridische adviezen van de heer van de Mortel, de toekomstige schoolmeester. Daar ook werd besloten een schoolbestuur op te richten. Hierin namen zitting H. v.d. Berkmortel (voorzitter), G. Vogels (secretaris), J. v/d Velden (penningmeester), L. Raymakers en A. Kurstjens. Later werd rector Heuvels voorzitter.

► *De eerste kinderen van de Brouwhuisse school. Links mej. Reyners en rechts onderwijzer W. van de Mortel.*

Ondersteund door de onderwijswet uit 1920 togen zij naar de inspecteur voor het lager onderwijs de heer Coenen. Op 16 februari 1926 werd de koninklijke goedkeuring op de statuten verkregen. Dit ging echter niet vlekkeloos. De geestelijkheid, 'onder aanvoering van deken Rath en met hem de schoolhoofden van de 'con-

currende' scholen' waren tegen. Het ontstaan van een school zonder kerk (lees: kerkelijke ondersteuning) vond men niet acceptabel. Bovendien vreesde de geestelijkheid een terugloop van het leerlingenaantal van de eigen scholen. Dus 'Waar geen kerk is kan geen school komen,' zoals indertijd gezegd werd. en zeker 'als er geen pastoor is die de stichting inleidde.' Voor schoolinspecteur Coenen was dit echter geen argument en hij adviseerde positief aan de Bakelse gemeenteraad. In oktober 1926 kon de bouw beginnen, nog net op Bakels grondgebied. Op 1 april 1927 opende de school met twee lokalen haar deuren. De school begon met achteenvijftig leerlingen. Meester Van de Mortel gaf de oudere kinderen les, mejuffrouw Reynders uit Deurne de kinderen uit de eerste drie klassen. Wel ontstond enige commotie omdat de inspectie niet kon begrijpen waarom zoveel kinderen van over de gemeentegrenzen, het Vlierdense en Helmondse deel van Brouwhuis dus, naar de nieuwe school kwamen.

De namen van de eerste kinderen die naar de nieuwe school gingen zijn te vinden in de absentielijsten waarin ook nauwgezet werd bijgehouden wie wanneer en waarom afwezig was.⁶

NR.	ACHTERNAAM	VOORNAAM	ADRES	GEBOORTEDATUM
1	Berkmortel, v.d.	Anthonyus	Brouwhuis 207 Bakel	19-08-1917
2	Berkmortel, v.d.	Henricus	Brouwhuis 207 Bakel	29-04-1915
3	Berkmortel, v.d.	Huberdina	Brouwhuis 207 Bakel	17-06-1916
4	Berkmortel, v.d.	Hubertus	Brouwhuis 207 Bakel	24-03-1920
5	Bouts	Johannes Henricus	Brouwhuis B36 Deurne	08-10-1919
6	Bouts	Anna Maria	Brouwhuis B36 Deurne	12-02-1917
7	Bouts	Louisa	Brouwhuis B36 Deurne	06-01-1915
8	Broek, v.d.	Leonard Henr's Joh's	Kloostereind B27 Deurne	03-02-1921
9	Broek, v.d.	Maria Hel'a Ant'a	Kloostereind B27 Deurne	21-08-1919
10	Broek, v.d.	Maria Hendrica	Brouwhuis 209 Bakel	20-05-1915
11	Broek, v.d.	Theodorus Godefridus	Brouwhuis 209 Bakel	12-08-1913
12	Fransen	Gerarda Johanna	Brouwhuis B18 Deurne	25-09-1921
13	Fransen	Johanna Maria	Brouwhuis B18 Deurne	01-04-1917
14	Fransen	Maria Johanna	Brouwhuis B18 Deurne	28-07-1918
15	Fransen	Theodra Johanna	Brouwhuis B18 Deurne	09-04-1920
16	Goertz	Maria Huberta	Straalkven B209 Bakel	06-02-1921
17	Goertz	Peter Ant's Corn's	Straalkven B209 Bakel	14-11-1918
18	Heesakkers	Johanna Geertruda	Brouwhuis 196 Bakel	17-12-1914
19	Hoof, van	Wilhelmus	Brouwhuis.Dijk 3 Hel.	01-02-1915
20	Horne, van	Aldegonda Huberta	Brouwhuis B30 Deurne	01-02-1920
21	van Horne	Matheus	Brouwhuis B30 Deurne	16-09-1916
22	van Hout	Catherina Anthonia	Helmond	22-01-1920
23	van Hout	Anna Martina	Helmond	04-07-1917
24	Jacobs	Johannus Wilhelmus	Brouwhuis B24 Deurne	20-07-1917
25	Kurstjens	Petrus Al's Hub's	Brouwhuis B35 9 Deurne	02-04-1917

26	Maas	Henricus Theodorus		18-07-1921
27	Martens	Johannes	Weyer B37 Deurne	29-09-1917
28	Maas	Maria Johanna		29-05-1920
29	Manders	Anna Petronella	Beersdonk B11 Deurne	01-06-1920
30	Manders	Petronella Catherina	Beersdonk B11 Deurne	22-02-1919
31	Martens	Marius Wilhelmus	Weyer B37 Deurne	12-05-1919
32	Peters	Gerardus Petr's Christ's	Middendijk 1 Helmond	13-04-1920
33	Peters	Johannus Hub's Anth's	Middendijk 1 Helmond	10-07-1921
34	Raymakers	Godefridus	Deurnese Dijk B194 Bakel	21-02-1915
35	Raymakers	Godefridus Jos.	Eikelhof B211 Bakel	29-03-1916
36	Raymakers	Henriette	Deurnese Dijk Bakel	11-12-1916
37	Raymakers	Petrus Johannes Jos.	Eikelhof B211 Bakel	18-03-1919
38	Raymakers	Johannes Petrus Jos.	Eikelhof B211 Bakel	21-10-1920
39	Raymakers	Petrus Paulus	Deurnese Dijk Bakel	01-07-1918
40	Roefs	Godefridus Franciscus	Brouwhuis 202 Bakel	22-02-1920
41	Roefs	Hendrik	Brouwhuis 202 Bakel	07-12-1918
42	Roefs	Martinus	Brouwhuis 202 Bakel	26-03-1917
43	Rooyakkers	Andries Hub's Ant's	Deurne B32	25-04-1921
44	Rooyakkers	Antonio Maria Hub'a	Deurne B32	01-03-1920
45	Rooy, van	Arnoldus	Brouwhuis B17 Deurne	01-04-1915
46	Rooy, van	Maria	Brouwhuis B17 Deurne	09-11-1917
47	Swinkels	Johanna Gertruda	Beemd Vlieden	19-10-1921
48	Swinkels	Theodorus Paulus	Beemd Vlieden	17-03-1920
49	Velden, v.d.	Johannes	Brouwhuis 201 Bakel	04-11-1918
50	Vogels	Anna Maria	Brouwhuis Bakel	08-10-1918
51	Vogels	Franciscus Jacobus	Brouwhuis Bakel	16-04-1920
52	Vogels	Jacobus Martinus	Brouwhuis Bakel	11-08-1921
53	Weerts	Aldegonda Johanna		21-03-1919
54	Weerts	Leonardus	Deurneseweg 93 Bakel	02-01-1917
55	Bouts	Jan	Deurne	02-08-1921
56	Hout, van	Antonius	Deurnese Dijk 4 Helmond	26-03-1921
57	Hout, van	Franciscus	Deurnese Dijk 4 Helmond	14-04-1916
58	Bombeek	Eliza	Rooseindsche Dijk 2 Hel.	17-12-1918
59	Bombeek	Lea	Rooseindsche Dijk 2 Hel.	14-04-1916

Misschien dat het niet direct opvalt maar de Brouwhuisse school is dus vanaf het begin een gemengde school geweest waar jongens en meisjes in dezelfde klas zaten. Dit kwam in deze contreien niet zoveel voor. Natuurlijk zaten in de lokalen de jongens wel netjes bij de jongens en de meisjes bij de meisjes.

In de beginperiode groeide het leerlingenaantal gestaag en al in 1930 bleek de school te klein. Er werd een lokaal bijgebouwd en in 1931 had men de beschikking over drie lokalen.

In 1952 bestond de school uit vier klassen met in totaal 145 leerlingen.

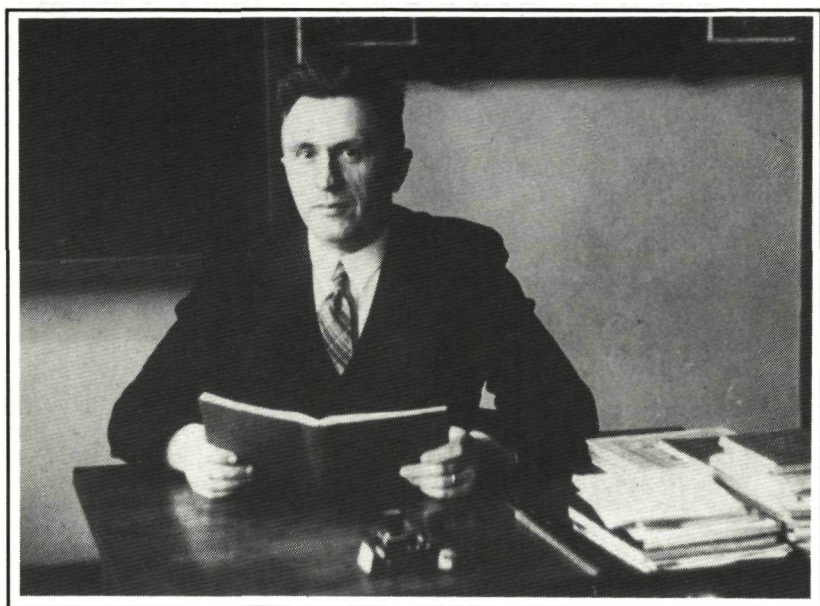
► *De school na de uitbreiding in 1931 met een derde lokaal.*

Tot 1934 woonde meester Van de Mortel in Bakel. Hij was afkomstig van een boerenfamilie. Zijn vrouw kwam oorspronkelijk uit Alphen (Alphen en Riel), ook van een boerenfamilie.

Meester Van de Mortel gaf na zijn opleiding niet alleen les op een lagere school, de Sint Lambertusschool in Helmond. Hij gaf ook les in scheikunde, bodemkunde, veeteelt en veevoeding. Hij had hiertoe naast zijn onderwijsakte en hoofdakte (in 1917 en 1919) en in 1923 een landbouwakte gehaald in Wageningen. Hij gaf 's avonds landbouwles onder andere in Helmond, Gemert, Milheeze en Rips.

Telefoon en electriciteit

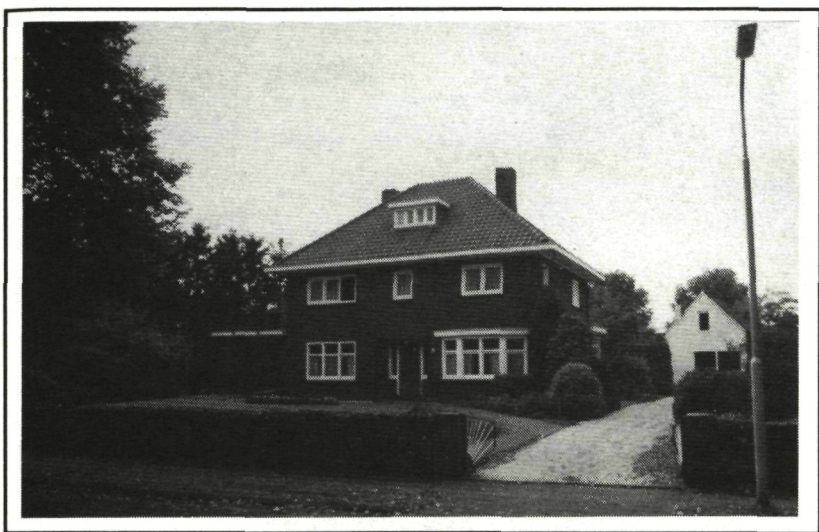
Toen het echtpaar Van de Mortel zich aan de Peeleik in Brouwhuis vestigde (mw. Van de Mortel woont hier nu nog) moesten beiden wel even een stap terug doen in het comfort dat ze gewend waren. In Bakel, waar meester A. van de Mortel vandaan kwam

► *Meester Van de Mortel.*

was al elektriciteit, en evenzo in Alphen. Zij waren hier al snel aan gewend geraakt. Bovendien ontbrak in Brouwhuis de telefoon. Het eerste wat familie Van de Mortel dan ook regelde toen ze in Brouwhuis woonde, was een telefoon.

Tesamen met overbuurman G. Vogels hadden ze in 1935 een aanvraag bij de PTT liggen om in het café een publieke telefoon aan te sluiten. De aanschaf en aansluiting kostte tachtig gulden. Bovendien moesten zowel Van de Mortel als G. Vogels garant staan voor de verliezen. In de eerste twee jaar moest inderdaad geld bij de telefoon omdat de bevolking van Brouwhuis gewend was op de fiets naar de dokter in Helmond of Deurne te gaan. Telefoneren kwam niet in hen op. Bovendien kostte de telefoon een dubbeltje. Voor huisbezoek kwam in die tijd dokter Wiegert uit Deurne altijd te paard. Uit Helmond kwam dokter A. Bloemen die ook Christus Koning onder zijn hoede had.

► *Het huis van Van de Mortel aan de Peeleik (foto P. van Stiphout).*

Met het electrisch licht heeft Brouwhuis geboft. Meester Van de Mortel had eerst geprobeerd een aggregaat te kopen, Maar dat werd te duur. Hij had echter in Deurne een goede vriend, de directeur van het Gemeentelijk Energie Bedrijf, A. Dekkers. Deze had twee zoons, Arie en Jan, die het in Deurne op school bij de fraters niet goed deden. Na korte tijd zaten beiden in Brouwhuis op school en zou in Brouwhuis elektriciteit komen. In 1937 kon burgemeester Van Beek uit Deurne in het bijzijn van onder andere burgemeester Wijtvliet van Bakel en meester Van de Mortel het petroleumlampje symbolisch uitblazen.

Op de harde weg

Zo werd de stichting van een eigen school de aanstoot van de ontwikkeling van een agrarisch gebied naar een dorpsgemeenschap. Want samen aan het werk, wilde de bevolking wel meer in huis halen. Een kerk moest er komen en kwam er daad-

werkelijk in 1929. Deze werd gevolgd door een parochiehuis en enkele winkels en woonhuizen rond deze nieuwe dorpskern.

Maar nog bleef wat te wensen over. Brouwhuis zou een volwaardig kerkdorp zijn, indien het een verharde weg had. Het gezegde ging dat je van Brouwhuis naar het station in Helmond kon komen zonder op de harde weg te komen. Al in 1952 was sprake van annexatie en zoals dat ook nu nog gebeurt, was dat aanleiding voor soms verhitte discussies: *De geleerden kunnen het over de annexatie rond Helmond niet eens worden en zolang als hun duren duurt, zal die weg er ook wel niet komen. Een deel van de Brouwhuisse mensen -het kleinste deel wordt ons gezegd- wil verharding van de baan naar de Deurneseweg. Het grootste deel zou verharding van de weg naar de Duizeldonk voorstaan. In deze verdeeldheid ligt natuurlijk een ernstige zwakte. Jammer voor Brouwhuis, dat in de stichting der school zo'n voortreffelijk voorbeeld van eendrachtig werken heeft gegeven.*⁷

In de jaren dertig van deze eeuw nam de bevolking snel toe. In 1931 moest een derde leerkracht op de school worden aangesteld. Dat werd mejuffrouw A. Seelen uit Helmond. Voor haar klas werd een nieuw lokaal gebouwd.

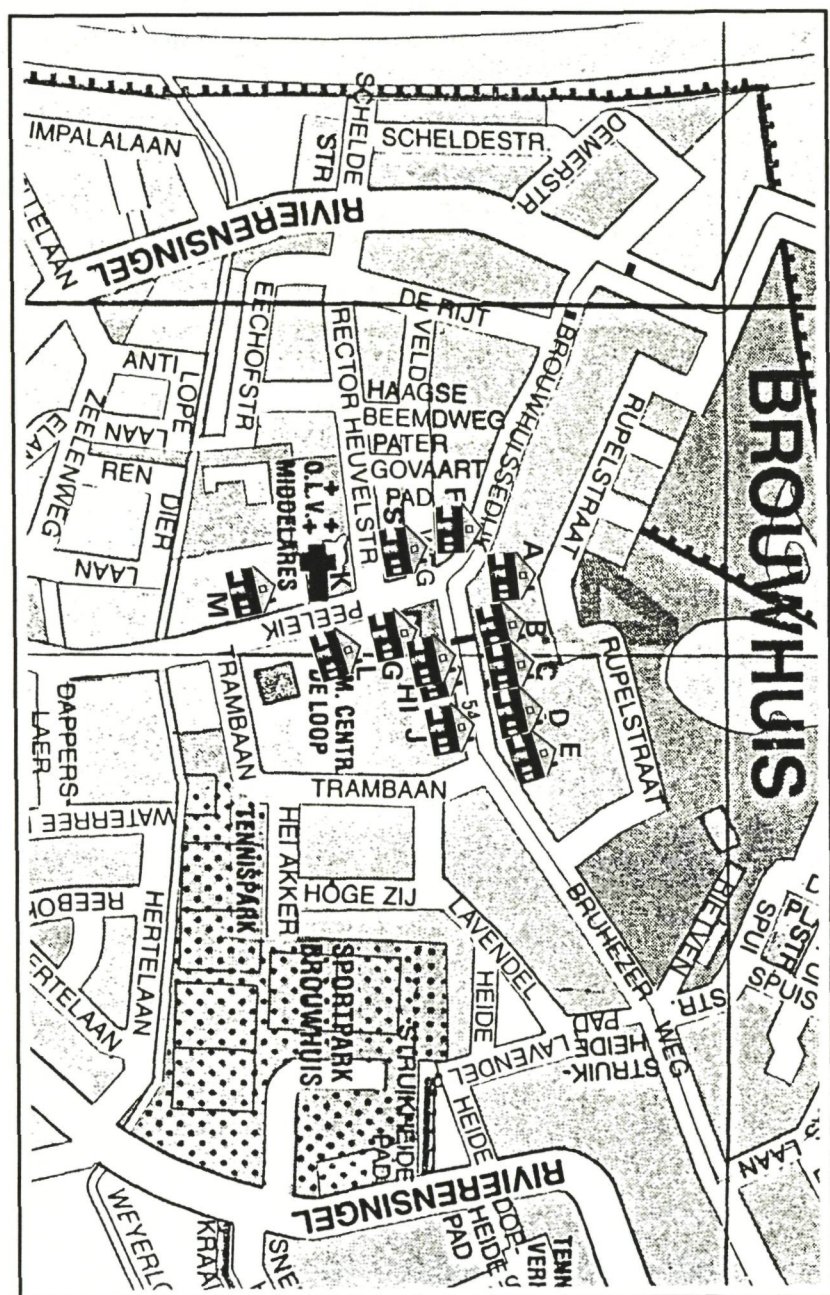
Het echtpaar Van de Mortel bleef een aparte plaats in de Brouwhuisse gemeenschap innemen. Zij hadden regelmatig contacten met onderwijzers uit de regio en wel met enkele boeren uit Brouwhuis. De invloed die meester Van de Mortel had was niet in de laatste plaats te danken aan zijn organisatievermogen. Hij was bij zeer veel maatschappelijke activiteiten in Brouwhuis betrokken. Toen de financiën voor de electriciteit geregeld moesten worden fietste Van de Mortel naar de rijkste boer uit Brouwhuis, Driek Swinkels, en liet hem tekenen voor een zo hoog mogelijk bedrag. Vervolgens fietste hij naar de andere boeren en de meesten lieten zich niet kennen en deden ook een duit in het zakje. Mevrouw van de Mortel hielp haar man met de administratie.

- *Examen melkcursus bij M. Rooyakkers in 1953. Staande v.l.n.r. drie leden van de examencommissie, Jos Swinkels, Jan Meulendijks, Jan Santeagoeds, Noud Sauvé, Martien de Groot, Sjef Neervens, Piet Santeagoeds, Chris Meulendijks, dhr. Kuypers van Croy (lid examencommissie), Bert Smits en Gerard Louwers.*

Zittend v.l.n.r. Sjef Kersten, Ciska Mennen, Grarda Rooyakkers, Sien van Bree, Dora Vogels, Noud Martens, Ciska Louwers, Jo Louwers, Gerrit Vogels en Toon Swinkels.

Tot de Tweede Wereldoorlog woonden in Brouwhuis nog steeds nagenoeg uitsluitend kleine boeren. De uitzonderingen waren de winkel van Hampsink, de kruidenier en het woonhuis van Gerrit van Hoof, de timmerman. En natuurlijk café Vogels met kruidenierswaren en een bakkerij, waar Van de Looveren uit Helmond kwam bakken. Achter het pleintje woonde dan nog de Anna en Evert Nooyen, de metselaar. Het patronaat was nog maar kort daarvoor (1931) gebouwd.

Na de oorlog gaat de middenstand zich vestigen in het centrum. In de jaren vijftig telt Brouwhuis naast haar kerk, school, café en patronaat een melkboer, bakker, kruidenier, schilder, smid, timmerman en zelfs een burgerwoning aanwezig.

- Melkboer Harrie van Leuken in huisje met franse kap
Café en Bakker Geert Vogels, nu café Bruheze met bakkerij in laagbouw
bakker Sjaak Vogels.
Kruidenier Hampsink, waar nu de Cirkel is.
Timmerman Gerrit van Hoof, waar nu de Cirkel staat
HoefSMid Frans(ke) 'de Smet' van Neerven, nu Chinees-Indisch restaurant
Pavillon
SCHilder Leo Joppe, waar nu de Cirkel staat?
Café van Tilburg, nu café Vissers
Kastelein Verdonschot, woonde bij G. Vogels
Patronaat, waar nu de Cirkel is
Lagere school, waar tot 1974 de Rabobank was
Burgerwoning van Gieles en Mina van Dinther. Gieles werkte bij de
gemeente Bakel
Voetbalveldje
rijwielhandelaar J. van de Broek, Brouwhuis C 55a
huishoudelijke artikelen
spits wit huisje rechts naast Cirkel

Op 19 september 1945 wordt zelfs een ruitervereniging opgericht. Als deze vereniging drie jaar oud is wordt er een concours hippique georganiseerd.

Een aardige indruk van de middenstand in deze tijd geven ook enkele advertenties uit die periode. Deze komen uit het program-maboekje van voornoemde concours hippique.

Kruidenierswaren
Manufacturen
Galanterieën

★
F. J. Hampsink
Brouwhuis C 56

SCHILDER
BEHANGER
BORSTELWERKEN
SCHOONMAAKARTIKELEN

L. C. C. JOPPE

Brouwhuis C 57a

KOOPT bij ons uw Brood, Beschuit
en Speculaas

★

W. v. Deursen-v. Gerwen

★

Molenstraat 12

HELMOND

't Beste adres. Ook op 't gebied van
Kruidenierswaren ontvangt U het beste

Neemt U maar eens proef

Uw adres voor

Rijwielen
Motoronderdelen
Huish. artikelen
Landbouwartikelen
Tuinbouwartikelen
Oliën en Vetten
Teerproducten

★

J. v. d. BROEK
Brouwhuis C 55a

★

Bezoekt
tijdens het Concours

Café VOGELS

J. M. VOGELS
• BROUWHUIS

Vlotte bediening
Prima dranken

NA alloop
van het
Concours-Hippique

naar

KAREL VAN TILBURG

Clubhuis Rijvereniging „Irene”
Brouwhuis

★

Café-Vergunning

Nette bediening - Prima dranken

Handel en Reparatie in

- Landbouwwerktuigen
- Kachels
- Fornoizen
- Huishoudelijke Artikelen
- Rijwielhandel

F. J. v. NEERVEN-v. GERWEN

Hoefsmid - Brouwhuis

Ezelsveulen

In 1952, toen de school haar 25 jarig jubileum vierde kon de gemeenschap haar schoolmeester in het zonnetje zetten. Het programma bestond uit heilige missen om zeven en om negen uur. Daarna volgde een huldiging in het patronaat met een receptie waar de gehele bevolking van Brouwhuis en velen van buiten het dorp bij aanwezig waren. 's middags voerde de schooljeugd de operette 'Ezelsvel' op en 's avonds werd in de school een feest-avond gehouden.

Een bewaarschool

Op verzoek van enkele ouders begon pastoor Daemen met een actie voor een kleuterschool in Brouwhuis. De financiering moest uit vrijwillige bijdragen komen en een groot probleem zou zijn een geschikte leidster te vinden. Een collecte leverde echter een bedrag van vijfhonderd guldens op waarmee timmerman Gerrit van Hoof van toneelschotten in de kelder van het patronaat een geschikt lo-kaaltje wist te maken. De zusters van Tegelen stuurden een van hun zusters als leidster. Op 1 mei 1944 wordt het schooltje geopend met veertig kleuters.

Het bleek echter een onoverkomelijk probleem om een leidster te houden en eind 1948 moest het schooltje sluiten. In augustus 1954 kon, door de financiële inzet van enkele gezinnen uit Brouwhuis, timmerfabriek Vermeulen uit Mill toch beginnen met de bouw van een noodkleuterschool. Deze werd geopend op 1 oktober 1954. In 1956 werd de kleuteronderwijswet van kracht en werd de financiering door de overheid overgenomen.

Door het stijgende aantal kinderen was de situatie in 1969 niet meer te houden. Brouwhuis was inmiddels geannexeerd door Helmond. Enkele kleuters konden nog tijdelijk in een noodwijkgebouw beheerbergd worden maar een nieuwe ruimte was noodzakelijk. Mede door de inzet van de heer Hermans, rijksinspecteur van het basisonderwijs, vond Brouwhuis een oplossing in het bouwen

► *Noodopvang voor de kleuters (coll. C. Senders)*

van een nieuwe school. Daarin kwamen kleuterschool en lagere school samen in één gebouw achter de kerk. Op 2 september 1972 was het zover. De school kon haar deuren openen. En de oude school ging dicht.

In 1974 is de oude school gesloopt. In het 'Krantje' van 17 mei 1974 staat hierover het volgende, geschreven door pastoor Geboers:⁸ *"De gemeente Helmond, die eigenaar is van de leegstaande oude school te Brouwhuis, laat het gebouw afbreken. Er is voor andere bestemmingen niets te vinden en een leegstaand gebouw vervalst spoedig uit zichzelf of met medewerking van graag stenen gooïende jeugd. Toch zal menigeen het oude gebouw met een zekere weemoed zien verdwijnen. Herinneringen aan vroegere bezieling en vreugde om het tot stand komen van deze school zijn bij ouderen nog zeer levendig. Vele Brouwhuizenaren hebben hier hun eerste onderwijs ontvangen; hebben er leren lezen, schrijven en wat verder het lager onderwijs bood meegenomen voor het leven."*

Anno 1994 is de situatie geheel anders. De Korenaar is niet meer de enige school in Brouwhuis. Met de zeer sterke groei van de Helmondse wijk Brouwhuis zijn nu vier scholen in gebruik. Naast de Korenaar staat een tweede katholieke school, de Vlier, aan de Vlierdense Dijk. Beide scholen werken verregaand samen. Aan de Rijnlaan staat openbare school de Stroom en nabij winkelcentrum Brouwhorst de Montessorischool.

Een eigen kerk

Aan de zo voorspoedig verlopen oprichting van de school, ontleenden de inwoners van Brouwhuis de stimulans om ook een kerk te bouwen. Een aantal mensen hadden daar aanvankelijk wel zeer bescheiden gedachte over. Iemand stelde zelfs voor een afdak tegen de school aan te zetten dat als kerk zou kunnen dienen. Een meerderheid redeneerde anders. Brouwhuis toog met precies dezelfde volharding aan het werk.

In 1926 werd een bouwfonds opgericht. Het actiecomité bestond uit de heren J. van de Boomen, Chr. Meulendijks, H. Swinkels en J. Jacobs. Onder meer in 'Brouwhuis, 50 jaren kerkdorp' staat beschreven hoe zij dit realiseerden.

Het comité nam contact op met deken Rath te Helmond. Deze zag een kerk in Brouwhuis niet zitten omdat de gemeenschap te klein zou zijn. Het voorstel van het comité om Beersdonk en Duizel-donk bij het gebied van Brouwhuis te voegen, viel ook niet in goede aarde. Zij wendden zich toen direct tot de toenmalige bischop van den Bosch, monseigneur Diepen.

Intussen regelde het comité de financiën. Boer Chr. Meulendijks schonk een halve hectare grond en enkele anderen schonken ieder duizend gulden. Zo werd een stichtingskapitaal bijeengebracht van tienduizend gulden.

De bewoners van Brouwhuis hebben toegezegd om jaarlijks een bijdrage te doen in de vorm van:

- een half pond boter per melkgevende koe (met circa 270 koeien levert dit f150,- op);
- een bedrag van f2,- per melkgevende koe (f540,-)
- niet-veehouders boven de twaalf jaar betalen f2,- per persoon;
- kerkegeld is f0,50 per persoon per jaar (f100,-);
- korenomgang 1 vat per jaar per gezin (40 boeren = f60,-);
- niet-boeren betalen een vergelijkbaar bedrag in geld.
- per week drie missen levert minstens f375,- per jaar op.

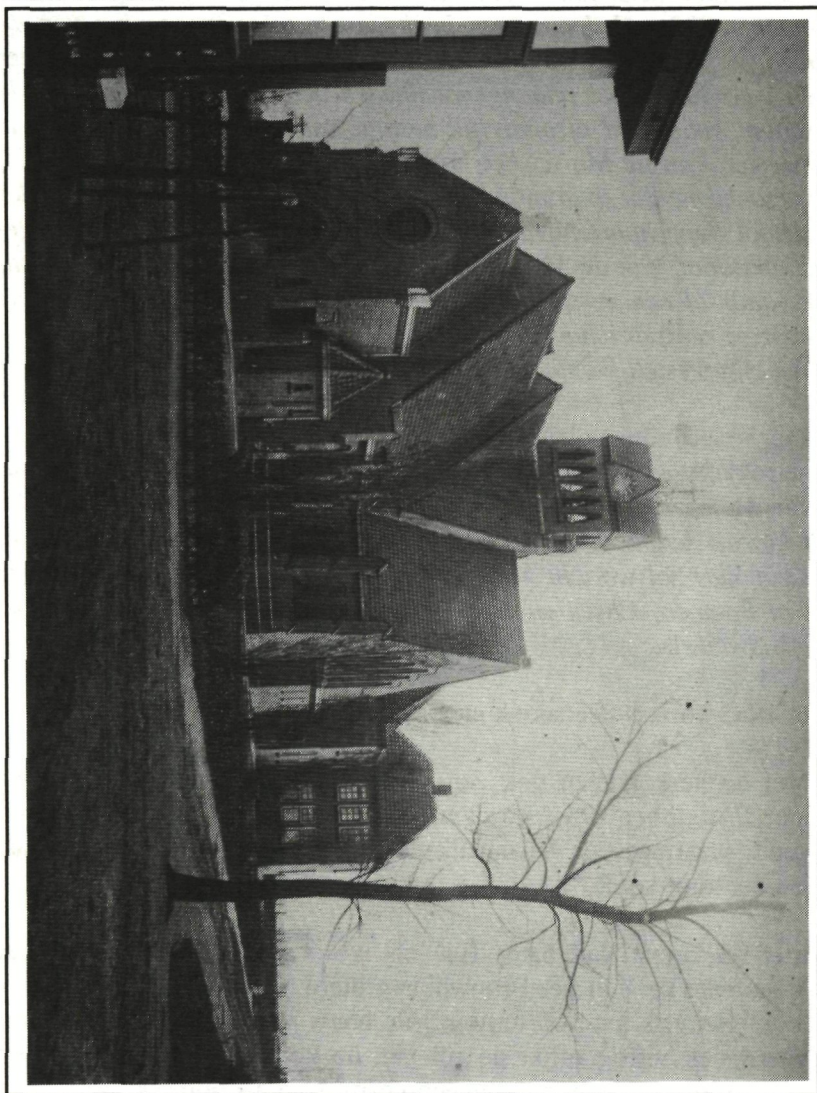
In totaal bracht Brouwhuis zo twintigduizend gulden bijeen. De gemeenten Bakel en deurne verdubbelden samen dit kapitaal. Dit, samen met de plannen van pater W. Govaart, provinciaal overste van de priesters van het heilig hart, om een missiehuis als opleidingsinstituut van jonge mannen tot priester-missionaris te bouwen, geeft voor Brouwhuis het groene licht voor het bouwen van de kerk.

De bepalingen die de bisschop oplegt in een brief van 2 december 1929 zijn als volgt:

1. De kerk wordt een rectorale hulpkerk van de parochie van den H. Willibrordus te Bakel met de naam Maria, Middelaars van Alle Genaden. Dit betekent dat Brouwhuis een rectoraat wordt, dat wil zeggen een niet-zelfstandige parochie die onder een klooster ressorteert;
2. Beersdonk en Rakt behoren niet tot het gebied van het rectoraat Brouwhuis;
3. Pater Hermanus Johannus Heuvels wordt de rector;
4. De zorg voor de tijdelijke en stoffelijke belangen der hulpkerk worden nader geregeld;
5. In de kerk mogen geen huwelijken gesloten worden;
6. Dit besluit treedt in werking op 5 december 1927.

Dankzij de schenking van Chr. Meulendijks van een perceel, gunstig gelegen naast de school en tegenover het café, kan in 1928 de bouw beginnen. Aannemer W. Wijnen en Zn. uit Helmond neemt het werk aan voor f43.253,87. Voor de strenge winter van 1929/29 is de kerk letterlijk onder dak. Zo heeft Brouwhuis een

kerk voor zichzelf geregeld die nog steeds trots haar torentje in de lucht verheft.

► *De kerk kort na haar oplevering. (coll. Verdonschot).*

Dit initiatief verliep wederom niet vlekkeloos. Over de inzegening van Maria Middelaars schreef deken Rath in zijn dagboek: *19 maart 1929 - Hedenmorgen heeft de plechtige inzegening van de nieuwe kerk van het Brouwhuis plaats gehad. De rector pater Heuvels heeft veel onaangenaamheden beleefd met het feit dat de school onder een afzonderlijk bestuur van de boeren staat bij wie meester Van de Mortel het hoge woord voert. Hij [pater Heuvels] verzocht me dat ik in mijn preek zou insinueren dat het bestuur der school thuis hoort bij de pastoor en het kerkbestuur. Maar opgestoot door Van de Mortel wilden de boeren daar niets van horen. Ziedaar al een eerste nadelig gevolg van het bouwen ener school voor er een parochie is.*

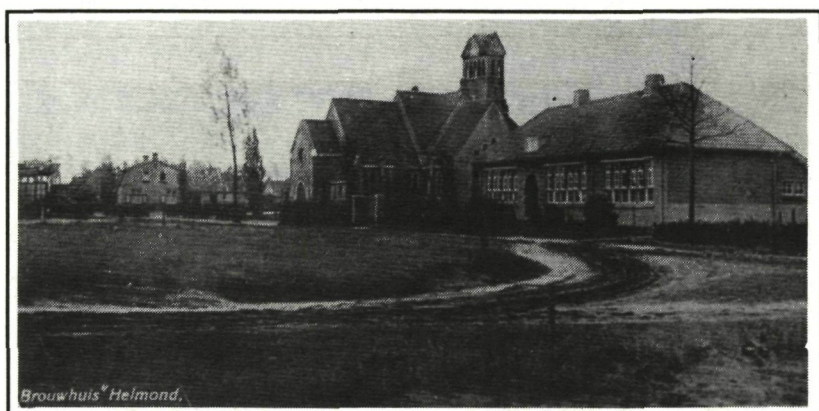
Wij zijn feestelijk onthaald en het feest had een vrolijk verloop.

Het actiecomité wijzigde haar taak maar bleef volop bij de kerk betrokken getuigt het volgende bericht in de Zuid- Willemsvaart van 31 maart 1928: *Brouwhuis - De bediening van kerkmeester der rectorale hulpkerk in het gehucht Brouwhuis (gemeente Bakel, post Helmond) zal worden waargenomen door de heeren Johannes van den Boomen, Christianus Meulendijks, Jacobus Jacobs en Hendricus Swinkels.*

In 1933 komen Beersdonk en Rakt alsnog bij Brouwhuis.

Met de kerk komen ook een aantal activiteiten naar het centrum toe. In oktober 1931 wordt het patronaat, Sint Gerardus, ingezegend, waarmee een belangrijk deel van het verenigingsleven naar het centrum komt.

Met de komst van pater Heuvels wordt ook de invloed van de katholieke kerk in het Brouwhuis groter. Neemt in het begin 'pastoor' Heuvels het voortouw bij de bouw van de kerk, in de jaren veertig en vijftig blijkt de rol van de kerk met pastoor Geboers zeer groot, zowel in het gemeenschapsleven als politiek.

► (coll. C. Senders).

Op vrijersvoeten

Zoals overal waren ook de Brouwise boeren op zoek naar een goede vrouw. Iets wat zeker voor een boer niet altijd even gemakkelijk was. De eisen waaraan zij moest voldoen waren kennis van het werk op de boerderij en in het huishouden. Bovendien waren de gezinnen groot. In aanmerking kwamen de dochters van boeren en (burger) dienstbodes die bij de boeren kwamen te werken. Het was gebruik dat de jonge mannen zodra het zich rond sprak dat een nieuwe meid zich bij een boer gevestigd had, daar een kijkje gingen nemen. Zo zijn in Brouwhuis veel gezinnen gesticht. Bijvoorbeeld boer De Groot kwam op deze wijze aan zijn vrouw.

De buurtschappen bleven vrij hecht tot in de jaren vijftig. De ontspanning van het mansvolk waren de bierhuizen, de verenigingen die waren ontstaan en voor sommigen een jaarlijkse kermis, hetzij in Vlierden, hetzij in Helmond. Uit krantenartikelen rond het einde van de negentiende eeuw blijkt dat toen al enkele gezelschappen actief waren. Het al vaker genoemde Nieuws van de Week uit Vlierden van 29 mei 1889 maakt al melding van kruisboogschuttersgezelschap Buitenlust op Brouwhuis te Bakel. Het Nieuws van de week van 13 juli 1898 meldt de oprichting van

► *Processie bij Maria Middelaars (coll. C. Senders).*

een tweede gezelschap: *Alhier werd op 27 juni j.l. een kruisboogschutterij gezelschap opgericht bij den heer Corn. Rooyakkers op Brouwhuis. Reeds zijn vele leden tot dit gezelschap toegetreden. Het bestuur bestaat uit de heeren: W. Kanters president; J. Linders commissaris; G. maas penningmeester en G. van Bree secretaris. Wij wenschen het gezelschap veel succes toe.*

Nu gebruikte de mensen niet alleen kruisbogen om zich te vermaaken. Ze waren van alle markten thuis, vooral in de buurt van Beersdonk:⁹ *Heden werd door den Heer Rechter Commissaris in strafzaken te Roermond geïnstrueerd het alhier voorgevallene in den avond van de 20e oktober j.l. in de buurt van Beersdonk. het is namelijk in deze streken gebruik wanneer zich een paar in den echt gaat begeven op den dag daarvan ten raadhuize aanteekening geschiedt, vuurwapenene af te schieten ter eere van bruid en bruidgom. Plotseling ging den revolver van M. S. af waardoor H. V. in het linkerbeen werd getroffen. en wel zoodanig dat geneeskundige hulp moest worden ingeroepen. De kogel kon tot dusverre nog niet uit het lichaamsdeel verwijderd worden.*

Het was bepaald niet allemaal rozegeur en maneschijn in Brouwhuis. Het Nieuws van de week van zaterdag 28 mei 1904 meldt: *In de nacht van dinsdag op woensdag werden ten nadeele van eenen landbouwer nl. M.B. op het gehucht Brouwhuijs een 12 tal kippen ontvreemd. Naar men zegt is bij de rijkspolitie alhier een klacht ingediend.*

En de Zuid Willmsvaart van 18 september 1901 schrijft onder de kop 'Op het kantongerecht': *H. v. D. wonende op Brouwhuis was op zondag 25 augustus met een geladen geweer geweest op de hees, op een stuk weiland van Franssen. 't Ergste van 't geval was, dat de jachtopziener Ivens zich daar kort in de buurt bevond.*

Op 12 oktober bericht die zelfde krant: *Brouwhuis (Bakel) - Zondagavond, tegen half tien kwam er een driet al personen aan de woning van G.P alhier. De luidjes verzochten om binnengelaten te worden, maar dit werd geweigerd. Toen begonnen zij voor goed herrie te maken en gooiden zo en passant vijf ruiten stuk. De*

daders zijn bekend. Proces verbaal is opgemaakt. Waarschijnlijk betreft het hier G. Peeters die op de weg naar Vlierden aan de Vlierdense Dijk woonde waar heden ten dage huisje 'Weltevree' staat.

Als besluit van dit hoofdstuk nog wat roddel en achterklap uit vroeger tijd. Om te beginnen het Nieuws van de Week 28 juni 1905: Wij hebben kermis gevierd in vreugde en plezier. In ons dorp zelf is alles ordelijk en fatsoenlijk toegegaan en niet de geringste wanklank werd gehoord. Wat ook mede is toe te schrijven aan de ijver waarmede de politie haar taak heeft vervuld. Om 10 uur was het politieuur en waren alle herbergen gesloten. Een uitzondering moet gemaakt worden voor het Vlierdensche Brouwhuis. Daar is geen politie te zien geweest. En daar nu hier zoals overal elders, wanneer de kat van honk is, de muizen op tafel dansen is er op brouwhuis aardig gepooid. Er is gedronken en geklonken tot laat in de nacht. En daar Bacchus ook zijn vrouwelijke bedienden aan zijn verering druk zag deelnemen, zijn er schandelijke tooneelen voorgevallen die wij hier niet verder kunnen omschrijven. De dames waren zo dronken als duizend man en zwabberden langs de straat en maakten kabaal van belang. Dit ter waarschuwing van de politie.

Nieuws van de Week 5 juli 1905

Men schrijft ons uit Vlierden (dorp); Ik lees in het nieuws van de week dat in het dorp Vlierden de meisjes tot laat in de nacht langs de straat slenteren. Daar kom ik evenwel tegenop.

Wie zo iets in de krant durft te schrijven is een lafaard, die meer schrijft dan waar is. Wat ik van brouwhuis verneem is dat daar de meiden 's nachts de koeien moesten gaan verzorgen, dat ze ze niet zagen staan zoo diep hadden ze in het glaasje gekeken. Zelfs zoo diep dat ze van plan waren de hulp van Weleerw. eer Pastoor in te roepen, dat ze onderweg den zoogenaamden Dirk sloegen, zoals hier te lande zoiets genoemd wordt als ze dronken zijn en de overmaat van de kastelein moeten nameten.

Het antwoord kwam in het Nieuws van de Week van 12 juli 1905: *Uit Vlierden (dorp) schrijft men ons weer een brief over het gedrag der bewoners van brouwhuis bij gelegenheid der kermis. Nu elk der partijen tweemaal het woord heeft gehad en men el-kanders beweren leugens blijft noemen, meenen wij goed te doen deze zaak te beeindigen met het bekende spreekwoord Waar er twee kijven, hebben er twee schuld.*

Eerste vliegtuig

Op 8 september 1913 kreeg Brouwhuis een eerste confrontatie met de moderne tijd:¹⁰ *Gisterenmorgen circa 10 minuten voor 8 uur werd veler aandacht zoowel binnen als buitenshuis gaande gemaakt door hevig motorgesnor, dat maar steeds aanhield. Waar bleef toch die auto, waar kwam die stoomfiets. Toen men op vasten bodem niets gewaar werd, richtte men 't oog naar boven en ziet, in statige vlucht, op slechts geringe hoogte, stevende de eerste vliegmaschine over Deurne. Zij vloog van Oostelijke naar Westelijke richting. Boven den Vlierdenschen Dijk nam zij plotse-ling eene wending naar Vlierden en ging enorm omhoog. Eerst kon men de twee inzittenden duidelijk onderscheiden. Zoo'n heer-lijk tochtje bij zulken prachtige Septemberochtend, 't was heusch om te watertanden.*

Hoewel Brouwhuis nog geen verharde wegen had bevonden zich onder de boeren al wel enkele wielrenners:¹¹ *Begunstigd door prachtig zomerweer had Zondag onder zeer groote belangstelling de wielervedstrijd van 'Deurnese doortrappers' plaats. Volop in de prijzen viel Rooijakkers van 'De Heidebloem', Vlier-den.*

Na de komst van een parochiehuis en andere voorzieningen, kon het verenigingsleven groeien. Op 11 september 1937 schrijft de Zuidwillemsvaart: *Brouwhuis - De Brouwhuische toneelvereeni-ging heeft tot studie object gekozen 'De gouden clown', toneelspel in vier bedrijven door Will. v.d. Berg en Jan Grosveld. Van deze*

energieke club kunnen we verwachten, dat ze ons in de wintermaanden enkele avonden van eenvoudig genot zullen schenken. Steeds wist 't toneel van Brouwhuis bezoekers te trekken, ook van buiten de parochie. Wij wenschen de spelers en hun leider een goed succes.

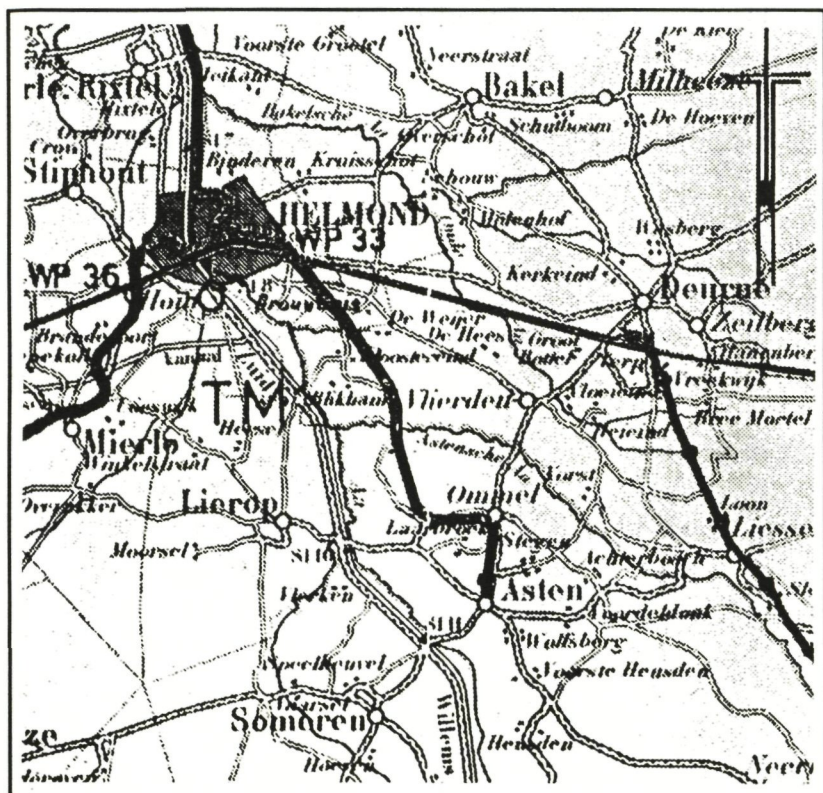
Later ontstonden andere toneelvereniging. Zo is Gaudeamus opgericht op 1 november 1954 in het patronaat, met de heer H. van Dijk als eerste voorzitter en met P. Feyen uit Asten als regisseur.

Zo leefden de Brouwhuisse mensen in alle rust en harmonie met het land dat hen toebehoorde en dierbaar moet zijn geweest. De laatste jaren veranderde dat snel. Bouwondernemingen, makelaarskantoren en banken domineerden in de jaren tachtig en negentig Brouwhuis. Het is een periode van zeer sterke uitbreiding. Het grondgebied van Brouwhuis is voor de gemeente Helmond een uitstekende lokatie om duizenden huizen te bouwen en ruimte voor industrie te maken. Van een dorp veranderde Brouwhuis in een stadswijk.

Noten

1. Noot vervallen.
2. De oogst van hooi in de herfst; een extra maand.
3. Helmondse Courant van zaterdag 10 mei 1952.
4. In het boekje *Brouwhuis, 50 jaren kerkdorp*.
5. Uit de Helmondse Courant van zaterdag 10 mei 1952.
6. Deze lijsten zijn ons ter beschikking gesteld door mevrouw Van de Mortel, weduwe van de schoolmeester.
7. Helmondse Courant 10 mei 1952.

8. 1974, 7e jaargang nr. 20.
9. Nieuws van de Week 3-11-1893.
10. Nieuwsblad van Helmond 9-9-1913.
11. Zuidwillemsvaart 31-7-1912.

- Op deze kaart zijn met de dikke lijnen de loop van de tramwegen en de spoorlijn aangegeven.

STABILISERING EN OPBOUW NA ANNEXATIE EN ROERIG BEGIN

Door Jeroen van der Heijden

Op donderdagmiddag 12 januari 1967 om kwart over twee maakte de voorzitter van de Tweede Kamer mr F.J. van Thiel met een routinematige hamerklap een einde aan een bijna vijftigjarige annexatie-thriller.¹ Het wetsvoorstel dat een einde betekende voor de zelfstandige gemeente Stiphout, dat Mierlo, Bakel en Aarle-Rixtel aanzienlijk verkleinde en dat Helmond zijn zo zeer begeerde gebiedsuitbreiding bracht, werd parlementair vrij snel afgehandeld. *'Een groter Helmond was van regionaal belang'*, aldus minister Verdam.

Dat de tegenstand van de getroffen gemeenten over het algemeen groot was geweest was vanzelfsprekend. Maar veel twijfel aan de noodzakelijkheid van de gebiedsuitbreiding bestond niet meer. Die twijfel was er in de voorgaande veertig jaren - en niet altijd ten onrechte - wel geweest. De annexatiedrang van Helmond was verantwoordelijk geweest voor heel wat vurige politieke discussies op regionaal en provinciaal vlak. De eerste akte van dit politieke toneelspel werd ingeleid door Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant in 1919...

In november 1919 deden Gedeputeerde Staten namelijk aan de gemeenten een kennisgeving toekomen dat de tijd rijp was voor een vergaande bestuurlijke reorganisatie. Vooral aan gemeenten die minder dan drieduizend inwoners hadden gaven zij zeer ernstig in overweging de mogelijkheid te bestuderen om met andere gemeenten samen te gaan. Immers, doordat de gemeenten zo klein waren hadden ze ook zeer weinig inkomsten. En volgens de Gedeputeerde Staten was het beter dat de kleine armlastige gemeenten in grotere eenheden op zouden gaan. Dat zou de verheffing van het Brabantse platteland door een snellere economische groei stimuleren.

Het gemeentebestuur van Helmond zag hierin een gereede kans de eigen situatie aanzienlijk te verbeteren. Al in de eerste maanden van 1920 kwam de commissie van publieke werken met een plan, zogenaamd als een reactie op de kennisgeving van de Gedeputeerde Staten. Op zijn zachtst gezegd was dit voorstel zeer vergaand. De Aarle-Rixtelse villawijk Overbrug, een deel van de gemeente Bakel, het kerkdorp Brouwhuis en een groot gedeelte van Mierlo zouden bij Helmond getrokken moeten worden.

Mierlo bleek niet bij voorbaat tegen een eventuele opname in Helmond, terwijl ook Stiphout zich als 'kandidaat' aandiende. Gedeputeerde Staten lieten augustus 1920 dan ook weten dat ze een ontwerp-voorstel zouden maken, waarbij Mierlo en Stiphout bij Helmond zouden worden gevoegd. Over Overbrug, Bakel en Brouwhuis werd toen al niet meer gesproken door de provinciale bestuurders. Maar Helmond zag zeer wel in dat met toevoeging van de arme dorpen Mierlo en Stiphout van verbetering van de eigen situatie geen sprake meer was.

Op 8 februari 1921 sprak Helmond zich dan ook keihard uit tegen het voorstel van de Gedeputeerde Staten. Waarop die te kennen gaven dat Helmond in gesprekken met de omringende gemeenten haar verlangens dan zelf maar moest zien te verwezenlijken. Maar de randgemeenten bedankten, op Mierlo en Stiphout na, voor de eer in Helmond de Helmondse verlangens te komen bespreken. Waarop Gedeputeerde Staten de zaak voorlopig de zaak lieten.

In juli 1922 kwamen GS met een enigszins aangepast voorstel. Daarin werd Mierlo gesplitst; alleen het dorp 't Hout zou bij Helmond worden gevoegd. Maar Helmond toonde nu de 'ware bedoelingen': als de villawijk Overbrug niet aan Helmond kon worden toegewezen, dan had ze liever helemaal niets. Zeker geen dorpen zonder kapitaalkrachtige inwoners. Het starre standpunt van de Helmondse politiek had tot gevolg dat GS toegaven. In augustus 1923 stelden deze voor om Overbrug, Stiphout (op Croy na) en geheel Mierlo bij Helmond in te lijven. De Helmonders schenen hun zin te krijgen.

Situatie gewijzigd

Maar intussen was de situatie aanzienlijk veranderd. De Mierlose gemeenteraad, na verkiezingen grondig in samenstelling gewijzigd, verklaarde zich tot tegenstander van welke annexatie dan ook. Aarle-Rixtel, al voortdurend fervent opposerend tegen een grenswijziging, had de steun gekregen van een aantal zeer kapitaalkrachtige fabrikanten. En die schop je als provinciaal bestuur niet graag tegen de schenen! De zaak leek derhalve de doofpot in geduwd te worden.

Maar zo gemakkelijk kwam het provinciale bestuur er niet af! In Mierlo-Hout hadden een aantal bewoners intussen een pro-annexatie-comité opgericht. Dat slaagde erin een dermate grote druk op de GS uit te oefenen dat die eind 1924 voorstelden 't Hout dan toch maar bij Helmond te voegen en Mierlo dorp bij Geldrop. Helmond was niet enthousiast en Mierlo stond van verontwaardiging compleet op de kop.

Het raadslid De Veer uit Mierlo-Hout, een voorstander van de annexatie, werd in Mierlo het vuur na aan de schenen gelegd. Maar hij bleef standvastig. Aangezien de gemeente Mierlo geen aanstalten maakte wegen in 't Hout te onderhouden, riolering aan te leggen of voor gas- en watervoorziening te zorgen, achtte hij annexatie noodzakelijk.

En bovendien: *"Ik hoef niet te bukken onder den knoet van het oude conservatisme dat grenst aan het vervloekte liberalisme."*

Wat dit laatste met de zaak der annexatie te maken had is onduidelijk, net als de vraag of De Veer zelf wel begreep wat hij in dat prachtige aforisme samenvatte.

► *Topografische kaart uit ongeveer 1900.*

Tweede voor-ontwerp van wet

Gedeputeerde Staten zetten nu echter door. In april 1925 kwamen ze met een voor-ontwerp van wet, waarin Mierlo-Hout aan Helmond werd toegewezen. Maar van Overbrug was geen sprake meer. En aangezien het Helmond alleen om Overbrug begonnen was, vond het voor-ontwerp in de ogen van de Helmondse bestuurders geen genade. Ook niet toen de GS besloten dat ook Stiphout - na sterke aandrang van het dorp zelf - aan Helmond zou worden toegevoegd. Men wilde zich in Helmond best 'ontfermen' over de zwakkere medebroeders Mierlo-Hout en Stiphout. Maar nooit, nee nóóit, zonder Overbrug!

De halsstarrigheid van Helmond mondde uit in een tweede voor-ontwerp van wet in de lente van 1929. Daarin kwam behalve Mierlo-Hout en een deel van Stiphout ook Overbrug bij Helmond. Helmonds haan kraaide eindelijk victorie. Althans, zo leek het. Want Mierlo en Aarle-Rixtel waren niet bereid om zich zonder slag of stoot bij dit wetsontwerp neer te leggen. En hun demonstraties hadden zoveel succes dat Den Haag de provincie liet weten het annexatieplan niet uit te voeren. Waarop het doek viel voor deze tienjarige eerste akte van het annexatietoneel.

Vuur opgerakeld

Pas in 1938 werd het vuur weer opgerakeld. Het doek ging op voor een - noodgedwongen kort - intermezzo. Burgemeester Moons verzekerde GS dat Helmond *"(voor) het verkrijgen van meerdere ontwikkelingsmogelijkheden (...) in steeds toenemende mate (stuitte) op bezwaren welke zonder gebiedsuitbreiding niet op te lossen (waren)."* Moons voegde bij deze mededeling meteen het Helmondse verlanglijstje met daarop - natuurlijk - de Overbrug, nu zogenaamd nodig voor industriële uitbreiding. Verder wilde Helmond Mierlo-Hout tot aan het Eindhovens Kanaal, een groot deel van Bakel, Brouwhuis en een klein stuk van Someren. Opvallend is - opnieuw eigenlijk - het ontbreken van Stiphout. Een half jaar later bleken GS hiermee grotendeels akkoord te gaan. Echter,

Overbrug werd niet aan Helmond toegewezen. In ruil daarvoor zou Helmond Stiphout krijgen. Om de lieve vrede ging Helmond hiermee akkoord, zij het morrend.

In Mierlo ontstonden echter opnieuw emotionele taferelen in de raadsvergadering. Raadslid Van Wijk zag blijkbaar door de bomen het bos niet meer: *"In deze tijd, nu de gehele wereld in spanning leeft en algemeen gevreesd wordt voor een wereldoorlog met al zijn ellende en dit juist en alleen ten gevolge van annexatie."* Om Helmond ook dat nog in de schoenen te schuiven...

De Mierlose raad bleek toch in meerderheid bereid het plan te accepteren, net als Stiphout, al was de bereidheid hier wel stukken minder geworden. Het zag er dus goed uit deze keer! Maar in Den Haag werd nog flink gesleuteld aan het plan. En wel op zodanige wijze dat het voor Helmond niet meer acceptabel was. Men schreef toen al 1942, want de bureaucratische molen maalt langzaam. De politieke situatie was stukken minder aangenaam geworden.

Toen de Nederlandse Landstand zich met de zaak ging bemoeien was voor Moons de zaak afgelopen. Hij weigerde met een NSB-functionaris samen te werken, waarop de ambtenaren in Den Haag de plannen in de prullenmand deponeerden. Twee maanden na zijn weigering - in juni 1943 - werd burgemeester Moons de laan uitgestuurd. De tweede akte was voorbij.

Vliegveld Helmond

Omdat het aantal vliegbasis voor de geallieerde troepen niet voldoende was, werden in het bevrijde deel van ons land vanaf september 1944 een aantal nieuwe vliegvelden aangelegd. Een daarvan was gelegen bij de huidige wijk Rijpelberg op een stuk grond dat toen nog behoorde tot de gemeente Bakel en Milheeze. Het vorderen van de benodigde 350 hectare grond verliep niet geheel vlekkeloos. In een aantal gevallen begonnen de geallieerden met de aanleg zonder dat de eigenaren van de plannen wisten. In een aantal gevallen kregen de eigenaars amper de tijd om het vee uit de wei te halen.

Tot 11 april 1945 was de vliegbasis Helmond in gebruik. In november van dat jaar werden de gronden officieel in bezit genomen door de technische dienst vliegvelden van het militair gezag.² Het vliegveld werd ten dele ontmanteld en alleen nog maar gebruikt voor de opslag van militair- en spoorwegmateriaal. De gemeente Bakel en Milheeze was van al deze activiteit niet op de hoogte gesteld. Later is het terrein en het beheer daarvan overgedragen aan de dienst landbouw herstel die de gronden aan de gemeente Helmond overdroeg ter verpachting aan de oorspronkelijke eigenaren. Dat gebeurde pas in 1947!

De burgemeester van Helmond had echter geheel andere plannen met het vliegveld naar bleek uit een brief van 5 juli 1945 aan het ministerie van verkeer en energie. In deze brief bepleitte hij het veld aan te houden voor de burgerluchtvaart. Dit met het oog op Helmonds industriële plannen. Zijn collega van Bakel en Milheeze was hiervan niet op de hoogte. Maar door de afwijzing van het Helmondse verzoek werd een eventueel conflict tussen beiden gemeenten bij voorbaat in de kiem gesmoord.

Aarle-Rixtel opheffen

Spoedig na het einde van de oorlog worden de annexatie-plannen weer opgepakt. GS kregen reeds in februari 1946 van de minister van binnenlandse zaken de opdracht de hele zaak opnieuw in studie te nemen. Het is niet verwonderlijk, dat Helmond onmiddellijk 'het plan 1939-1940' uitgevoerd wilde zien. Dat was immers uiterst gunstig voor Helmond uitgevallen. Maar de minister vond dat de situatie intussen dermate veranderd was dat een nieuw onderzoek noodzakelijk was.

In 1947 stuurde Helmond het verlanglijstje naar Den Bosch met de aantekening dat uitbreiding in de richting van Aarle-Rixtel onontkoombaar was. De Helmondse plannenmakers stelden derhalve voor die gemeente maar op te heffen. Hadden ze daar maar niet zo vervelend moeten doen in het verleden... En dat zou ook het grote probleem van Helmond - *'het schrijnend gebrek aan levensruimte'*

(volkomen juist, maar waar doet dat ook al weer onprettig aan denken?) - grotendeels oplossen.

Na een aantal gesprekken tussen de commissaris van de koningin De Quay en alle betrokken burgemeesters kwam in december 1947 weer een nieuw plan op tafel. Helmond zou verrijkt worden met Stiphout, 't Hout, Brouwhuis, Overbrug en het westelijk deel van Bakel. Mierlo-dorp zou onderdeel moeten worden van de gemeente Geldrop. Dit voorstel bracht het in 1949 tot voor-ontwerp van wet, al had een Helmondse commissie ad hoc (met onder andere F.J. van Thiel als lid) vraagtekens gezet bij de onbewijsbare argumenten van Helmond om de noodzakelijkheid van de annexatie aan te tonen. Ook de randgemeenten was dat opgevallen en zij huurden gezamenlijk een deskundige in om het verweer tegen het voor-ontwerp te voeren. Waardoor dr. mr. Van Haren op het toneel verscheen.

Rebels

Deze Van Haren voerde in september 1949 namens de randgemeenten het woord in een openbare vergadering van GS. Hij wees zeer nadrukkelijk op de onduidelijkheid van de voorlichting en de inconsequenties in het plan. Zijn zeer gedegen betoog leidde er in ieder geval toe dat Mierlo-dorp als een aparte gemeente mocht blijven bestaan. GS wilden echter, alvorens tot grenswijziging over te gaan, een ontwikkelingsplan opstellen voor Helmond. Gedeputeerde Staten nodigden het gemeentebestuur uit een afgevaardigde aan te wijzen om in de betreffende commissie zitting te nemen. Ir. Froger werd namens Helmond commissielid.

Pas in 1953 was dit plan gereed en kon het worden opgestuurd naar het ministerie. Maar dat betekende niet dat daar onmiddellijk over beslist zou worden. In tegendeel zelfs, ondanks dat minister Beel beloofde in 1954 eens een kijkje te komen nemen.

Intussen had de gemeente Mierlo een rapport bij het ministerie ingediend om af te zien van de grenswijziging. Toen Beel inderdaad kwam kijken trachtte burgemeester Krol met cijfers aan te

tonen hoe slecht Mierlo er voor zou komen te staan. Vervolgens werd Beel geconfronteerd met de wensen van Stiphout. En daarna kwamen de zaken weer geheel anders te liggen. Want Beel verloor zijn hart aan Stiphout en dat had tot gevolg dat in het nieuwe wetsontwerp van 1956 Stiphout onafhankelijk bleef. En na dat ontwerp gebeurde er niets meer.

Pas in 1958 werd opgemerkt dat de situatie enigszins was veranderd - in welk opzicht bleef onduidelijk - en dat maar weer eens een nieuwe studie moest worden gemaakt. De overheid gaat immers zeer zorgvuldig te werk. Zij studeert heel wat af. Maar Frans den Ouden wist het wel raak te zeggen. De gang van zaken was *'om er rebels van te worden.'*

De wetenschap te hulp

Intussen had het gemeentebestuur van Helmond, onder leiding nu van de nieuwe burgemeester Sweens, begrepen dat slechts een wetenschappelijke motivering een grenswijziging tot stand zou kunnen brengen. Op basis van enkele wetenschappelijke rapporten werd een memorie opgesteld dat werd gekoppeld aan een structuurplan. Alleen GS kregen inzage in het plan. Iets dat de randgemeenten bracht tot bijtend sarcasme en fel verzet. Het is ook niet te ontkennen dat de wijze van handelen van Helmondse gemeentebestuur verre van elegant was.

Mede op basis van dit plan werd in september 1961 een nieuw voorstel tot grenswijziging ingediend door de provinciale bestuurders. Helmond kreeg Stiphout, met uitzondering van Croy, Mierlo-Hout tot en met het Eindhovens kanaal, Overbrug, het westelijk deel van Bakel, Brouwhuis en stukken van Deurne en Someren.

Brouwhuis

Op 10 maart 1962 bespraken de bewoners van Brouwhuis in het parochiehuis het annexatieplan. Voor- en tegenstanders waren aanwezig. Pastoor Geboers, duidelijk een van de voorstander van het plan, legt aan zijn gemeente de voor en tegens uit:

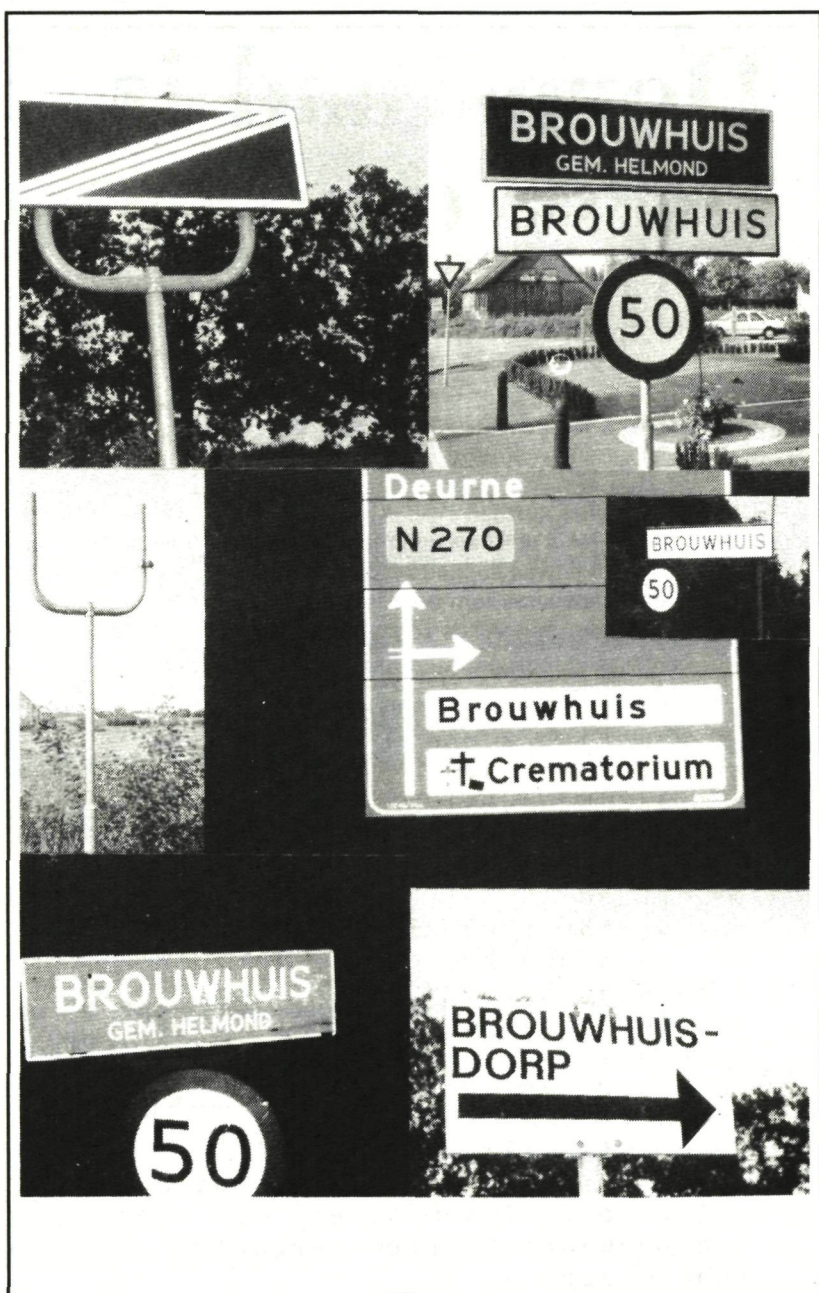
► De eenheid van het kerkdorp zou door de grenswijziging in het gedrang komen omdat enkele op Bakels gebied liggende woningen en boerderijen bij Helmond zouden komen. Maar was het niet altijd al zo geweest dat Brouwehuissenaren kwamen uit verschillende gemeenten?. De wijziging nu zou echter een splitsing van het kerkdorp in houden en daar was een ieder op tegen.

► In de toelichting van GS stond dat Brouwhuis 'in zijn geheel' beter bij Deurne gevoegd zou kunnen worden maar volgens het plan werd een groot deel van Brouwhuis toch aan Helmond toebedacht.

► Verder hanteerde GS het argument dat het agrarische karakter van Brouwhuis onder Deurnes bestuur beter gehandhaafd zou kunnen blijven. In dit verband merkte Geboers op dat van de 158 gezinnen die Brouwhuis rijk was er slechts 54 in de agrarische sector werkzaam waren. Waarbij dan nog van deze gezinnen diverse kinderen of gezinshoofden in de Helmondse industrie werkten. Bovendien waren gedurende de negen jaar dat hij in Brouwhuis werkzaam was 54 woningen gebouwd.

► Brouwhuis werd in het voorstel van GS aangemerkt als buurtschap, waarbij uit het oog verloren werd dat het een werkelijke gemeenschap was met eigen school, kerk en verenigingsleven. Het voorstel van GS zei weliswaar dat Brouwhuis bestuurlijk beter bij Deurne kon horen maar van geen enkel omliggend dorp of stad was Brouwhuis meer afgesneden als van Deurne. De afstand tot deze gemeente was bijna tweemaal zo groot als naar Helmond en bovendien vormden de staatsbossen een natuurlijke afscheiding.

► Voor werkgelegenheid was Brouwhuis aangewezen op Helmond. Bovendien was de jeugd voor voortgezet onderwijs voor 76 procent op Helmond georiënteerd.

Dorpsraad is boos over verwijdering naamborden

(Van een onzer verslaggevers)

HELMOND - De Dorpsraad Brouwhuis is flink verbolgen over de vervanging van de borden „Brouwhuis” aan de rand van de dorpskom door borden met de aanduiding „Helmond”. Het steekt de Dorpsraad vooral dat er geen overleg is geweest, hoewel de gemeente wel was benaderd met voorstellen. De Dorpsraad schrijft een en ander in een brief aan burgemeesters en wethouders. Onbekenden hebben intussen de omstreden borden vernield of verwijderd.

De borden Brouwhuis-gem Helmond zijn verdwenen.

Bestaat Brouwhuis niet meer?

Er is ons al veel afgenomen en nu weer onze naam. De Dorpsraad stuurt een brief aan B & W over de onbegrijpelijke situatie dat zonder enig overleg de borden zo maar zijn weggehaald.

Een indeling in wijk 4 is niet aanvaardbaar. De inwoners van Brouwhuis zijn

des duivels, en het blijkt nogmaals dat verbeteringen alleen nog maar via bezwaarschriften geregeld kunnen worden.

► De huismoeders waren toch ook voornamelijk op de Helmondse middenstand aangewezen. Terwijl men ook bij het organiseren van wedstrijden steeds bij deze groepering uit Helmond terecht komt.

Pastoor Geboers stelde voor er heel duidelijk op aan te dringen dat Brouwhuis in haar geheel bij één gemeente zou worden ingelijfd. En dat Helmond daartoe de aangewezen gemeente was. Overigens meende Geboers dat bij inlijving bij Helmond het agrarisch karakter zeer goed gehandhaafd zou kunnen worden.

Tot besluit van zijn toespraak zei pastoor Geboers dat hier wellicht een historische kans geboden werd om tot de zo lang gewenste eenheid te komen. Ook de heer A. Raaymakers, oud-gemeenteraadslid van Deurne, kreeg het woord. Hij was er van overtuigd dat het in het belang van de parochiegemeenschap beter was als Brouwhuis nu als eenheid bij Helmond zou komen.

Tijdens de bespreking van het plan merkte de heer J. van Veghel op dat wel geschermd werd met het woord agrarisch maar dat van de thans in Brouwhuis wonende boerengezinnen er in de nabije toekomst onherroepelijk een aantal zou afvallen door overgang naar de industrie.

Tot slot van de vergadering werd de circa honderd aanwezigen de vraag voorgelegd wat zij nu wensten. Unaniem bleek men de mening toegedaan dat Brouwhuis in haar geheel bij Helmond diende te komen. Het actiecomité werd mandaat verleend om in die geest een request naar GS te zenden.

De hamer valt

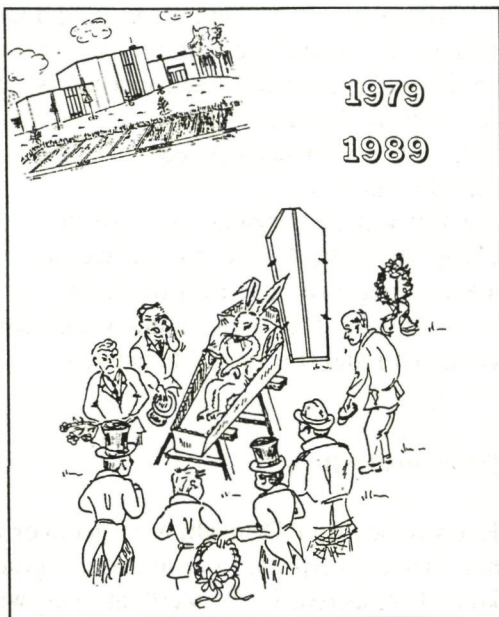
Het verzoek van Brouwhuis is gehonoreerd. In maart 1963 werd het voor-ontwerp naar het ministerie gestuurd. Pas in januari 1966 kon staatssecretaris Westerhout een wetsvoorstel dienaangaande indienen bij de Tweede Kamer. Het duurde toen nog ongeveer een jaar voordat mr. F.J. van Thiel tot opluchting van het Helmondse gemeentebestuur de hamer kon laten vallen na de acceptatie van de 'annexatiewet' door de Kamer. De Eerste Kamer volgde in sep-

tember. Op 1 januari 1968 werden de toen voor annexatie bestemde gebieden formeel aan Helmond toegevoegd.

Natuurlijk heeft men naderhand wel eens spijt gehad van deze beslissing. Niet iedereen was meteen gewend aan de nieuwe situatie. Zo mooi als het werd voor gespiegeld kon het nooit worden. Plannen en financiën om Brouwhuis te vergroten waren nog niet voorhanden. Dit heeft de eerste tien jaar geleid tot nogal wat wrevel tussen inwoners van Brouwhuis en de Helmondse gemeenteraad. Tevens werd de fout begaan met kant en klare plannen te komen voor de uitbouw van de wijken zonder daarbij de oorspronkelijke bewoners te betrekken. De nieuwe jas leek in het begin niet te passen en leidde tot het vertrek van een aantal oorspronkelijke inwoners van Brouwhuis. Of daar ook economische factoren een rol bij speelden is niet bekend.

Maar Brouwhuis heeft zich vanaf het begin van de twintigste eeuw geprofileerd als een hechte gemeenschap die wist wat zij wilde en zich dat ook realiseerde. Denk aan de boterfabriek, boerenbond, school, kerk, gemeenschapshuis. Een deel hiervan werd gerealiseerd terwijl elders in het land de malaise al toesloeg. Een

DORPSRAAD BROUWHUIS

1979

1989

10 JAAR DORPSRAAD

dorp dat zoveel ruggegraat heeft zou zich bij annexatie door een 'grote' stad niet laten opslokken en het eigen karakter behouden.

De dorpsraad

In oktober 1978 wordt de dorpsraad Brouwhuis opgericht. Dit wordt als nieuw middel gezien om de gemeenteraad van Helmond duidelijk te maken dat de inwoners van Brouwhuis graag over plannen die hun gebied betreffen willen meedenken, praten en vooral gehoord worden. Het zag er naar uit dat het belang van de gemeenschap Brouwhuis (verenigingsleven, milieu, landschap, dorpsfeer) geheel of voor een groot deel geofferd moest worden voor de stedelijke uitbreiding van Helmond. Het doel van de dorpsraad was het bevorderen van de leefbaarheid van heel Brouwhuis en het welzijn van de bewoners in het algemeen. De gemeente zag de dorpsraad als een wijsneus die zich met de overheid wilde bemoeien. Er bestond wederzijds weinig vertrouwen om gezamenlijk iets tot stand te brengen. Door het uitdragen van een duidelijke eigen mening in woord, geschrift en daad heeft de dorpsraad een gezicht gekregen.

Groeistad

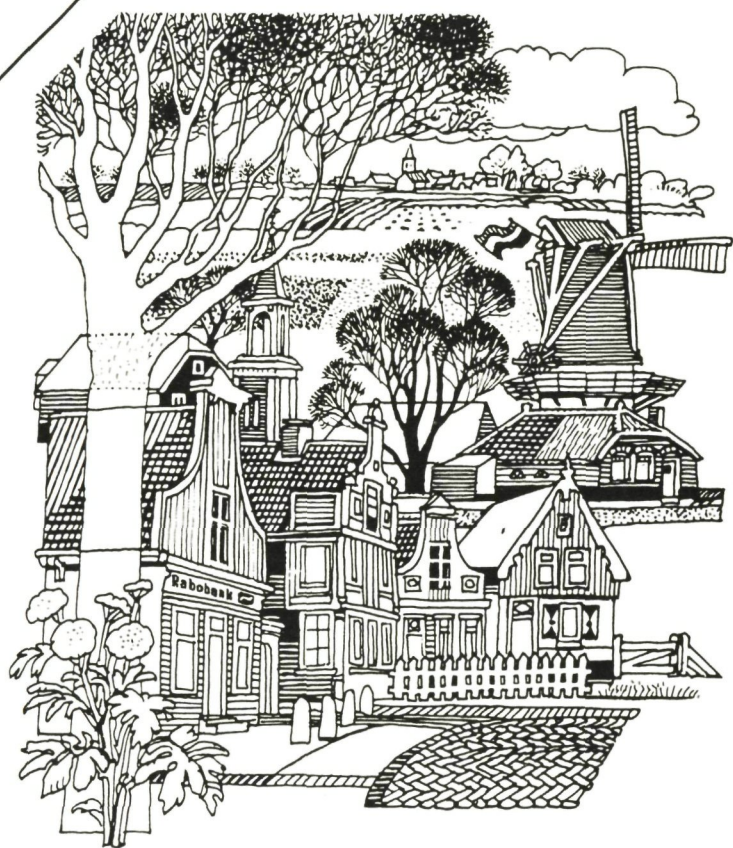
In 1978 wordt Helmond groeistad. In korte periode moeten tienduizend woningen worden gebouwd. Een haast onmogelijk taak. Brouwhuis wordt aangewezen als een van de uitleggebieden. Rond de kern van het dorp moeten circa 3.000 woningen worden gebouwd. Dat dit een ingrijpende verandering in het dorpsbeeld geeft, is een ieder duidelijk. De oude bewoners voelen zich onwennig en bedreigd. Was eerst het verwijt naar de gemeente toe dat Brouwhuis te weinig aandacht kreeg en dat er zo weinig gebouwd werd dat Brouwse mensen wegtrokken, zoveel nieuwbouw in een keer en zo een schaalvergroting van het dorp was niet te verwerken zonder aanpassingsproblemen en frustraties. Terugblikkend kunnen we concluderen dat Brouwhuis ook als stadswijk een eigen en zelfstandige karakter heeft weten te

behouden. De dorpsraad, verenigingen en stichtingen leiden een bloeiend leven. Het economische karakter van Brouwhuis is echter totaal veranderd, aanvankelijk geleidelijk, in de jaren tachtig en negentig zeer snel. Nu is een tijd gekomen van stabilisering en opbouw van wat in het verleden bereikt is.

Brouwhuis veranderde van een verspreide en kleine agrarische gemeenschap naar een stadswijk als vele anderen. Een verandering die niet afhankelijk was van de annexatie maar wel van de economische en maatschappelijke ontwikkelingen op menig terrein. Ontwikkelingen die zich niet alleen binnen Brouwhuis maar over heel Nederland voltrokken. De bevolking werd van boer burger.

Noten

1. Een groot deel van dit artikel is ontleend aan G.J. van Bussel, 'Laat ons wat 'annexatie' plegen, moog'lijk dat het ons wel lukt,' in: *Een blik achterom, Flitsen uit Helmonds verleden*, Helmond 1988.
2. R.H. Wildekamp, *Van Meerselsche Peel tot Groep Geleide Wapens De Peel - De geschiedenis van een vliegveld op de grens van Noord-Brabant en Limburg*, 's Gravenhage 1994.

Hier en in de andere duizend
dorpen en steden van ons land
zijn in het verleden de
coöperaties ontstaan die we
nu kortweg de Rabobank noemen.
Daarom is de Rabobank van
oudsher overal diep geworteld.

Rabobank
staat dicht bij u

Vlierden-Brouwhuis - Peeleik 2a

HELMONDS HEEM

1994 nummer 3

twintigste jaargang

BROUWHUIS *van boeren tot burgers*

REDACTIONEEL	135
HET LANDSCHAP VAN BROUWHUIS EN RIJPELBERG	137
BRUHEZE, BROUHEES, BROUWIS EN BROUWHUIS	134
DE HOENDERVANGERS VAN BRUHEZE	154
EEN VECHTPARTIJ, EEN LIJK EN EEN BRAND UIT JALOEZIE	163
EIGENAREN EN GEBRUIKERS VAN ONROEREND GOED ONDER BAKELS BROUWHUIS	171
STICHTING EN GROEI VAN HET MISSIEHUIS CHRISTUS KONING	191
BROUWHUIS' ONTWIKKELING TOT EEN HECHTE KERN	201
STABILISERING EN OPBOUW NA ANNEXATIE EN ROERIG BEGIN	267

Een uitgave van de Heemkundekring Helmond-Peelland
i.s.m. stichting wijkblad de Corridor.